

Simono Daukanto 200 - osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

4

Liaudis virsta tauta

BALTOJI VARNELĖ

Redakcinė kolegija:
Egidijus Aleksandravičius
Antanas Kulakauskas
Rimantas Miknys
Egidijus Motieka
Antanas Tyla

Recenzavo ist. m. dr. Vytautas Žalys
Knygą parengti talkino: Vytautas Jogėla, Saulius
Pivoras, Vladas Sirutavičius, Giedrius Subačius,
Raimundas Lopata

Redaktorius Gytis Vaškelis

Dailininkas Saulius Motieka

Turinys

I. STRAIPSNIAI. STUDIJOS	7
<i>Antanas Tyla</i>	
Lietuvos valstiečių istorijos (1795-1861 m.) bruožai	7
<i>Saulius Žukas</i>	
Apie Pypkininkus	103
<i>Saulius Sužiedėlis</i>	
Kalba ir socialinė klasė pietvakarių Lietuvoje iki 1864 metų	119
<i>Giedrius Subačius</i>	
Simono Daukanto Didžiojo lenkų—lietuvių kalbų žodyno naujadarai: individuali žodžių daryba.	135
<i>Vytautas Berenis</i>	
Aristokratijos likimas: Henriko Ževuskio metamorfozės	217
<i>Egidijus Aleksandravičius</i>	
Atgimimo istorijos slenksčiai	235
<i>Thomas A. Michalskis</i>	
The National Consciousness among Lithuanian Emigrants to the United States at the Ending of the 19th and Early 20-th Century	251
<i>Tomas A. Michalskis</i>	
Lietuvių atgimimo psichologija Amerikoje tarp senųjų emigrantų XIX a. pabaigoje - XX a. pradžioje. Bendra apžvalga	265
<i>Egidijus Motieka</i>	
Nuo Lietuvių suvažiavimo Vilniuje iki Didžiojo Vilniaus seimo: Istoriografinė suvažiavimo pavadinimo analizė	267
<i>Sigitas Jegelevičius</i>	
Plėšikai ar kovotojai?	327
II. DISKUSIJA	339
<i>Saulius Pivoras</i>	
Lietuvių ir latvių valstiečių mentaliteto tautiški profiliai XIX a. pirmojoje pusėje	339
<i>Leonas Mulevičius</i>	
Valstiečių savimonė kaip istorijos mokslo objektas	363

<i>Ingė Lukšaitė</i>	383
<i>Jūratė Kiaupienė</i>	
Tezės diskusijai: Viduramžiai ir ankstyvieji naujieji laikai	391
<i>Algirdas Narbutas</i>	
Valstiečių tautinės–pilietinės savimonės klausimu	397
III. RECENZIJOS	407
<i>Jūratė Kiaupienė</i>	
Tautinė, luominė ir valstybinė savimonė viduramžiais.	
Tyrinėjimo problemos	407
<i>Vladas Sirutavičius</i>	
"Liaudis virsta tauta" - E.Vėberio paradigma	419
<i>Česlovas Laurinavičius</i>	
Netradicinė recenzija Leono Sabaliūno monografijai "Lietuviška socialdemokratija iš perspektyvos, 1893-1914 m."	437
IV PUBLIKACIJOS	449
<i>Zita Medišauskienė</i>	
Carinės valdžios sumanymas leisti liaudžiai skirtą žurnalą rusų ir žemaičių kalbomis XIX a. 7-ajame dešimtmetyje	449
<i>Antanas Kulakauskas</i>	
Penki 1882-1883 m. Rytų Lietuvos valstiečių kolektyviniai prašymai dėl lietuvių spaudos lotyniškuoju raidynu leidimo	479
<i>Juozas Tumas</i>	
Mūsų liaudis ir jos šviesuomenė Didžiojo Vilniaus seimo laiku. (Parengė E.Motieka)	491
STUDIA HISTORII ODRODZENIA LITEWSKIEGO RESUME	507
STUDIES OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN REVIVAL. SUMMARY	521
STUDIEN ZUR GESCHICHTE DER LITAUISCHEN WIEDERGEURT. KURZFASSUNG	535
ASMENVARDŽIAI	551
VIETOVARŽIAI	571

SIMONO DAUKANTO DIDŽIOJO LENKŲ—LIETUVIŲ
KALBŲ ŽODYNO NAUJADARAI: INDIVIDUALI ŽODŽIŲ
DARYBA

PRATARMĖ

Simonas Daukantas yra rašęs bent keturis žodynus, kurių tik vienas, pats mažiausias (lotynų—lietuvių kalbų), buvo išspausdintas (Lhomond, 1838). Didžiausias iš jų, tas, kurio naujadarai nagrinėjami šioje studijoje, yra lenkų—lietuvių kalbų žodynas, rankraštis, parašytas į daugiau nei 2200 didelio formato puslapių (in folio, 3 tomai), turintis apie 56 tūkst. lenkiško registro žodžių. Greičiausia jis rašytas apie 1850—1856 m. Deja, šis žodynas nebuvo užbaigtas, ir tik apie 35 tūkst. lenkiškų vokabulų turi lietuviškus atitikmenis. Jis neturi antraštės, pavadinimo, titulinio lapo, tad sąlygiškai vadinamas didžiuoju S.Daukanto lenkų—lietuvių kalbų žodynu, sutrumpintai DLL. Rankraštis saugomas LKLIB F 1/SD 12.

Tyrinėjant šį žodyną į akis krito daugybė naujadarų. S.Daukantas juos kūrė ištisomis "šeimomis", tas pats darybinis kamienas jam buvo pagrindas sudaryti keletą ar net keliolika naujadarų. Šitokia netikėta naujadarų gausa paskatino juos tirti darybiškai. Be darybinės jo naujadarų analizės, šioje studijoje profesionalus istorikas S.Daukantas šiek tiek atsiskleidžia ir platesniu aspektu — kaip kalbininkas normintojas, tuo metu dar nesukurtos visiems lietuviams bendros kalbos kūrėjas.

Naudodamasis proga, norėčiau padėkoti skaičiusiems visą ar dalį rankraščio ir davusiems vertingų pastabų profesoriams Vincentui Drotvinui, Jonui Palioniui, Arnoldui Piročkinui, Zigmui Zinkevičiui, filol. m. dr. Algirdui Sabaliauskui, docentams Bonifacui Stundžiai ir Reginai Venckutei, filol. m. kand. Sauliui Ambrazui.

0. ĮVADAS

0.1.1. S.Daukantas, savo istoriniuose veikaluose garsindamas buvusią Lietuvos valstybę, stengėsi lietuvių skaitytojo sąmonę pakelti į valstybinį lygį, suformuoti jo poreikį savaei, Lietuvos valstybei. Kalbos vaidmuo čia irgi labai svarbus.

0.1.2. XIX a. viduryje tauta buvo suprantama nevienodai. Tebuvo gyvas tradicinis, feodalinis šios sąvokos supratimas: tauta — tai bajorija (visa kita — liaudis, vadinasi, tai, kas už tautos ribų). Bet yrant feodalinės visuomenės luominėms struktūroms formavosi ir naujas tautos supratimas, kad tauta — tai visi žmonės. Visais laikais buvo tarsi savaime aišku, kad į valstybę gali pretenduoti tik tauta (ir tautos ne visos ją turi), o ne liaudis. Vadinasi, kintančiomis XIX a. sąlygomis lietuvių liaudies sąmonė turėjo pakilti iki bajorų, t.y. iki tautos tradicine prasme, lygio, kad atsirastų tauta naujaja prasme ir per tai pretenzijos į valstybę darytųsi nors kiek realesnės.

0.1.3. Kad ir liaudis taptų tauta, labai svarbus ir vienas iš pirmųjų uždavinių yra sukurti bendrą visai tautai kalbą, visų pirma — rašomąją. Liaudis kalba natūraliai susidariusiomis, Dievo "duotomis", tarmėmis, o tauta turi turėti sukurta, suvienodintą, sunormintą — taigi kultūringą kalbą, nes be kultūros tautos būti negali.

0.1.4. Kurdamas tą bendrą visiems lietuviams kultūros kalbą, S.Daukantas daugiausia dėmesio skyrė žodžiams, o ne, tarkim, sintaksei ar stilistikai (plg. Kalnius, 1939, 525—526), — tai akivaizdžiausias atskirumo nuo kitų kalbų, ypatingumo požymis. Leksikai norminti jis yra rašęs net keturis žodynus. Didžiausiame žodyne naujadarų kiekis — 3800 — stulbinantis. Galima net spėti, kad daugiausia naujadarų lietuvių kalbai per visą jos gyvavimo laiką yra kūręs būtent S.Daukantas.

Be abejo, šitoks stulbinantis naujadarų kūrimas turėjo turėti labai svarbų motyvą. A.Kalnius nurodė dvi priežastis, dėl kurių S.Daukantas juos sudarinėjo : a) poreikį pavadinti naujas sąvokas, b) kuriuos ne kuriuos žodžius jis, gyvenda-

mas Rygoje ir Petrapilyje, galėjo būti pamiršęs. Bet šito nepakanka. S.Daukantas, istoriniais veikalais budinęs valstybinę sąmonę, to paties turėjo siekti ir kalbiniais veikalais: rašydamas žodynus, kurdamas naujadarus, jis žūtbūt norėjo parodyti, kad dauguma lenkiškų žodžių turi lietuviškus atitikmenis, kad tai pakankamai savita, turtinga kalba, kuri gali iš liaudies kalbos tapti tautos kalba. Vadinas, kurdamas naujadarus, S.Daukantas norėjo dėti tvirtą pagrindą naujajai tautai, o dar tolesnis, netiesioginis tikslas — formuoti valstybinę sąmonę.

0.1.5. S.Daukantas laikomas vienu didžiausiųjų lietuvių tautos ir valstybės sąmonės ugdytojų. Šia, pačia plačiausia prasme, ir istoriniai, ir tautosakos, ir kalbiniai jo veikalai turėjo tą patį bendrą tikslą — tokio lygio tikslai susiliejo.

0.2.1. Šioje studijoje bus kalbama tik apie darybos priemonėmis sukurtus žodžius — naujadarus, bet nebus liečiami nauji skoliniai (pvz., *aras Haras* "plonas vilnonis audinys" I 400), semantiniai neologizmai (pvz., *išrėdymas Expedycya* I 290), perdirbiniai (pvz., *marangis* "sąsiauris, įlanka" I 132, 139, 690, pagal vok. *Meerenge* "t.p.", *graižis* "grivna, grašis" I 386, pagal polonizmą *grašis*, bet dėl liaudies etimologijos susieti su *marių anga* ir *graižyti*, plg. PN 232, BL 249).

0.2.2. Labai problemiškas yra pačių naujadarų nustatymo klausimas. Tyrinėjusi neologizmus* N.Kotelova nurodo, kad įvairūs tyrėjai juos apibrėžia skirtingai: vieni supranta kaip stilistinę kategoriją (svarbiausia — jausti naujumą), kiti — kaip žodžius naujoms sąvokoms pavadinti, tretį — kaip žodžius, nefiksuotus žodynuose ir ketvirtį — apskritai kaip naujai kalboje atsiradusius žodžius (tai tautologiškas apibrėžimas) (Котелова, 1978, 12—14). Panaši apžvalga pateikiama, pvz., ir knygoje "Английские неологизмы" (1983, 9).

Kadangi yra tiek skirtingų sampratų, neologizmus N.Kotelova mėgina pagal tam tikrus parametrus konkretizuoti.

*Nors šiame darbe rūpi tik naujadarai, bet jie paprastai sudaro didžiąją neologizmų dalį, ir neologizmų analizė apskritai yra labai svarbi tiriant konkrečiai naujadarus.

Svarbiausia konkretizuoti pagal: 1) laiką (tam tikro periodo neologizmai lygintini su ankstesnio periodo leksika) — tai svarbiausias parametras, 2) vartojimo sferą (Котелова, 1978, 14—16). Klasifikuodama pagal reikšmę artimus *neologizmui* terminus, D. Buttler taip pat vadovaujasi panašiais parametrais, nors tai formuluoja kiek kitaip (Buttler, 1962, 244).

Pagal kalbamuosius parametrus DLL naujadarus galima konkretizuoti taip: 1) tai XIX a. pirmosios pusės ir vidurio naujadarai, 2) tai rašytinės kalbos (konkrečiau — žodyno), vieno autoriaus (S. Daukanto) naujadarai.

Dėl to, kad DLL naujadarai sukurti praėjusiam šimtmečiui, jų jokia būdu negalima nustatinėti pagal stilistinę naujumo atspalvį. Negalima skirti prie naujadarų ir vien tik naujų realiųjų pavadinimų — S. Daukantas kūrė naujų pavadinimų ir įprastoms sąvokoms*. Todėl šiame darbe vadovautasi formaliausia samprata: naujadarai — tai žodžiai, sukurti darybos priemonėmis bei nefiksuoti Lietuvių kalbos žodyne (LKŽ) ir jo kartotekoje^{xx}. Žinoma, tokia samprata turi trūkumų. Pagrindinis iš jų — tai, kad į LKŽ gali būti patekę ne visi liaudiniai dariniai, fiksuoti DLL. Bet, antra vertus, LKŽ sumanytas kaip lietuvių kalbos tezaurus, ir praleistų jame gyvosios kalbos darinių negali būti labai daug. Šioje studijoje keltas uždavinys ne suregistruoti visus DLL naujadarus, bet atkurti S. Daukanto individualią darybos sistemą (žr. toliau), tad reikia manyti, kad vienas kitas netikslumas, atsiradęs dėl ne visai tobulo naujadarų atrankos kriterijaus, neatsilieps visos sistemos charakteristikai.

0.2.3. Dėl LKŽ specifikos sunkiau buvo nustatyti DLL deminutyvų,rieveksmių darybos sistemą (deminutyvai LKŽ iš viso neiškeliami kaip savarankiški žodžiai, orieveksmiai pateikiami ne atskirai, bet prie būdvardžių,

*Remiantis V. Vundto (Wundt) ir P. Skardžiaus terminais, galima būtų sakyti, kad S. Daukantas darėsi ne tik mokytinius (gelehrte), bet ir liaudinius (volkstümliche) naujadarus (Skardžius, 1943, 588).

^{xx}Remtasi tik tų raidžių kartoteka, kurių žodynas dar neišleistas (yra 14 tomų — A—šliuožti), vadinasi, nuo žodžio šliuožti.

veiksmazodžių). Studijoje klekybiškai jie neapibūdinami.

S.Daukantas naujadarų kūrėsi ir iš skolinių (pvz., iš *astanka "atsarga"* jo sudarytas *astankauti* I 142, iš *ciuslai "burtai, kerėjimai"*, — *ciuslybė, ciuslinykas* [FrnW 77 nurodoma tik *čiuslininkai*], *ciuslinis* I 157), bet naujadarams nustatyti LKŽ tokiais atvejais remtis negalima, nes į jį neįtraukiami reti skoliniai ir reti naujadarai (LKŽ 1968, I, p. VII). Šiame darbe, vengiant klaidų, dažnai nuo vedinių iš retų skolinių atsiribojama. Antra vertus, tų retų skolinių vediniai kartais yra aiškūs S.Daukanto naujadarai (pvz., skolinys *Emoroidas Hemoroidy* I 405 ir vediniai *emoroidinis, Emoroidinykas* I 404), atsiribojus nuo jų, kentėtų rekonstruojamoji individualioji S.Daukanto darybos sistema. Tad, nors nuo retų skolinių vedinių dažnai atsiribojama, bet tai ne dėsnis, dalis jų (tie, kurių naujumas mažiau abejotinas) skirta prie naujadarų.

Išimties tvarka S.Daukanto naujadarais laikyti žodžiai, fiksuoti LKŽ tik 1 kartą iš kai kurių žodynų. Pavyzdžiui, žodžiai, LKŽ žinomi tik iš B.Sereiskio žodyno (1933), nes B.Sereiskio faktai nepatikimi, jis pats prikūrė daug žodžių (kai kurie iš jų galėjo būti jau anksčiau S.Daukanto sukurti). Panašiai traktuojami ir M.Nydermano (Niedermann), F.Brenderio (Brender), A.Seno (Senn) ir A.Salio žodyno (NdŽ, 1932—1965) žodžiai — į jį pateko visa B.Sereiskio žodyno medžiaga.

Prie šių išimčių dera skirti ir paties S.Daukanto naujadarus, iš kitų jo raštų (ar net DLL) patekusius į LKŽ. Rekonstruojant S.Daukanto darybos sistemą, svarbūs ne tik DLL, bet visų jo raštų naujadarai.

0.2.4. "Intuiciškai, remdamasis savo kalbos jausmu, darinius skiria kiekvienas žmogus. Tik tas darinių jausmas yra subjektyvus, ne visada vienodas" (Urbutis, 1978, 66). Remiantis dideliu DLL naujadarų kiekiu, šiame darbe mėginta bendrais bruožais atkurti individualią S.Daukanto darybos sistemą. Ji atstatoma tiriant ne apskritai darinių kiekį, bet jų produktyvumą, t.y. ne tai, kiek DLL yra vieno ar kito tipo darinių iš viso, o tai, kiek sukurta naujadarų, vadinasi, kiek realizuota vieno ar kito tipo galia sudaryti naujus darinius. S.Daukanto

sąmonėje egzistavusį produktyvumą galima atkurti tik pagal konkrečius naujadarus. Tam tikro tipo naujadarų kiekis šioje studijoje laikomas S.Daukanto individualiosios darybos sistemos produktyvumo rodikliu.

Vertinant S.Daukanto darybos sistemą, atkurtą pagal DLL duomenis, negalima ignoruoti dviejų dalykų: 1) kad tai tik rašto kalbos pamatu atkurta sistema ir ji turi kiek skirtis nuo S.Daukanto šnekamosios kalbos sistemos*, 2) kad ji paveikta lenkiškų prototipų, ir gali kiek skirtis nuo sistemos, galimos (?) atstatyti pagal kitus S.Daukanto raštus. Tad studijoje aprašoma DLL naujadarų darybos sistema tik su tam tikromis išlygomis vadinama individualiaja S.Daukanto darybos sistema.

Norint tiksliau aprašyti darybos sistemą, negalima praleisti realizuotų potencinių darinių. Kadangi tai pačių produktyviausių darybos tipų žodžiai (Urbutis, 1978, 269), vengti jų DLL naujadarų apraše reikėtų iškreipti mėginamos atkurti individualiosios S.Daukanto darybos sistemos vaizdą. Kitas dalykas, kad dalis gyvojoje kalboje realizuotų potencinių darinių į LKŽ turbūt nepateko, nes visų jų "negali apimti nė išsamiausias leksikografijos darbas" (Urbutis, 1978, 269). Bet vėl — kadangi darbe siekiama ne tiksliai nustatyti, kurie konkretūs žodžiai sukurti S.Daukanto ir kurie — ne S.Daukanto, bet atkurti individualią jo darybos sistemą, vienas kitas neišvengiamas netikslumas visos sistemos labai iškreipti negali. Todėl šioje studijoje prie naujadarų skiriami ir potencinių darybos tipų reprezentantai, nefiksuoti LKŽ. Išimtis padaryta tik priesagos *-imas/-ymas* didžiajai daliai realizuotų potencinių darinių (net ir atsiribojus nuo šios jų dalies, *-imas/-ymas* priesagos naujadarų lieka daugiausia tarp priesaginių daiktavardžių naujadarų: plačiau žr. *-imas/-ymas* 2.1.2.1.) ir žodžiams su neiginiu *ne*.

"Laikui bėgant aktualios tam tikrų žodžių darybos

*Rašto ir gyvosios kalbos skirtumą taikliai apibūdino V.Doroševskis (Doroszewski): "bendras visų rašytinės kalbos rūšių bruožas yra tai, kad ši kalba ne tokia impulsyvi kaip gyvas žodis, kad refleksijos, sąmonės faktorius rašytinėje kalboje veikia stipriau" (Doroszewski, 1954, 73).

tipų charakteristikos gali kisti, "miegantys", pasyvūs tipai gali prabusti ir iš periferijos pereiti į centrą, o kai kurie anksčiau produktyvūs — išblėsti ir tapti periferiniai" (Английские неологизмы, 1983, 9). Todėl idealu būtų individualiąją S.Daukanto darybos sistemą palyginti su XIX a. vidurio žemaičių darybos sistema. Bet kol kas lietuvių kalbos istorinės darybos tyrinėjimų tam nepakanka, ir todėl toks lyginimas neįmanomas. Sistemingai galima lyginti tik su dabartinės bk. darybos sistema, aprašyta Lietuvių kalbos gramatikoje (LKG) ir iš dalies P.Skardžiaus studijoje (1943). Tačiau toks lyginimas nėra pakankamas. Ateityje, geriau ištyrus lietuvių žodžių darybos sistemos raidą, bus galima tikslinti ir S.Daukanto individualiąją darybos sistemą. O dabar studijoje pateikiama S.Daukanto sistema savo ruožtu gali prisidėti prie istorinės lietuvių kalbos žodžių darybos tyrimų.

0.2.5. DLL naujadarai šiame darbe klasifikuojami remiantis forma, o ne reikšme (priesaginiai, priešdėliniai, galūnių naujadarai — pagal darybos formantą, sudurtiniai — pagal sandų priklausymą kuriai nors kalbos daliai; kur tikslinga, nurodoma ir lenkiškų prototipų įtaka). Taip elgiamasi visų pirma dėl to, kad formalūs darybos dalykai visada akivaizdesni, — ir S.Daukanto individualios darybos sistemos nukrypimai nuo liaudiškosios dažniausiai yra nulemti formalių kriterijų (versdamas formą, t.y. kurdamas vertinius, S.Daukantas kartais neįsigilindavo į reikšmę). Antra vertus, klasifikuojant pagal formą, galima nuosekliau pateikti visą darybos sistemą (pagal reikšmę dėl semantikos specifikos būtų keblu pateikti, pvz., priešdėlinius naujadarus).

Periferiniais darybos būdais — prefiksacija-sufiksacija, kompozicija-sufiksacija ir kt. — sudaryti žodžiai daugiausia yra vergiški vertiniai. Jie neskirstomi pagal ypatingą darybos būdą, bet pateikiami prie priesagų, priešdėlių ar pan. darinių.

0.2.6. Apie S.Daukanto raštų naujadarus daug kas yra rašęs (pvz., V.Laurinaitis, 1936; P.Skardžius, 1943, 592—594; J.Kruopas, 1961; A.Balašaitis, 1966). Pateikti išsamesnį S.Daukanto naujadarų sąrašą yra mėginęs tik A.Kalnius (jo terminu — darinių) (Kalnius, 1937). Pastarasis

surinko medžiagą net iš 17 spausdintų S.Daukanto knygų ir knygelių bei 3 rankraščių ir pateikė 264 naujadarus (tarp jų ir žodžių junginius — gramatikos terminus). Bet DLL rasta net 13 kartų daugiau naujadarų negu A.Kalniaus sudarytame žodyne. Net ir žinant, kad Kalniaus pasirinkti kiti naujadarų atrankos kriterijai* šį skaičių daro ne visai tikslų, galima tvirtinti, kad DLL iš tikrųjų yra daug daugiau naujadarų nei kituose S.Daukanto raštuose.

0.2.7. Šiame darbe pirmiau pateikiami lietuviški naujadarai, o po to nurodomas lenkiškas prototipas, aiškinantis lietuviškojo reikšmę, nors DLL, t.y. lenkų—lietuvių kalbų žodyne, pirmasis žodis visada, aišku, yra lenkiškas. Kur rodėsi svarbu, reikšmė nurodyta prie lenkiškojo ar lietuviškojo pavyzdžio, kai reikšmė problemiška — remtasi Stanislovo Ropelevskio (Ropelewski) žodyno lenkiško žodžio aiškinimu^{xx}. Pateikiama lietuviško žodžio forma yra jau atstatyta į dabartinę bk., o lenkiškojo — autentiška, net neištaisant S.Daukanto padarytų klaidų.

0.2.8. Pats S.Daukantas nėra kur nors skelbęs savo minčių apie lietuvių kalbos žodžių darybą. Bet kad apie ją mąstė, rodo trumpos rankraštinės jo pastabos apie kai kuriuos darinius, kuriomis remtasi ir šiame darbe. S.Daukanto rankraštis saugomas LKLIB, sign. F 1/SD 17, ir dabar pirmą kartą publikuojamas priede prie šios studijos.

0.3. Toliau pateikiama naujadarų aprašo schema:

0. Naujadarai (apie 3800 naujadarų)

1. Sudurtiniai naujadarai (apie 900)

2. Priesaginiai naujadarai (per 2000)

2.1. Daiktavardžiai (per 1100)

2.1.1.1. Deminutyvai

2.1.1.2. Veiksmažodžių abstraktai (per 300)

*Pats A.Kalnius jų neformulavo.

^{xx} DLL lenkišką registrą S.Daukantas yra perėmęs iš S.Ropelevskio lenkų-prancūzų kalbų žodyno (Ropelewski, [1847]), plačiau apie tai žr. Subačius, 1987, 152—155.

- 2.1.1.3. Vardažodžių abstraktai (per 300)
- 2.1.1.4. Veikėjų ir veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimai (per 210)
- 2.1.1.5. Vietų pavadinimai (apie 120)
- 2.1.1.6. Asmenų pavadinimai pagal profesiją (apie 80)
- 2.1.1.7. Pavadinimai pagal kilmę bei priklausomybę (per 30)
- 2.1.1.8. Mokesčių pavadinimai (beveik 30)
- 2.1.1.9. Vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai (apie 20)
- 2.1.1.10. Pavadinimai pagal lyties skirtumą (keliolika)
- 2.1.1.11. Įrankių pavadinimai (apie 10)
- 2.1.1.12. Kuopiniai pavadinimai (apie 10)
- 2.1.1.13. Veiksmo rezultato pavadinimai (keli)
- 2.1.2.1. *-imas/-ymas* (per 220)
- 2.1.2.2. *-umas* (apie 220)
- 2.1.2.3. *-tojas, -a* (apie 130)
- 2.1.2.4. *-ybė* (apie 90)
- 2.1.2.5. *-(i)nykas, -ė* (*-(i)ninkas, -ė*) (apie 80)
- 2.1.2.6. *-inyčia* (apie 70)
- 2.1.2.7. *-ėjas, -a* (beveik 70)
- 2.1.2.8. *-tuvė* (apie 40)
- 2.1.2.9. *-inės* (beveik 30)
- 2.1.2.10. *-ija* (beveik 30)
- 2.1.2.11. *-ėnė* (bk. *-ienė*) (apie 20)
- 2.1.2.12. *-(t)inis, -ė* (apie 20)
- 2.1.2.13. *-(i)onis, -ė* (apie 20)
- 2.1.2.14. *-yba* (apie 20)
- 2.1.2.15. *-sina* (bk. *-sena*) (apie 20)
- 2.1.2.16. *-ystė* (per 10)
- 2.1.2.17. *-ūnas, -ė* (per 10)
- 2.1.2.18. *-ūnis, -ė* (gen. *-ies, -ės*) (apie 10)
- 2.1.2.19. *-ėna* (bk. *-iena*) (beveik 10)
- 2.1.2.20. *-tuvas, -ė* (keli)
- 2.1.2.21. *-ynas* (keli)
- 2.1.2.22. *-ėlis, -ė* (keli)

- 2.1.2.23. -ynė (keli)
- 2.1.2.24. -inys (keli)
- 2.1.2.25. -ėnas, -ė (keli)
- 2.1.2.26. -ysta (keli)
- 2.1.2.27. -(u)očius (keli)
- 2.1.2.28. -enė (keli)
- 2.1.2.29. -tis (2)
- 2.1.2.30. -yla (2)
- 2.1.2.31. -nė (2)
- 2.1.2.32. -smas (-šmas) (2)
- 2.1.2.33. -ulis (2)
- 2.1.2.34. -alas (2)
- 2.1.2.35. -ūnė (2)
- 2.1.2.36. -uma (2)
- 2.1.2.37. -ulyš (1)
- 2.1.2.38. -inas (1)
- 2.1.2.39. -ovas, -ė (1)
- 2.1.2.40. -ykla (1)
- 2.1.2.41. -yklė (1)
- 2.1.2.42. -ijas (1)
- 2.1.2.43. -tuvis (1)
- 2.1.2.44. -enis (1)
- 2.2. Būdvardžiai (per 800)
 - 2.2.1. -inis, -ė (apie 550)
 - 2.2.2. -ingas (apie 130)
 - 2.2.3. -(i)okas, -a (apie 60)
 - 2.2.4. -ėtas, -a (beveik 30)
 - 2.2.5. -(i)otas, -a (per 20)
 - 2.2.6. -(i)uotas, -a (per 20)
 - 2.2.7. -ergis, -ė (per 10)
 - 2.2.8. -inas, -a (1)
- 2.3. Veiksmažodžiai (apie 130)
 - 2.3.1. -inti (beveik 50)
 - 2.3.2. -auti (per 40)
 - 2.3.3. -ėti (-terėti, -inėti) (mažiau nei 40)
 - 2.3.4. -(i)uoti (per 10)
 - 2.3.5. -yti (keli)
 - 2.3.6. -(i)oti (keli)

- 2.4. Prieveiksmiai (keli šimtai)
- 2.5. Nepriesaginiai veiksmažodžiai (keli)
- 3. Priešdėliniai naujadarai (apie 800)
 - 3.1. Vardažodžiai (per 200)
 - 3.1.1. *be-* (per 50)
 - 3.1.2. *pa-* (apie 50)
 - 3.1.3. *par-* (bk. *per-*) (per 20)
 - 3.1.4. *pryš-* (bk. *prieš-*) (beveik 20)
 - 3.1.5. *už-* (beveik 10)
 - 3.1.6. *arcy-* (keli)
 - 3.1.7. *ant-* (keli)
 - 3.1.8. *pra-* (keli)
 - 3.1.9. *po-* (2)
 - 3.1.10. *pro-* (2)
 - 3.1.11. *pas-* (2)
 - 3.1.12. *nū-* (bk. *nuo-*) (1)
 - 3.2. Veiksmažodžiai (apie 600)
 - 3.2.1. *par-* (bk. *per-*) (apie 150)
 - 3.2.2. *pri-* (apie 110)
 - 3.2.3. *pa-* (per 70)
 - 3.2.4. *iš-* (per 50)
 - 3.2.5. *ap-* (apie 50).
 - 3.2.6. *į-* (per 40)
 - 3.2.7. *su-* (per 30)
 - 3.2.8. *už-* (apie 30)
 - 3.2.9. *ant-* (apie 20)
 - 3.2.10. *nu-* (apie 20)
 - 3.2.11. *pra-* (per 10).
 - 3.2.12. *at-* (apie 10)
 - 3.2.13. *par-* (bk. *par-*) (1)
 - 3.2.14. *pryš-* (bk. *prieš-*) (1)
- 4. Galūniniai naujadarai (apie 80)
 - 4.1. Daiktavardžiai (apie 60)
 - 4.1.1. *-is/-ys* (ir *-is*, *-ė*) (apie 30)
 - 4.1.2. *-(i)a* (beveik 10)
 - 4.1.3. *-as* (beveik 10)
 - 4.1.4. *-ė* (keli)
 - 4.1.5. *-(i)us*, *-ė* (keli)
 - 4.2. Būdvardžiai (apie 20)

- 4.2.1. -us (apie 10)
- 4.2.2. -is (keli)
- 4.2.3. -as (2)

1. SUDURTINIAI NAUJADARAI

1.1.1. Visišką lietuvių kalbos sudurtinių žodžių daugumą sudaro daiktavardžiai ir būdvardžiai, kurie dažnai formaliai nesiskiria vieni nuo kitų (plg. DLL naujadarus *kreivkaklis* sub. *Krzywiszyjek* I 577, *pasaultarpis* sub. *Międzyswiecie* I 690 ir *kreivkaklis* adj. *Krzywoszyzi* I 579, *Pasaultarpis* adj. *Międzyziemny* I 690). V.Urbutis kelia klausimą, ar tokiais atvejais nebūtų "tikslinga kalbėti apie darybos tipus, nepaisančius ribos tarp būdvardžių ir daiktavardžių" (Urbutis, 1978, 250). Turint tai galvoje, sudurtiniai DLL naujadarai pagal priklausymą kuriai nors kalbos daliai čia neklasifikuojami (į paties S.Daukanto sukurtų sudurtinių dalyvių tipus, pvz., *gretsėdas Podlesiadły* "greta esąs" II 423, *wienesąs (wienesùs) Jednoistny* "bendros esybės (apie šv. trejybę)" I 431 taip pat neatsižvelgiama, nes tokių tipų darinių santykinė vertė gana nedidelė).

1.1.2. Sudarydamas naujadarus, S.Daukantas prieš akis turėjo lenkišką prototipą: DLL naujadarai — tai dvikalbio žodyno kūrimo produktas. Siekiant atskleisti sudurtinių naujadarų specifiką šiuo aspektu, šiame darbe jie skirstomi pagal santykį su lenkišku prototipu į originaliuosius ir verstinius. Tiesa, ne kiekvienu konkrečiu atveju įmanoma atskirti, ar žodis yra pasidarytas pagal lenkišką prototipą. Nors gana drąsiai galima tvirtinti, kad, pvz., *svetšalaujis Cudzostronny* I 146, *lygiaibarvis Równobarwy* III 30 pasidaryti pagal lenkiškus prototipus, o *eguonlaiškiai Makowiny* I 662, *šluotdirbis Miotlarz* I 703 — pagal gyvosios kalbos tipus (plg. *puplaidžiai, ratdirbys*), bet *plikbulis Gołodupski* I 360, *sausakis Suhooki* III 300 gali būti sudaryti tiek gyvosios lietuvių kalbos (plg. *plikgalvis žvairaakis*), tiek ir lenkų (plg. lenkiškuosius dūrinius) kalbos pavyzdžiu. Tokie, dvejopai galimi aiškinti

dūriniai, čia vis dėlto skiriami prie verstinių naujadarų — riba tarp verstinių ir originalių dūrinių nustatyta pagal tai, ar lietuviškojo žodžio sandai semantiškai atitinka lenkiškojo dūrinio sandus (jeigu prototipas yra dūrinys), ar ne (sandų tvarka čia nelaikyta relevantišku kriterijumi, pvz., *duodpienis Mlekodajny* I 707 skirta prie vertinių).

1.1.3. S.Daukanto polinkis versti retus, jam iki tol gal net nežinotus lenkiškus žodžius (S.Ropelevskio žodyne yra labai daug retų, okazinių sudurtinių žodžių, pvz., *graudvedys Gromowod* "perkūnsargis" I 376, *dalgiovaldis Kosowładny* "mirties, priklausąs mirčiai" I 549) nulėmė ir DLL sudurtinių naujadarų pobūdį — per 90% (iš bendro apie 900 jų kiekio) jų pagal sandus atitinka lenkišką prototipą, taigi yra verstiniai. Kad S.Daukantas į lietuvių kalbą dažnai vertė ne visą žodį (t.y. nesigilino į tuo žodžiu žymimą sąvoką), bet kiekvieno sudurtinio žodžio sandą atskirai, rodo klaidos. Pavyzdžiui, *Międzyczasie* "atvanga, pertrauka" išverstas į *tarpmakaulis* I 689, nes antrasis sandas klaidingai sutapatintas ne su *czas* "laikas", o su *czaszka* "kiaušas".

DLL yra beveik 800 verstinių sudurtinių naujadarų. Juos pagal darybos pamato sandų priklausymą kuriai nors kalbos daliai galima suskirstyti į 20 tipų: 1) sub.+verb. — apie 20% (*naktperis Nocorodny* II 137, *tautžudė Narodobójstwo* II 48), 2) num.+sub. — apie 19% (*penkdelnis Pięciodłonny* II 359, *septynvalandis Siedmiogodziny* III 151), 3) adj.+sub. — apie 19% (*didžiedis Wielkokwiat* III 535, *tankantakis Gęstobrwisty* I 341), 4) sub.+sub. — apie 13% (*stulptarpis Międzyfilarze* I 689, *žmogmeilė Człekolubność* I 168), 5) adj. (adv.)+verb. — apie 7% (*gražveisis Krasnorodny* I 558, *pignokis Łacnodoscigły* I 600), 6) adv.+sub. — apie 3% (*dauggarsis Mnogodzwieczny* I 710, *vakardienis Przesłodzienny* II 650), 7) verb.+sub. — 2% (*badbuilis Kolibyk* "mėsinkinukas" I 520, *gražragis Krętorog* I 562), 8) praep.+sub. — apie 2% (*ikilaikis Doczesny* "laikinas" I 203, *tarpkaulis Międzykostny* I 690).

Šie aštuoni tipai sudaro 85% verstinių sudurtinių DLL naujadarų. Dar apie 6% jų priklauso dvylikai negausių tipų: 9) sub.+part. (*auksospindąs Złotopromienny* III 786,

laikokleidąs czasobojca I 159)*, 10) pron.+sub. (kitlielis Innojęzyczny I 449, visnaktis Całonocny I 104), 11) pron.+verb. (kitiesis Innoistny I 449, visregis Wszzechwidny III 576), 12) pron.+part. (visgromuląs [wisgromulùs] Wszystkotrawny III 578, viskušąs Wszystkoruchy III 578), 13) adv.+part. (gretsėdąs Podlesiadły II 423), 14) num.+verb. (dviesis Dwuistny I 253), 15) verb.+adj. (regsmulkis Drobnowid "mikroskopas" I 239), 16) adv.+adj. (aiškžilyš Jasnosiwiec "anitlopė" I 424), 17) sub.+adj. (auksmargis Pstrozłocisty II 713), 18) adv.+sub. (lygiaibarvis Rownoabarwy III 30), 19) prt.+verb. (voskalbis Ledwomowny I 616), 20) num.+part. (vienesąs [wienesùs] Jednoistny I 431).

Likusius 9% visų verstinių sudurtinių naujadarų sudaro dar komplikuočiau darybos žodžiai, pvz.: *kirmmarinis Glistomorny I 349, pusantrmetinis Pól[t]oroletni II 480, penktnedėlinis Pięciotygodniowy II 360, veikalraštinis Dziejopisny I 270, vynvaisingas Winorodny III 547*. Vėsi tokie žodžiai turi priesagą, bet priesagų vediniais jų laikyti negalima — jie nepamatuoti sudurtiniais žodžiais. Tai vergiški vertiniai, kurių daryba visai svetima lietuvių kalbai.

Greta šitokių vertinių minėtinai dar ir neįprastos lietuvių kalbai darybos — 3 (ar net daugiau) šaknų junginiai, pvz.: *baltėvkūnis Białosmukły I 54, dvidešimtketuradynis Dwudziestoczterogodzinny I 252, kastretmetinis Cotrzecioletni I 144, Palcajomylesta Falcgrabia I 295, pusmurgriaunė Pólmurolom II 476, tarpkriaukulinis Międzyżeberny I 690*.

1.1.4. Originaliųjų, t.y. neverstinių, sudurtinių naujadarų yra apie 100. Regis, didžioji jų dalis sudaryta pagal gyvosios kalbos pavyzdžius. Originaliuosius dūrinius iš esmės sudaro trys tipai: 1) sub.+verb. — apie 48% (*doržinis Etyczny I 287, ledprekis Lodownik I 637, tranksmodaris Alarmista I 5, vinkalis Cwiekarz "vinių kalvis" I 148, plg. triukšmadarys, ginklakalys*), 2) sub.+sub. — apie 28% (*peildarbis Nożowniczy II 143, pilovietė Grodzisko I 375, Horodziszczce I 410, pusbudelis Kacik I 462, plg. daržovietė, pusbernis*), 3) adj.+sub. — apie 15% (*didžvaldė*

*Dalyvis iš veiksmažodžio išskiriamas tik tada, kai aišku, kad tai ne kokia kita veiksmažodžio forma.

[didzvalde] *Arystokracya* I 15, *skaudžodis Przegryżek* II 610, *trumpraštis Epigramma* I 286, plg. *didžturtis, slaptažodis, slaptaraštis*). Likusius 9% originaliųjų naujadarų sudaro dar 5 visai mažos grupės: 4) num.+sub. (*viendievis Deista* I 187), 5) num.+verb. (*vienbuvys Samotnik* III 121), 6) adv.+verb. (*veltnoris Darmowski* I 182), 7) pron.+verb. (*visžinis Encyklopedyczny* I 285), 8) pron.+part. (*vismokąs Encyklopedyczny* I 285).

1.1.5. Palyginus verstinius sudurtinius naujadarus su originaliaisiais, matyti, kad S.Daukantas, kurdamas dūrinius savarankiškai, daugiausia rėmėsi trim tipais (apie 91% originaliųjų dūrinių), o verstinius pagal lenkišką prototipą — net aštuoniais (85%). Dar 6% dūrinių, sudarytų lenkiškų žodžių pavyzdžiu, susideda iš 12 skirtingų tipų, o likę 9% originaliųjų — tik iš 5. Apskritai savarankiškai sudarytų dūrinių rasti tik 8 tipai, o verstinių — net 20 (neskaičiuojant minėtų 9% sudėtingesnės darybos žodžių). Šitoks didelis kiekybinis tipų skirtumas rodo, kad lenkiškasis šaltinis labai veikė S.Daukantą, vertė jį plėsti savo iš liaudies kalbos įgytą dūrybos sistemą (tai atspindi ir apytikris originaliųjų ir verstinių dūrinių santykis 1:8).

Remiantis ir senosios (Drotvinas, 1957, 203—220; 1963, 75—97), ir dabartinės (Urbutis, 1961a; 1965, 437—473; Valeckienė, 1965, 591—603) lietuvių kalbos sudurtinių žodžių darybos analize, galima tvirtinti, kad būdingiausi lietuvių kalbos darybos tipai yra: 1) sub.+sub., 2) sub.+verb., 3) adj.+sub., 4) adj.+verb., 5) num.+sub. Kaip matėme, 3 pirmieji iš jų sudaro ir originaliųjų S.Daukanto dūrinių pagrindą (91%). Taigi S.Daukantas tais atvejais, kai sugebėdavo atsispirti lenkiško žodžio poveikiui, sudurdavo žodžius iš esmės tik pagal pačius dariausius lietuvių kalbos dūrybos tipus (verstinių dūrinių pagal visus 5 tipus jis yra sudaręs apie 78%).

Originaliųjų ir verstinių DLL dūrinių skirtumą rodo ne tik kiekybinė, bet ir kokybinė charakteristika. Tarp verstinių dūrinių yra daugiau retų, nebūdingų lietuvių kalbai tipų, pvz., sub.+part., adv.+sub., num.+part., taip pat tipų, sunkiai įspraudžiamų į dūrybos rėmus. Kokybiniai

skirtumai irgi rodo S.Daukanto pastangas plėsti dūrybos išgales.

1.2.0. Be tikrųjų dūrinių, S.Daukantas DLL sudarė ir per 350 suaugtinių žodžių. Nors jie tikrajai žodžių darybai nepriklauso (neturi dūriniams būdingo darybos formanto ir pan., plg. Urbutis, 1978, 88, 295), bet yra svarbūs S.Daukanto individualiai žodžių darybos sistemai atskleisti, parodyti, kaip jis suvokė dūrybos potencialus. Todėl čia toliau pagal dėmenis nagrinėjamos ir suaugtinių žodžių rūšys.

1.2.1. Suaugtiniai žodžiai iš savarankišką leksinę reikšmę turinčių kalbos dalių. Jie sudaro apie 90% ir yra tokių tipų: 1) sub.+sub. (apie 42%): a) gen.+nom. — apie 40% (*metūraštas [meturasztas] Latopismo I 612, tiesospadėtojas Prawodawca II 565, varpūrinkikas [warpūrinkikas] Kłosarz I 508*); likę 2% sub.+sub. sudaryti iš 4 rūšių suaugtinių žodžių: b) nom.+gen. (*meilėtiesos Prawolubność II 565*), c) nom.+nom. (*avinienatekiena Skopowina III 171*), d) acc.+nom. (*tiesarodymas Juristowstwo I 458*), e) acc.+acc. (*dienanaktį [diananakti] Dziennonocny I 271*); 2) adv.+adj. — apie 11,5% (*baltaimėlynokas Dzikawy I 276, skaudžiaikartus [skaudejkartùs] Ostrogorsć II 302*); 3) adv.+part. — apie 11,5% (*ilgaipakentęs [ilgajpakėtis] Długocierpliwy I 193, pirmiauspavadintas Pierwozwany II 368*); sub.+verb. — apie 9%: a) sub.+part. — apie 8% (*gyvoliamsvodijąs [gywolemswodiis] Bydłoszkody I 98*), b) sub.+inf. — apie 1% (*duonaķerti Piekarzyć II 362*); 5) num.+sub., num. — apie 5% (*devynikartai Dziewięćcroć I 275, penketadešimtų [pęketadeszimmtù] Pięcdziesiątek II 358*); 6) sub.+adj. — apie 3% (*tiesaipavėdus Prawdopodobny II 565*), 7) pron.+sub. — apie 2,5% (*patsponas Sampan III 122*), 8) adj.+sub. — apie 2% (*gelžinėkriuša Żelaznogrady III 756*), 9) adv.+sub., num. — apie 1,5 % (*daugkartų Wielekroć III 534, kiekdešimtų sykių Kilkadziesiąt kroć I 498*); 10) adj.+verb. — apie 1% (*labasakyti [labasakyti] Dobrorzeczyc I 200, piktadarąs Złoczynny III 783*); 11) pron.+adj., pron., adv. — apie 1% (*visųšvenčiausis Wszechnajświęwszy III 576, patstas Samten III 122, visųpaskiausiai Ostatnie II 301*).

1.2.2. Suaugtiniai žodžiai, kurių bent vienas iš dėmenų

neturi savarankiškos leksinės reikšmės. Jų yra apie 10% ir jie gali būti suskirstyti į du tipus: 1) kai vienas iš dėmenų yra prielinksnis — apie 5% (*bemokėsio Franko I 315, išvidaus Nazewna*trz II 69), 2) vienas iš dėmenų yra dalelytė — apie 5% (*kuometugi Kiedyż I 494, voskušas Ledworuszny I 616*).

1.3. Apžvelgus skirtingas DLL dviejų žodžių jungimo rūšis, aiškėja ir S.Daukanto individualios sudurtinių žodžių darybos sistemos ribos. Be tikrųjų dūrinių (~900), S.Daukantas darėsi dar ir suaugtinių žodžių (~350)^x, kurie tikrajai žodžių darybai nepriklauso. Tikrųjų dūrinių sukurta tik 2,5 karto daugiau negu suaugtinių žodžių — jų santykinė svarba rodo, kad S.Daukantas dūrybą suvokė daug plačiau negu įprasta gyvajai kalbai, kad jo žodžių jungimo į vieną individuali sistema kokybiškai gerokai skyrėsi nuo liaudiškosios^x.

Antra vertus, ir darybiškai jungdamas sudurtinio žodžio sandus, S.Daukantas, dažniausiai paveiktas lenkų kalbos, sukūrė naujų, gyvajai kalbai svetimų darybos tipų (ypač minėtųjų su antruoju dalyviniu sandu) — tai irgi kokybinis dūrybos sistemos galių plėtimas (žr. aukščiau).

Tad S.Daukanto žodžių jungimo į vieną individuali sistema aiškiai skyrėsi nuo liaudiškosios, buvo daug laisvesnė, nesiribojo vien dūryba. Be to, ir tarp pačios dūrybos rėmų S.Daukanto sistema ne taip griežta kaip liaudies kalbos.

^xBe sudurtinių ir suaugtinių, dar galima paminėti apie 50 DLL žodžių junginių, sujungtų brūkšneliu, pvz., *metų-rašytinis LatopisarSKI I 612, sau-ponas Sobie-pan III 210, veikalų-rašymas Dziejopisarstwo I 270*. Tai irgi nekūrybiško vertimo rezultatas. Kadangi šie junginiai labiau sintaksės (ir rašybos) dalykas, prie žodžių darybos jie neaptariami.

^xTik dalis tų suaugtinių žodžių, kurių vienas dėmuo yra žodis, neturintis savarankiškos leksinės reikšmės (prielinksnis, dalelytė), yra artimesni liaudies kalbai. Prielinksnis, dalelytė, neturėdami savarankiško leksinio krūvio, kalboje daug glaudžiau yra susiję su savarankiško žodžiu, tad jų grafinis sujungimas gali būti labiau suprantamas.

2. PRIESAGINIAI NAUJADARAI

2.1. Daiktavardžiai

2.1.1.0. Priesaginių daiktavardžių naujadarų DLL S.Daukantas sudarė per 1100 su 44 priesagomis. 18 iš tų priesagų labai produktyvios ar produktyvios (ne mažiau kaip po 10 naujadarų), kitos 26 mažai produktyvios ar neproduktyvios (mažiau kaip po 10 naujadarų).

Kadangi priesaginiai daiktavardžiai naujadarai čia visų pirma klasifikuojami pagal priesagas (formą), o ne pagal reikšmę (turinį), pradžioje pravartu juos apžvelgti pagal darybos kategorijas (nepateikiant pavyzdžių, kuriuos galima susirasti tekste prie atitinkamų priesagų). Atskiros kategorijos čia apibūdinamos iš eilės pagal produktyvumą; jas išskiriant remtasi V.Urbučio dabartinės bk. klasifikacija (1965).

2.1.1.1. Kadangi deminutyvai yra vienintelė priesaginių daiktavardžių kategorija, kurios naujadarai tarp priesagų vedinių neapžvelgiami (dėl LKŽ pobūdžio; žr. 0.2.3.), išimties tvarka vienas kitas jų pavyzdys pateikiamas čia.

Daugiausia deminutyvų DLL sudaryta* su 4 priesagomis: 1) *-elis, -ė*, pvz.: *balninykelis Siodlarczyk* III 159, *didžgriovelis (:didžgriovis) Kanalik* I 471, *miegpuvelis (:miegpuvis "miegalius") spioszek* III 225, *užgaulelė Przytyczek* II 706, *vertumelis Godnostka* I 357 (kaip ir būdinga žemaičiams, S.Daukantas vietoj aukštaičių deminutyvinės priesagos *-ėlis, -ė* irgi vartojo *-elis, -ė*); 2) *-aitis, -ė* (pats S.Daukantas šią priesagą pramaišiu žymėjo *-ajtis* ir *-atis*), pvz.: *atskalūnaitis (:atskalūnas "eretikas") Heretyczę* I 405, *burnužaitė Gębula, gębunia, gębusia* I 338, *siuvėjaitis Krawczyk* I 559, *šeimynaitė Czeladka* I 161, *vienragaitis Jednorozczę* I 433; 3) *-ytis, -ė*, pvz.: *erytis (:erys "erelis") Orlicz* II 285, *karvyčiai (iš klaidingai išskaidyto karveliai) Gołębię* I 359, *musytis (:musė) Muszę* I 729; 4) *-ūnas, -ė*, pvz.: *batūnas Bocisko* I 70, *dalgūnas Kosisko* I 547, *klanūnas Kałużysko* I 468, *zuikūnas Zajęczysko* III 674

*Remtis LKŽ negalima, tad naujadarus atpažinti lengviausia pagal mažiau gyvojoje kalboje deminutyvams būdingus pamatinius žodžius (abstrakčius daiktavardžius, darinius bei, žinoma, S.Daukanto naujadarus).

(dar dėl -ūnas, -ė žr. 2.1.2.17.).

Kiek retesni naujadariniai priesagų *-(y)telis, -ė* ir *-alis, -ė* vediniai. Su *-(y)telis, -ė* S.Daukantas darėsi tiek būdvardžius, tiek daiktavardžius*, pvz., *Dievmeldingtelis* (:*Dievmeldingas* "pamaldus" — S.Daukanto naujadaras) *Nobožniuchny* II 3, *kukulytelis* (:*kukulis* "kepalas, banda") *Buleczka* I 94. Su priesaga *-alis, -ė* sudarinėti tik daiktavardžiai, pvz., *alksnynalis Olszynka* II 261, *dirbėjalė robotniczka* III 21.

Rečiausiai DLL deminutyvai sudarinėjami su priesagomis *-užis, -ė, -(i)utis, -ė, -(i)ukas, -ė, -elius* (?), *-etis* (?), pvz.: *lieknužis Gaik* I 325, *dainutė Piosenka* II 377, *briliukas* (:*brilius* "kepurė") *Kapelusina* I 474, *alelius* (*alelūs*) *Piwko* II 380, *brilelius* (*brilelūs*) *Kapelusik* I 474, *dvynetis* (*dwynetis*) *Blizniątko* I 66, *naretis nurek* "mažas naras" II 144.

DLL deminutyvinių priesagų produktyvumas skiriasi nuo dabartinės bk. Štai priesagų *-(i)ukas, -ė* (*Urbutis*, 1965, 265—269; *Valeckienė*, 1965, 582—583) ir *-(i)utis, -ė* vediniai (*Urbutis*, 1965, 269—271; *Valeckienė*, 1965, 581—582) yra dažni dabartinėje lietuvių kalboje, bet DLL gana reti. Priešingai priesagos *-aitis, -ė* deminutyvai DLL sudaro didesnę procentą negu bendrinėje kalboje (plg. *Urbutis*, 1965, 271—272; *Valeckienė*, 1965, 585). Tokią deminutyvų vartosenos specifiką tikriausiai nulėmė gimtoji S.Daukanto tarmė (o priesagos *-(y)telis, -ė, -alis, -ė* apskritai būdingos tik žemaičiams).

2.1.1.2. **Veiksmažodžių abstraktų kategorija** (nomina actionis) S.Daukanto darybos sistemoje yra viena iš produktyviausių; dabartinėje bk. ji viena iš gausiausiai reprezentuojamų (*Urbutis*, 1965, 289).

Daugiausia DLL veiksmažodžių abstraktų sudaryta su priesagomis *-imas/-ymas* (gerokai per 200^{xx}), *-umas* (apie 50), *-sina* (bk. *-sena*; apie 20), *-ybė* (apie 10), po vieną

*Nors šios priesagos daiktavardžių deminutyvai ir nebūdingi lietuvių kalbai.

**Čia neskaičiuoti tie *-imas/-ymas* vediniai, kurių pamatiniai veiksmažodžiai fiksuoti LKŽ (dar žr. *-imas/-ymas* 2.1.2.1.).

kita naujadara sukurta su *-tuvė, -nė, -smas, -ulyš, -inys, -inis, -ystė, -uma*. Tad veiksmažodžių abstraktų naujadarų DLL yra per 300, visiška jų dauguma sudaryta su 4 priesagomis, vienas kitas — dar su 8 (iš viso 12 priesagų).

Tik dviem iš keturių minėtų produktyviausių priesagų kategorinė veiksmažodžių abstraktų reikšmė yra pagrindinė (*-imas/-ymas* ir *-sina*), o dviem kitom (*-umas* ir *-ybė*) — periferinė (joms pagrindinė yra vardažodinių abstraktų kategorinė reikšmė). Iš 8 menkai produktyvių priesagų ši kategorinė reikšmė trims yra pagrindinė (*-nė, -smas, -ulyš*), o 5 — periferinė ar bent jau ne pagrindinė (*-tuvė, -inys, -inis, -ystė, -uma*).

Greitinant DLL medžiagą su dabartinės lietuvių bk. veiksmažodžių abstraktų kategorijos darybos tendencijomis (Urbutis, 1965, 289—303), matyti, kad S.Daukantas suproduktyvino *-umas, -ybė* tipus, kaip produktyvų suvokė ir tarmišką *-sina* (bk. *-sena*) tipą.

2.1.1.3. Kita labai produktyvi DLL naujadarų kategorija yra vardažodžių abstraktai (nomina qualitatī). Daugiausia jos vedinių čia sukurta su priesagomis *-umas* (apie 170), *-ybė* (apie 80), *-yba* (apie 20), *-ystė* (per 10), *-ija* (per 10), *-imas* (per 10), vienas kitas ir su *-inyčia, -ysta, -uma*. Tad iš viso DLL yra per 300 ir naujadarinių vardažodžių abstraktų, kurie sudaro 6 produktyvesnius ir 3 neproduktyvius tipus.

Iš būdvardžių (ir dalyvių) daugiausia šios kategorijos naujadarų sudaryta su *-umas* (apie 100) ir su *-ybė* (apie 50), vienas kitas su *-yba, -ija, -imas, -uma*. Iš daiktavardžių daugiausia naujadarų sudaryta su *-umas* (apie 70), *-ybė* (apie 30), *-yba* (per 10), *-ystė* (apie 10), *-imas* (apie 10), po kelis su *-ija, -ysta, -inyčia, -uma*. Kaip matyti, būdvardinių naujadarų DLL yra kiek daugiau negu daiktavardinių, bet sudaryti jie su mažiau priesagų (6) negu daiktavardiniai (9). Antra vertus, produktyviausios vardažodžių abstraktų kategorijos priesagos *-umas* ir *-ybė* visų pirma reprezentuoja būdvardžių abstraktus, o daiktavardžių vediniai joms ne tiek būdingi. Tačiau yra ir tokių priesagų, su kuriomis DLL (nors ir nedaug) kurtasi tik daiktavardžių abstraktų: *-ystė, -ysta, -inyčia*.

Kalbant apie konkretesnes, ne kategorines darybos reikšmes, dera paminėti naujadarus, žyminčius profesiją, verslą ir apskritai veiklą. Greta būdingiausių lietuvių kalbai šios reikšmės vedinių su priesaga *-ystė* (DLL apie 10 tokių naujadarų), mažiau būdingų su *-yba* (DLL per 10 naujadarų), *-ysta*, S.Daukantas sudarė ir nebūdingų šios reikšmės darinių su priesagomis *-umas, -ija, -imas/-ymas, -ybė, -inyčia**. Tai rodo, kad S.Daukantas nebuvo apsisprendęs, su kuria priesaga kurtis profesijų pavadinimų, taip dažnų S.Ropelevskio žodyne. S.Daukantas bent septynių priesagų vediniams buvo suteikęs šią reikšmę — sukūrė keletą analogiškos reikšmės darybos tipų.

Lyginant veiksmažodinius abstraktus su vardažodiniais, matyti, kad su kai kuriomis priesagomis S.Daukantas darėsi tiek veiksmažodžių, tiek būdvardžių, tiek ir daiktavardžių abstraktų (pvz., su *-umas, -ybė*, net *-imas/-ymas*). Toks kai kurių priesagų vedinių pamatinio žodžio įvairavimas žinomas ir iš gyvosios kalbos (plg. *-ybė* vedinius), bet antra vertus, čia akivaizdus taip pat S.Daukanto polinkis mažiau nei gyvojoje kalboje paisyti pamatinio žodžio^x. Todėl individualioje S.Daukanto darybos sistemoje ribos tarp skirtingo pamato abstraktų daug blyškesnės.

2.1.1.4. Toliau pagal produktyvumą eina veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų naujadariniai pavadinimai (nomina agentis). Daugiausia šios kategorijos naujadarų sudaryta su priesagomis *-tojas, -a* (apie 130) ir *-ėjas, -a* (per 60), mažiau (iš viso viena kita dešimtis) — su priesagomis *-(t)inis, -ė, -tuvas, -ė, -ėlis, -ė, -ūnis, -ė, -alas, -yla, -utis, -ė, -ovas, -ė, -ulis, -ė, -inykas, -ė*. Tad visiška šios kategorijos naujadarų dauguma sudaryta su dviem priesagom, dar viena kita dešimtis — su 10, — iš viso su 12 priesagų (per 210 naujadarų).

Veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų

*Galima paminėti ir kelis analogiškus veiksmažodžių abstraktus su priesaga *-tuvė*, taip pat žyminčius profesijos pavadinimus ir nebūdingus dabartinei lietuvių kalbai.

^xDar plg. S.Daukanto susikurtą *-(i)okas, -a* būdvardžių tipą (2.2.3.).

kategorinė reikšmė DLL yra pagrindinė priesagų *-tojas, -a, -ėjas, -a, -inis, -ė, -ėlis, -ė, -yla, -ovas, -ė, -alas* vediniams. Ne pagrindinė ar net periferinė ši reikšmė yra priesagų *-tuvas, -ė, -ūnis, -ė, -utis, -ė, -ulis, -ė, -inykas, -ė* vediniams.

Kurdamas veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų kategorijos naujadarus, S.Daukantas iš esmės nenusižengė liaudies kalbos darybos sistemos dėsniams.

2.1.1.5. DLL rasti vietų pavadinimų (nomina loci) naujadarai daugiausia sudaryti su 3 priesagomis: *-inyčia* (apie 70), *-tuvė* (apie 30), ir *-ija* (per 10). Dar keli sudaryti su priesagomis *-ėna* (bk. *-iena*), *-ynė, -inė, -ūnė, -ykla, -inys*. Iš veiksmažodžių sudaryta *-tuvė* (produktyviausi), *-ykla, -inys*, dalis *-ynė, -inė* vedinių, o iš daiktavardžių — *-inyčia* (produktyviausi), *-ija, -ėna, -ūnė*, dalis *-ynė, -inė* vedinių.

Vietų pavadinimai DLL sudarinėti su 9 priesagomis, iš viso tokių naujadarų yra 120. Bemaž visoms šios kategorijos naujadarų priesagoms, išskyrus *-inys, -inė*, vietos reikšmė yra pagrindinė.

Lygindami su gyvosios kalbos faktais, matome, kad DLL priesagos *-tuvė* pagrindinė vietos reikšmė skiriasi nuo gyvosios kalbos pagrindinės įrankių pavadinimų reikšmės.

Kadangi atskirų tipų darybinės reikšmės yra skirtingos (pvz., *-inyčia* vediniai paprastai žymi patalpas, indus, *-ija* — asmenų valdomas ar prižiūrimas vietas, *-ėna* — javų augtas vietas), tai negalima teigti, kad S.Daukantas daugelį vietos kategorinės reikšmės naujadarų priesagų vartojo sinonimiškai, kad vienos ar kitos priesagos naujadarų gausumas nulemtas tik produktyvumo.

2.1.1.6. Daugiausia asmenų pavadinimų pagal profesiją (nomina professionalia) naujadarų sukurta su priesaga *-inykas, -ė* — per 70. Dar keletas sudaryta su priesagomis *-ūnas, -ė, -ijas, -inis, -ė*. Tad su 4 priesagomis sudaryta apie 80 naujadarų. 3 pirmieji tipai pažįstami ir gyvojoje kalboje, nefiksuotas iš jos tik *-inis, -ė*.

2.1.1.7. Pavadinimai pagal kilmę bei priklausomybę (nomina originis et possessiva).

1) Asmenų pavadinimai pagal jų kilimo bei gyvenama

vieta. Tai negausi naujadarų semantinė grupė — apie 30 darinių, sudarytų su priesagomis *-(i)onis, -é* (apie 20) ir *-ėnas, -é, -ūnas, -é, -inykas, -é*. Pagrindinė šios rūšies asmenų pavadinimų priesaga *-(i)onis^x, -é* kituose S.Daukanto raštuose vartojama kita reikšme. Priesagos *-(i)onis, -é* naujadarų reikšmę DLL gaėjo lemti ir dažna lenkų prototipo priesaga *-anin*. Mažiau S.Daukanto sudaryta šios reikšmės naujadarų su *-ėnas, -é*, visai mažai — su *-ūnas, -é, -inykas, -é*.

2) Mėsos, žuvies, medienos pavadinimai. Rasta tik keletas mėsos, žuvies ir medienos naujadarinių pavadinimų, ir visi jie sudaryti su priesaga *-ėna* (bk. *-iena*). Tai būdinga mėsos pavadinimų priesaga apskritai (Urbutis, 1965, 414—415).

2.1.1.8. Turbūt galima šnekėti ir apie S.Daukanto DLL sukurtą naują darybos kategoriją — mokesčių pavadinimus. Ji apima mokesčius, atlyginimą pinigais, rečiau — dovanas reškiančius naujadarus. DLL sudaryta beveik 30 šios kategorijos naujadarų — su priesaga *-inés* (galima skirti du mokesčių pavadinimų darybos tipus — daiktavardinius ir būdvardinius *-inés* vedinius).

2.1.1.9. Vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai (nomina attributiva). Šios kategorijos naujadarų DLL nėra daug — apie 20. Visų jų po keletą sudaryta su 7 priesagomis: *-ūnis, -é, -ėjas, -a, -ūnas, -é, -(u)očius, -inis, -é, -inykas, -é, -enė*. Iš karto reikia pažymėti, kad liaudies kalboje nepažįstamas vardažodinės ypatybės tyrėtojų pavadinimų tipas su priesaga *-ėjas, -a*. Tai, matyt, S.Daukanto individualios darybos padaras.

Asmenų pavadinimų pagal profesiją naujadarų DLL, kaip matėme, yra daug daugiau nei čia aprašomos kategorijos, nors gyvojoje kalboje jų santykis atvirkščias (plg. Urbutis, 1965, 340, 406). Matyt, tai nulėmė asmenų pavadinimų pagal profesiją kategorinės reikšmės specifika. Šios reikšmės vedinių polinkis terminologizuotis, be abejo,

^xDabartinėje bk. asmenų pavadinimai pagal jų kilimo ir gyvenamąją vietą paprastai sudaromi su priesaga *-ietis, -é* (plg. Urbutis, 1965, 411—412).

yra didesnis negu vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų. S.Daukantui, rašiusiam platų žodyną, reikėjo kurtis daug naujų terminų, o vardažodinės ypatybės turėtojus jis daugeliu atvejų galėjo pavadinti gyvosios kalbos žodžiais.

2.1.1.10. Pavadinimų pagal lyties skirtumą (nomina generis) kategorijos naujadarų DLL susikurta tik keliolika, be to, tik su viena priesaga — *-éné* (bk. *-jené*). Dabartinėje bk. pavadinimų pagal lyties skirtumą darybos kategorija taip pat nėra iš darijų (plg. Urbutis, 1965, 416—418).

2.1.1.11. Įrankių pavadinimų (nomina instrumenti) kategorijos naujadarų DLL nėra daug — apie 10. Jie sudaryti su priesagomis *-tuvė*, *-tuvas*, *-yklė*, *-tuvis*. Akivaizdu, kad S.Daukantas nebuvo linkęs kurtis įrankių pavadinimų. Štai net tokios priesagos, kaip *-tuvė*, *-tuvas*, kurios lietuvių kalboje dažiausiai pasitaiko įrankių pavadinimuose (plg. Skardžius, 1943, 382—383, 385—386; Urbutis, 1965, 381—383, 386), individualioje S.Daukanto darybos sistemoje yra netekę vyraujančios įrankių pavadinimų reikšmės. Turint omenyje, kad S.Daukantas DLL kūrė labai mažai įrankių pavadinimų, vertinant ir kituose S.Daukanto raštuose randamus šios kategorijos darinius reikia būti atsargiems, kad seno, dabar užmiršto žodžio nepalaikytume naujadarų.

2.1.1.12. Kuopinių pavadinimų (nomina collectiva) naujadarų DLL maža, jie sudaryti dažniau su priesaga *-ija*, rečiau su *-ynas*, *-ynė*, *-tis*. Tik priesagos *-tis* tipas nebūdingas dabartinei bk.

2.1.1.13. Veiksmo rezultato pavadinimų (nomina acti), nefiksuotų LKŽ, DLL visai maža, tai tik keli priesagos *-inys* vediniai. Matyt, S.Daukantui pakako gyvosios kalbos veiksmo rezultato pavadinimų, tad ir tuos kelis priesagos *-inys* vedinius reikia labai atsargiai skirti prie naujadarų.

* * *

Lyginant DLL įvairių kategorijų priesaginių daiktavardžių naujadarus su dabartinės bk. atitinkamais dariniais, krinta į akis trijų kategorijų mažesnis vedinių kiekis S.Daukanto žodyne: 1) vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų, 2) įrankių pavadinimų, 3) veiksmo rezultato pavadinimų (apie dabartinės bk. darinius žr. Urbutis,

1965). Tai paaiškinti turbūt įtikinamiausia pakankamu šių kategorijų liaudiškų vedinių skaičiumi. S.Daukantui rašant platų žodyną — dažnai kuriant žodžius naujoms, iš kaimo buities nežinotoms sąvokoms įvardyti — neiškilo reikalo kiek gausiau kurti 3 minėtų kategorijų naujadarų. Antra vertus, S.Daukantas pats susikūrė naują mokesčių pavadinimų kategoriją su priesaga *-inés* — jam nepakako liaudies kalbos darybos sistemos priemonių.

* * *

2.1.2.1. *-imas/-ymas*. Šios priesagos vediniai lietuvių kalboje sudaro gausiausią veiksmožodinių abstraktų grupę, tokia padėtis buvusi jau ir XVI a. (S.Ambrazas, 1983, 66). Tai vienas iš produktyviausių transpozicinių darybos tipų (Urbutis, 1978, 269). Kalbant apie DLL naujadarus, atsiribota nuo tokių *-imas/-ymas* vedinių, kurie, nors ir nefiksuoti LKŽ, yra tipiškai (sudaryti iš būtojo kartinio laiko kamienų), be to, kurių pamatinis veiksmožodis pateikiamas LKŽ. Tokių darinių DLL yra labai daug: S.Daukantas kone šalia kiekvieno veiksmožodžio sudarydavo *-imas/-ymas* abstraktą. Atsiribojus nuo tokių potencialiausių darinių, studijoje kalbama tik apie 1) netipiškus (sudarytus ne iš būtojo kartinio laiko kamienų) ir 2) sudarytus iš veiksmožodžių, nefiksuotų LKŽ, darinius. Tokių naujadarų suskaičiuota per 220.

DLL yra per 200 *-imas/-ymas* abstraktų, sudarytų iš būtojo kartinio laiko kamienų, kurių pamatinis veiksmožodis LKŽ nefiksuotas ar fiksuotas tik iš S.Daukanto, pvz.: *abelnavimas Powszednienie, spowszednienie* "darymas įprasto, kasdieninio" II 550, *abelninimas Generalizowanie* "apibendrinimas" I 340, *apskauduliavimas Owrzodzenie* "opėjimas, įsiskaudėjimas" II 318, *dantėjimas Ząbkowanie* "dantų formos iškarpu, įpjovų darymas" III 653b, *dauggalinimas Wielmożenie* "tapimas galingu" III 536, *knarkizojimas Chrapnięcie* "knarkimas, prunkštimas" I 123, *valodojimas Rozprawianie* "diskutavimas" III 72 ir t.t. Vienas kitas pasitaiko ir kitokios reikšmės vedinys, pvz., *pirtavimas Łaziebnictwo* "pirtininko amatas" I 614.

Kaip S.Daukantas jautė *-imas/-ymas* priesagos semantiką, gali iliustruoti vieno jo rankraščio pastaba: "rugsina dirbsina powiększające pro dirbimas rugimas" (LKLİB F1/SD17. P. 1. Čia ir toliau cituojamas rankraštis šios studijos pabaigoje skelbiamas kaip priedas). Galbūt čia norėta pasakyti, kad priesagos *-sina* konotacija yra kiek pakilesnė, ne tokia kasdieniška kaip *-imas*?

Netipiškų priesagos *-imas/-ymas* darinių DLL nėra daug. Esamojo laiko tepastebėtas tik vienas — *žvingaujimas Porzenie* "žvengimas" II 513. S.Ambrazas teigia, kad šios priesagos esamojo laiko vediniai seniau lietuvių kalboje yra buvę įprastesni, bet "jau XVI—XVII a., matyt, buvo reliktinio pobūdžio ir sparčiai nyko" (S.Ambrazas, 1983, 68). Šis DLL žodis taip pat gali būti senosios sistemos reliktas, tik nepatekęs į LKŽ.

Rasta DLL apie 10 priesagos *-imas/-ymas* naujadarų, padarytų iš daiktavardžių, pvz., *au[k]štsmeigimasis* (: *au[k]štsmeigis*) *Górnochciwość* "besaikė ambicija, didžiavimasis" I 363, *galžudymas* (: *galžudis*) *Rozboj* "plėšikavimas" III 34, *kūngeidimas* (: *kūnge[i]dis*) *Cielesność* "kūniškumas, kūno geiduliai" I 135, *svietvaldymas* (: *svietvaldis*) *Ludorządstwo* "vadovybė, vyriausybė" I 646, *vinkalimas* (: *vinkalis*) *Cwiekarstwo* "vinių kalėjo amatas" I 148. Visi jie sudaryti iš dūrinių ir yra daktavardžių abstraktai, reiškiantys kokį amatą, profesiją, veiklą, tam tikrą polinkį, pomėgį. Tai netipiška, turbūt paties S.Daukanto sukurta reikšmė.

Rasti DLL ir keli būdvardiniai vediniai, pvz.: *neboterimas Niedużość* II 83 (plg. *neboteras*), *pailguotinimas Przeciągłość* II 595 (plg. *pailguotinas*). Tokių būdvardinių abstraktų tipas pažįstamas lietuvių kalboje (plg. Skardžius, 1943, 209; Urbutis, 1965, 352—353), bet visiškai neproduktyvus.

Galima paminėti dar kelis keistesnius (dalis jų — klaidos?) naujadarinius vedinius: *kebeliojojimas Machlowanie* "apgaukinėjimas" I 656, *purimas** *Czochranie* "kedenimas"

*Panašios darybos žodį *derimas* "derėjimas" minėtame rankraštyje S.Daukantas lygina su kitais *-imas* vediniais: "Derimas, derieimas, degimas deginimas" (LKLİB F1/SD17. P. 1.). Pasiremdamas analogija Š.Daukantas čia turbūt taip pat sukūrė netipišką naujadarą.

I 168, *skrydimas* *Krağ* "apskritimas" I 556, *supurimas* *Napuszystość* II 47, *veldymas* *Dziedziczny* (sic!) I 269. Čia pat ir aiškūs vertiniai, pvz., *pryšstembimas* *Przeciwdziałanie* "atoveiksmis" II 596.

Apibendrinant *-imas/-ymas* naujadarus, galima pabrėžti, kad vyraujanti veiksmažodinių abstraktų dauguma remiasi gyvosios kalbos darybos dėsniais (tik vienas kitas darinys jiems prieštarauja). Išskirtinas negausus daiktavardinių abstraktų (profesijų, pareigybių pavadinimų) tipas, turbūt sukurtas paties S.Daukanto.

2.1.2.2. *-umas*. DLL rasta apie 220 šios priesagos naujadarinių vedinių.

Priesagos *-umas* abstraktai dabar paprastai daromi iš būdvardžių (plg. Skardžius, 1943, 213; Urbutis, 1965, 306—307), visas tipas net laikomas potenciniu (Urbutis, 1978, 269). Tokių DLL šio tipo naujadarų yra per 100 (45%), pvz.: *augalotumas* *Rostość* III 27, *dantétumas* *Ząbkowatość* III 653b, *eržingumas* *Jurność* "aistringumas" I 458, *juodokumas* *Czarniawość* I 156, *Wroniawość* III 568, *mažtytelumas* *Malenkość* I 663.

DLL taip pat rasta apie 70 (32%) daiktavardinių priesagos *-umas* darinių, pvz.: *balninykumas* *Siodlarstwo* "balniaus profesija" III 159, *Dievumas* *Boskość* "dievybė" I 77, *erželumas*, *vytumas* *Kawalerstwo* "riterio amatas" I 489, *tėvumas* *Ojczytość* "tėviškumas" II 248, *uolumas* *Skalistość* "uolingumas" III 163, *vergumas* *Niewolniczość* II 122, *Poddaństwo* II 414, *žvėrumas* *Zwierzętość* "žvėriškumas" III 813. Tokie dariniai žinomi lietuvių kalboje (Skardžius, 1943, 212—213; Urbutis, 1965, 307; S.Ambrazas, 1986, 177).

Trečia DLL *-umas* naujadarų grupė — veiksmažodiniai abstraktai, jų suskaičiuota apie 50 (23%), pvz.: *neesumas* "nebuvimas" *Niebyt* (*nessumas*) II 75, *Nieistnienie* (*nėesumas*) II 86a, *Nieobecność* (*neessumas*) II 90, *išrenkumas* *Wybieralność* III 581, *priskyrumas* *Doborność* "pririnkimas, atrinkimas" I 198, *sudedumas* *Składność* III 168, *užkretumas* *maru* *Zarazliwość* "užkrečiamumas" III 711.

Tarp visų 3 rūšių nėra griežtų ribų. Pavyzdžiui, neaišku, ar *daugžinumas* *Wielowiedztwo* III 538, *pusmokslumas* *Niedouczoneość* II 82 sudaryti iš būdvardžių, ar iš

daiktavardžių; ar *įveikumas* "įkyrumas" *Dokuczność* I 210, *linkumas* "geranoriškumas" *Życzliwość* III 819 sudaryti iš būdvardžių, ar iš veiksmažodžių (plg. adj. *įveikus* "įkyrus", *linkus* "linkintis" ir verb. *įveikti*, *linkėti*). Gal kiek aiškesnė riba tik tarp veiksmažodinių ir daiktavardinių abstraktų. Kadangi DLL veiksmažodiniai abstraktai sudarinėjami tik iš pirminių ir iš *-ėti*, kartais *-yti* veiksmažodžių, todėl reikia manyti, kad *miknumas*, "mikčiojimo ypatybė" I 419, III 673, *pargalvumas* *Wiarołomstwo* III 528 sudaryti ne iš *miknoti* ir *pargalvoti*, turinčių formantą *-oti*, bet yra daiktavardžių *miknius*, *pergalvis* (*pargalvis* LKŽ nepažymėtas) vediniai.

Dabartinei lietuvių bk. būdingiausias būdvardinių *-umas* vedinių tipas, o daiktavardiniai ir veiksmažodiniai šios priesagos abstraktai mažai produktyvūs, jų nėra daug. Kaip nurodo S.Ambrazas, daiktavardiniai ir veiksmažodiniai *-umas* abstraktai yra "senosios lietuvių kalbos faktai" (1983, 116—117). S.Daukantai visų trijų rūšių abstraktai buvo produktyvūs. Jo daiktavardinių abstraktų gausinimą galėjo lemti senųjų raštų pavyzdys (daugiausia jų M.Daukšos raštuose) (plg. S.Ambrazas, 1986, 117), o veiksmažodinių — semantikos artimumas būdvardiniams (veiksmažodžių abstraktai dažnai gali būti pamatuoti dalyviais).

Kad S.Daukantai dažnai nerūpėjo darybos pamatas, gali pailiustruoti analogiškai dariniai iš daiktavardžio ir būdvardžio — *kempinumas* *Gąbczatość* I 323 ir *kempinotumas* *Gębczatość* I 338, *Gąbkowatość* I 323.

Pažymėtina dar, kad priesagos *-umas* būdvardžių, daiktavardžių ir veiksmažodžių naujadarų abstraktų gausumas DLL ėvienodas (atitinkamai 100:70:50). Tai rodo, kad S.Daukantas, nors buvo linkęs ir į dviejų pastarųjų tipų darybą*, vis dėlto jautė lietuvių kalbos žodžių darybos tendencijas, — daugiausia darėsi šios priesagos būdvardžių, mažiau — daiktavardžių, mažiausiai — veiksmažodžių abstraktų (plg. panašią jo priesagos *-ybė* naujadarinių

*Priešlaidai, kad dar S.Daukanto laikų gyvojoje kalboje šiedu tipai buvę produktyvūs, neturime duomenų.

ostraktų darybą 2.1.2.4.).

2.1.2.3. *-tojas, -a*. DLL rasta apie 130 priesagos *ojas, -a* naujadarų. Beveik 120 jų (~92%) sudaryti iš riesaginių bendračių, pvz.: *aukautojas Žerca III 760, ahausintojas Nasporzyciel II 56, strunytojas Budowniczy architektas" I 92*. Likusieji — iš nepriesaginių bendračių, vz.: *atspaustojas Przedrukiwacz II 603, įvertojas Nawlekacz 66, pagautojas Porwaniec II 511, Porywacz II 512*.

Dabartinėje lietuvių kalboje veikėjų pavadinimai "su riesaga *-tojas, -a* yra daromi iš veiksmazodžių bendračių irinčių priesagas" (Urbutis, 1965, 318). DLL naujadarai rodo, kad S.Daukantas *-tojas, -a* vedinių darybą suvokė anašiai, kaip ji suprantama ir dabar: tarp jų vyrauja riesaginių bendračių vediniai. Nedidelė dalis pirminių veiksmazodžių vedinių (per 10 — apie 8%) gali rodyti reikšmingesnę padėtį, dar ne visišką dabartinės sistemos susiformavimą* (dar žr. *-ėjas, -a* 2.1.2.7.).

2.1.2.4. *-ybė*. DLL rasta apie 90 šios priesagos naujadarų. Prasčiausi *-ybė* vediniai lietuvių kalboje yra būdvardiniai abstraktai (Skardžius, 1943, 92—96; Urbutis, 1965, 308). Tokių naujadarų DLL rasta per 50 (56%), pvz.: *begirybė, begiris* S.Daukanto naujadaras I 40) *Bezlesność* "miško nebuvimas" I 40, *landybė Konczastość* "smallumas" I 530, *esnybė Płaskość* "plokštumas" II 384, *žlibybė Krótkowidność* "rumparegystė" I 568.

Daug retesni yra daiktavardiniai abstraktai (Skardžius, 1943, 96; Urbutis, 1965, 308). DLL tokių naujadarų patebėta apie 30 (33%), pvz.: *akmynybė Kamienistość* "akmenuotumas" I 470, *budelybė Katowstwo* "budelio profesija" I 488, *gyvolybė Bydłęcość* "gyvuliškumas, brutalumas" I 487, *motriškybė Kobięcarstwo* "aištra moterims" I 513.

Taip pat reti yra veiksmazodiniai abstraktai (Skardžius,

*P.Skardžius pažymi, kad senesniuose raštuose *-tojas, -a* dažnai dėliojama prie pirminių bendračių (Skardžius, 1943, 86). S.Ambrazas teigia, kad praityje vedinių su *-tojas, -a* iš pirminių veiksmazodžių buvo formasi visame Lietuvos plote (Jaunųjų filologų konferencija, Vilnius, 1986.11.20.)

1943, 96; Urbutis, 1965, 302). Tokių naujadarų DL rasta apie 10 (11%), pvz.: *aprašybė Opisowość* "manier aprašyti" II 275, *ėmybė Bierność* "didelis talpumas (ir do)" I 58, *partukybė Przetęłość* "apkūnumas" II 653, *samdyl Najemniczość* "ypatybė būti samdomam" II 24.

Yra ir tarpinių atvejų, kai *-ybė* abstrakto darybą galim aiškinti dvejopai — pamatas gali būti tiek būdvardis: tiek daiktavardis, pvz., *ilgbylybė* (: *ilgbylis* — S.Daukant naujadaras ir adj., ir sub.: *Długomowny* I 194, *Długomowia* I 194) *Długomowność* I 194. Taip pat nelengva nustatyti ar, pvz., *rangybė* "patogumas, parankumas" *Napogotowienie ob. pogotowie* II 42, *sklandybė Łotność* I 642 yra būdvardži rangus "pasirengęs" *Gotowy* I 368, *sklandus*, ar veiksmazodži *rengti(s)*, *sklandyti* vediniai.

Yra DLL ir keletas neįprastesnės darybos naujadarų pvz., *varūnybė Gwałtowność* I 389 (tarsi būtų padaryta iš nesančio **varūnas*, plg. *vara* "prievara", *varumas* "smarkumas, prievartingumas" I 389), *vietinybė Namiesnictwo* "vietininkystė" II 35, nors formaliai artimesnis adj. *vietini*, bet semantiškai — su sub. *vietinykas* *Namiestnik* II 35. Gali būti, kad atsirasti šitokiems naujadarams S.Daukant individualioje darybos sistemoje padėjo panašus darybos tipas su priesaga *-enybė* (*piktenybė*, *sunkenybė*).

"Priesagos *-ybė* dariniai savo reikšme [...] dažnai tiesiai sutampa su priesagos *-uma-* vediniais" (Skardžius, 1943, 97). Pats Daukantas yra mėginęs gretinti *-ybė* ir *-umas* sinonimus, plg. "Daugumas, daugybe, kantrumas, kantrybe" "Gilumas, gیلme, gilybe, — storumas, storis, storybe" (LKLII F1/SD17, atitinkamai p. 1 ir 2). P.Skardžius dar nurodo, kad "rytiečių arba žemaičių priesaga *-ybė* reiškiamoji ypatybė dažnai yra esmingiau [negu *-umas*] pabrėžiama" (Skardžius, 1943, 97). Kol kas sunku pasakyti, kiek ryškiai šis skirtumą suvokė S.Daukantas. Aišku tik tai, kad naujadarai su *-ybė* (~90) yra 2,5 karto mažiau negu su *-umas* (~220) — jis, matyt, šiek tiek jautė priesagos *-ybė* vedinių didesnę ypatybės ryškumą, palyginti su *-umas* vediniais (plg. daiktavardinių, daiktavardinių ir veiksmazodinių *-ybė* *-umas* naujadarų kiekybės santykį — 50:30:10 ir 100:70:50).

S.Daukantas sudarinėjo priesagos *-ybė* naujadarus, rem

damasis gyvosios kalbos pavyzdžiu. Lietuvių kalbai ne tiek įprastus veiksmožodžių abstraktus jis, matyt, kūrėsi nusižiūrėjęs tiek į gyvosios kalbos, tiek į senųjų raštų, ypač K.Sirvydo (juose yra daugiausia veiksmožodinių -ybė abstraktų, plg. S.Ambrazas, 1986, 119) faktus.

Nors S.Daukanto sistemoje buvo produktyvūs visi trys -ybė abstraktų tipai (būdvardiniai, daiktavardiniai, veiksmožodiniai), bet jų hierarchija akivaizdi — 50:30:10. S.Daukantas turėjo jausti sistemos leidžiamas platesnes būdvardinių ir siauresnes veiksmožodinių abstraktų darybos potencijas (visiškai kaip ir kurdamas -umas abstraktus, plg. -umas 2.1.2.2.).

2.1.2.5. *-(i)nykas, -ė (-i)ninkas, -ė*. DLL rasta apie 80 šios priesagos naujadarų. Visišką jų daugumą (apie 93%) sudaro daiktavardžių vadiniai, pvz., *pirštukinykas Piersciennik* "auksakalys" II 367, *platkirvinykas* (: *platkirvis* "alebarda") *Halabardnik* I 397, *pumpinykė* (: *pumpa* "saga") *Guzikarka* I 388, *vakinykas, -ė* (: *vaka* "karvė") *Krowiarz* I 568, *Krowiarka* I 568. Tai lietuvių kalbai būdingi asmenų pagal profesiją pavadinimai (Skardžius, 1943, 141 t.; Urbutis, 1965, 406—408). Bene tik vienas *Elgavinykas* (: *Elgava* "Jelgava") *Nitauczyk* II 135 žymi asmens pavadinimą pagal gyvenamą vietą — toks tipas irgi žinomas liaudies kalboje (Urbutis, 1965, 413).

Vienas kitas DLL naujadaras sudarytas iš būdvardžių, pvz., *paklusnykas* (sutrumpinta priesaga?) *Postusznik* II 520, *šarvotinykas Kirasier* "kirasyras, šarvuotas raitelis" I 499. Tai būdvardinės ypatybės turėtojų pavadinimai, taip pat būdingi liaudies kalbai (Skardžius, 1943, 146; Urbutis, 1965, 342).

DLL rastas vienas ir veiksmožodžio vedinys — veikėjo pavadinimas *galandinykas Brusnik* "galąstojas" I 85 (plg. kitą naujadarą *galąstuvinykas Oselnik* II 289). Retkarčiais ir liaudies kalboje pasitaiko vienas kitas tokio tipo vedinys (Skardžius, 1943, 147; Urbutis 1965, 330, 333).

Kaip žinoma, visoje žemaičių tarmėje pažįstamas tik variantas *-ininkas, -ė*. Tačiau S.Daukantas beveik visur savo raštuose rašo *-inykas, -ė* (plg. Kalnius, 1937, [18]). A.Kalnius užsimena, kad spontaniškai pasitaikantis variantas

-ininkas, -ė ankstesniuose S.Daukanto raštuose ("Darbuose") kiek dažnesnis negu vėlesniuose (1937, [18]).

Visų pirma S.Daukanta galėjo veikti kitų tarmių faktai (variantas *-inykas, -ė* vartojamas rytų, dalies vakarų aukštaičių, o seniau — ir Mažojoje Lietuvoje, plg. Skardžius, 1943, 140). Bet, antra vertus, didesnę poveikį jam turėjo turėti "senieji autoriai, pvz., Mažvydas, Bretkūnas, Vaišnoras, kurie nuosekliai rašo tik *-inika-*" (Kalnius, 1937, [19]; dar plg. Skardžius, 1931b, 198—199). Vis dėlto svarbiausi iš senųjų raštų S.Daukantui turėjo būti K.Sirvydo ir M.Daukšos — didžiausių autoritetų jo akimis — veikalai, kur irgi vartota *-inykas, -ė*.

Matyt, S.Daukantas, vartodamas savo tarmei nebūdingą *-inykas, -ė*, ją suvokė ne kaip kitos tarmės priesagą, o kaip kuriamos bendrinės rašomosios lietuvių kalbos faktą (normą!). Variantą *-inykas, -ė* vartojo ir J.A.Pabrėža, S.Daukanto tarmės atstovas, amžininkas ir draugas (plg. Kalnius, 1937, [19]).

Nors S.Daukantas stengiasi visur vartoti variantą *-inykas, -ė*, bet DLL kartais prasikiša ir gimtosios tarmės *-ininkas, -ė* (*lupatininkas* I 327, *sigelininkė* I 395, *stiklininkinis* I 414, *šikšninininkinis* III 100, *šunininkinis* II 712, ir kt.). Kartais S.Daukantas, parašęs *-ininkas, -ė*, apsižiūrėjęs ištaiso į *-inykas, -ė*, pvz., *mūrininkinis Mularski* I 726 (*murininkinis* tapo *murinykinis*).

Baigiant reikia pažymėti, kad *-inykas, -ė* yra produktyviausia DLL (kaip ir visoje lietuvių kalboje) asmenų pavadinimų pagal profesiją priesaga. Rečiau su ja sudarinėti būdvardinės ypatybės turėtojų pavadinimai, dar rečiau — veikėjų pavadinimai. Kurdamasis *-inykas, -ė* vedinius, S.Daukantas laikėsi liaudiškos darybos sistemos.

2.1.2.6. *-inyčia*. DLL rasta apie 70 šios priesagos naujadarų. Kadangi *-inyčia* yra nelietuviškos kilmės, todėl jos vediniai LKŽ atsispindi ribotai.

Visi priesagos *-inyčia* vediniai DLL sudaryti iš daiktavardžių ir paprastai (apie 97%) žymi vietą (patalpoms, indams pavadinti), kaip tai būdinga ir lietuvių kalbos tarmėms Urbutis, 1965, 403). Pavyzdžiui: *asilinyčia Oslarnia* II 293, *dailidinyčia Cieslarnia* "dailidės dirbtuvė" I 139,

kalinyčia Kłozą "kalėjimas" I 509, Więzienie III 544, pirštukinyčia Pierscienica "dėžutė brangenybėms" II 367.

Liaudies kalbai ne taip būdingas vienas kitas (apie 3%) DLL pasitaikęs daiktavardžio abstraktas, pavadinantis profesiją, verslą: *bakaliorinyčia Pedagogia* II 348, *peilinyčia Nożownictwo* "peilių dirbėjo ar pardavėjo profesija" II 143.

2.1.2.7. *-ėjas, -a*. DLL rasta beveik 70 šios priesagos naujadarų, daugiausia tai veikėjų pavadinimai. Dabartinėje lietuvių kalboje veikėjų pavadinimų priesagos *-ėjas, -a* ir *-tojas, -a* susijusios papildomosios distribucijos santykiu: *-ėjas, -a* vediniai daromi iš pirminių veiksmažodžių, o *-tojas, -a* — iš priesaginių bendračių (Urbutis, 1965, 320, 318).

Didžioji dalis DLL *-ėjas, -a* vedinių, nefiksuotų LKŽ (tai būdinga ir dabartinei kalbai), sudaryta iš pirminių veiksmažodžių būtojo kartinio laiko kamieno — apie 60 (~86%), pvz.: *apjuokėjas Zelźyciel* II 757, *attiesėjas* "atlygirtojas, tiesos atstatytojas" *Bonifikator* I 76, *Dopelniaacz* I 218, *lipėjas Łaziciel* "kas lipa" I 614, *nuspjovėjas Spluwacz* "spjaudalius" III 229 (čia priskirti ir *griežtėjas Msciciel* I 724, *jaustėjas Czuwać* (sic!) I 173 — pirminių veiksmažodžių būtojo laiko neveikiamųjų dalyvių vediniai).

Tačiau vienas kitas yra ir priesaginę bendratį turinčio veiksmažodžio vedinys: *šaudėjas Karabinier* I 478, *štikinėja Zgadula* "spėliotoja" III 763.

Be to, yra dar keletas naujadarų, visai neįprastų lietuvių kalbai: *lašinėjas Słoninik* "toks mineralas" III 192, *laukėjas* (:laukas) *Kmieć* "kaimietis" I 511, *ledžingėjas* (:ledžinga) *Łyżwiarz* I 654, *paukštėjas Łowieć* I 642 ir pan. Tai nebūdingi lietuvių kalbai daiktavardinės ypatybės turėtojų pavadinimai (nomina attributiva), žymintys asmenis (*lašinėjas*, matyt, yra neapdairiai sudarytas vertinys, atsiradęs manant, kad lenkiškas prototipas *Słoninik* reiškia asmenį). Tokie *-ėjas, -a* asmenų pavadinimai rodo, kad S.Daukantas vadovavosi ne darybos opozicija, o tik darinių analogija (plg. Urbutis, 1978, 279), kad jam rūpėjo ne tiek darybos tipas, kiek žodžių priklausymas semantinei asmenų pavadinimų klasei.

Palyginus du didelius ir produktyvius veikėjų pavadinimų tipus DLL — *-ėjas, -a* ir *-tojas, -a* (žr. 2.1.2.3.), galima konstatuoti, kad jie dažniausiai susiję papildomosios distribucijos santykiu kaip ir dabartinėje kalboje. Vis dėlto tokio santykio išimtis (jų daugiau tarp *-tojas, -a* vedinių) rodo, kad S.Daukantas dar taip griežtai pagal darybos pamatą šių tipų neskyrė.

F. Kuršaitis mėgino diferencijuoti *-ėjas, -a* ir *-tojas, -a* priesagių reikšmes, jam rodėsi, kad pirmoji reiškia atsitiktinio veiksmo atlikėją, o antroji — nuolatinį, dažnai su profesija susijusį veikėją (Kurschat, 1876, 103). Bet A.Leskynas tokią semantinę distribuciją teisingai paneigė, tarp kita ko užsimindamas, kad "Daukanto [...] *-ėja-*neturėjo vienkartinio veikėjo reikšmės" (Leskien, 1891, 329). Tai patvirtina ir DLL faktai.

2.1.2.8. *-tuvė*. Visi DLL *-tuvė* naujadarai, kaip įprasta lietuvių kalbai, padaryti iš veiksmažodžių. Jų rasta apie 40. Gausiausiai su priesaga *-tuvė* S.Daukantas prikūrė vietos pavadinimų (~70%), pvz.: *kalėtuvė Więzenie* III 544, *klaidintuvė Błędnik albo Labyrinth* I 65, *pareituvė Przechodzieniec* "koridorius; pasažas" II 593, *smu[k]tuvė Lgniączka* "įdubusi vieta" I 626. Mažiau sudaryta įrankių pavadinimų naujadarų (12%), pvz.: *myniotuvė* [užbrauktas] *Deptak* "arklinis vilktas" I 190, *skaitytuvė Liczmanica* "skaičiavimo lentelė" I 629. Aple 18% yra veiksmažodinių abstraktų, pvz., *klausinėtuvė Interogatorya* "kvota, apklausimas" I 452, *smaugtuvė Dusznica* "tokia arklių liga" I 248, *vežtuvė Woźba* "vežiojimas, gabenimas" III 563. Dalis veiksmažodinių abstraktų (~6%) žymi profesiją: *kastuvė Grabarstwo* "duobkasio amatas" I 368, *pripadėtuvė Koadjutorstwo* "koadjutoriaus (vyskupo padėjėjo) pareigos" I 513.

Lietuvių kalboje priesagos *-tuvė* vediniams įprasčiausia įrankių pavadinimų reikšmė (Skardžius, 1943, 385—386; Urbutis, 1965, 386). Bet S.Daukantas, kaip matėme, su priesaga *-tuvė* dažniausiai sudarinėjo vietų pavadinimus, kas ne taip būdinga šlandienei gyvajai kalbai (Skardžius, 1943, 386).

Taip pat S.Daukantas bus išplėtęs darybos sistemą priesagos *-tuvė* veiksmažodinių abstraktų profesijų pa-

vardinimais, o tai nebūdinga lietuvių kalbai.

2.1.2.9. *-inés*. S.Daukantas DLL yra sukūręs beveik 30 šios priesagos naujadarų. Du jų trečdaliai padaryti iš daiktavardžių, pvz., *eketinės, mokesnis tam, kurs prakirto eketę Przerębne* II 637, *kelinės Drogowe "muito mokestis"* I 240, *kirvinés Siekierne "mokestis už medžių kirtimą miške"* III 154, *naujyninės (nauinines), dovinos, duodamos už gerą naujyną Nowinne* II 140; trečdalis — iš veiksmažodinių formų, pvz.: *įleidinés Wpustne "mokestis už įėjimą"* III 566, *nutvertinės Przejm "pinigai už tai, kad sugavo bėgantį tarną"* II 611, *prisuokinés Exektune "piniginė bauda"* I 289.

Kaip matyti, tai yra įvairių mokesčių, atlyginimo pinigais, rečiau — dovanų pavadinimai. Tokios reikšmės darinių dabartinėje bk. nėra; greičiausiai ir pati mokesčių pavadinimų kategorija su dviem tipais (daiktavardiniais ir būdvardiniais *-inés** vediniais) yra S.Daukanto kūrybos rezultatas. Įtakos S.Daukantui, kuriančiam naują darybos kategoriją, turbūt darė švenčių pavadinimai su ta pačia priesaga *-inés*, (*joninės, vėlinés*).

2.1.2.10. *-ija*. DLL rasta beveik 30 šios priesagos naujadarų. Dažniausiai tai žodžiai, žymintys asmenų valdomas ar prižiūrimas vietas (apie 46%), pvz.: *bočija Dziadowizna "senelių turtai (ir paveldėta žemė)"* I 266, *motinija "motinos tėviškė" Macierzyna* I 657, *Jomylestija (:Jomylesta "grafas") Hrabstwo "grafystė"* I 411. Prie tokių vedinių priskirta ir, pvz., *Kanija Chanstwo "chano pareigos; chanatas"* I 112, kur lenkiškas prototipas turi dar ir pareigybės reikšmę. Matyt, tokios dvigubos reikšmės lenkiški žodžiai^{xx} padėjo S.Daukantui išplėsti *-ija* vedinių reikšmę. Todėl jie žymi dar ir profesiją, verslą, pareigas ir apskritai

*Vienaskaitinės lytys su *-iné* pasitaiko tik spontaniškai, pvz., *builiné Bykowe "mokestis ponui už vienos iš jo darbininkų padarymą nėsčios"* I 98.

^{xx}Tai dažnai priesagos *-stwo* vediniai, kurie turi ne tik kuopinę (apie *-ija* kuopinės reikšmės vedinius žr. toliau), bet ir profesijų pavadinimų reikšmę (Gaertner, 1934, 254).

veiklą (apie 38%). Tai vardažodžių abstraktų kategorijos dariniai, pvz.: *galūnija* (:galūnas "plėšikas") *Hajdamactwo* "plėšiko amatas" I 396, *kapitonija* *Kapitanstwo* "kapitono laipsnis" I 475, *pavaišintija* *Podstolstwo* "stalininko, prižiūrinčio karaliaus stalą, pareigos" II 437 (plg. S.Daukanto naujadarą *pavaišintojas* *Podstoli* II 437). Nors šios priesagos vietų pavadinimai lietuvių kalboje sudarinėjami (Skardžius, 1943, 81—82; Urbutis, 1965, 401), bet vardažodiniai abstraktai jai nebūdingi.

Dar apie 16% *-ija* naujadarų — kuopiniai pavadinimai, pvz.: *dragūnija* *Dragonija* "dragūnai, dragūnų pulkas" I 236, *prasčiotija* *Ch[ł]opstwo* I 118. Lietuvių kalboje tai būdingiausias kuopinės reikšmės pavadinimų darybinės kategorijos tipas (Skardžius, 1943, 80—81; Urbutis, 1965, 419).

Taigi S.Daukantas, be lietuvių kalbai įprastų vietos ir kuopinės reikšmės priesagos *-ija* pavadinimų, savo darybos sistemą dar išplėtė vardažodinių abstraktų profesijų, pareigų pavadinimais.

2.1.2.11. *-ėnė* (bk. *-ienė*). S.Daukantas visur rašė šią priesagą *-iene*. Ją, panašiai kaip ir *-ėna* (žr. 2.1.2.19), dera atstatyti iš žemaičių tarties į bk. *-ėnė*.

DLL rasta apie 20 šios priesagos naujadarų. Tai dažniausiai pavadinimai pagal lyties skirtumą žymintys moteriškosios lyties asmenis, pvz.: *naujukėnė* (:naujukas "kolonistas, persikėlėlis") *Osadniczka* II 288, *paišorėnė* *Pisarzowa* II 378, *pamedinčėnė* (:pamedinčia "girininko — medinčiaus padėjėjas, pavaduotojas") *Podlesniczyna* II 423, arba pateles, pvz.: *gervėnė* *Żórawiczka* III 803, *kurtėnė* *Charcica* "kurto (šuns) patelė" I 113, *taurėnė* *Zubrzyca* III 808.

Vienas kitas šios rūšies naujadaras sudarytas moteriškos lyties asmeniui pavadinti ir ne pagal lyties skirtumą, pvz., *lupatėnė* *Galganiarka* "nuskarėlė; moteris, po šiukšlynus rankiojanti skudurus" I 327, *paukštėnė* "?" *Ptasznica* "paukštininkė" II 715.

Lietuvių kalbai labai būdinga darytis *-ienė* (ž. *-ėnė*) vedinius pagal lyties skirtumą (Urbutis, 1965, 417—418). Tai, kad DLL sudaryta naujadarų ir ne pagal lyties skirtumą, rodo, kad kartais S.Daukanto individualiojoje darybos sistemoje prioritetą turėjo ne darybos ketegorija,

o tam tikra semantinė klasė (šiuo atveju moteriškosios lyties asmenų pavadinimai).

2.1.2.12. *-(t)inis, -ė* DLL rasta apie 20 šios priesagos daiktavardžių, nefiksuotų LKŽ. Didesniąją jų dalį (apie 60%) sudaro vediniai iš veiksmažodžių. Tai dažniausia veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, pvz.: *kliautinis Poufalec* "patikėtinis, bendrininkas" II 539, *minėtinis Pamiętnik* "paminklas; memuarai" II 330, *pasmerktinis Potepieniec* "pasmerktasis, prakeiktasis" II 533, *prripadėtinė Pomocnica* "padėjėja" II 488. Tokie vediniai būdingi ir dabartinei bk. (plg. Urbutis, 1965, 323), savo reikšme jie artimi veiksmo rezultato ir objekto pavadinimams (plg. Urbutis, 1965, 323).

Rasta po vieną ir veiksmažodinių vietos pavadinimą (*grimztinė Grąz* "liūnas, klampi vieta" I 373) bei veiksmažodinių abstraktą — profesijos pavadinimą (*kalinis Kowalstwo* "kalvystė, kalvio amatas" I 553). Tai neiprastos dabartinei bk. reikšmės.

Mažesniąją dalį (apie 40% visų darinių) sudaro vardažodiniai vediniai. Jų kategorinės reikšmės gana įvairios. Tai ir vietos pavadinimai (*skuteklinė Brzytewnia* "kirpėjo įrankių dėžė" I 91, *tebuklinė Smarownia* "kabinetas, kur ligoniai įtrinami įvairiais tepalais" III 201), ir vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai (*orinė Powietrznia* "atmosfera" II 544, *pirštukinė Naparstnica* "bot. rusmenė" II 38, *žydrinis Modrak* "ruglėgėlė" I 713), asmenų pavadinimai pagal profesiją (*vakinė* [vaka "karvė"] *Krowiarka* "karvių piemenė" I 568), net vedinys išrieveiksmio (*veltinė Daremszczyzna* "darbas dykai, be atlyginimo" I 181).

Priesagos *-inis, -ė* (ir *-tinis, -ė*) daiktavardžiai niekuo nesiskiria nuo būdvardžių (Skardžius, 1943, 257), tik kontekstas (šiuo atveju — lenkiški prototipai) verčia juos laikyti kurios nors klasės atstovais. Žinoma, tuos šios priesagos naujadarus daiktavardžius, kurie nežymi asmenų pavadinimų, skirtingai nuo būdvardžių galima laikyti arba tik priesagos *-inė* (*tebuklinė*), arba tik priesagos *-inis* (*žydrinis*) vediniais. Bet visų pirma dėl panašumo su būdvardžiais ir galimybės su jais palyginti priesaga *-(t)inis, -ė* darbe smulkiau neskaidyta. Priesagos *-inis,*

-ė naujadariniai būdvardžiai visiškai nustelbia atitinkamus daiktavardžius (550:20). — S.Daukanto individualioje darybos sistemoje, kaip ir dabartinėje bk., priesaga *-inis*, *-ė* visų pirma buvo būdvardžių darybos formantas.

2.1.2.13. *-(i)onis*, *-ė*. DLL rasta apie 20 šios priesagos naujų darinių, reiškiančių asmenų pavadinimus pagal gyvenamą vietą, pvz.: *Kitajonis Kitajczyk* "kinas" I 500, *Norvegijonis Norwegczyk* II 138, *pagirionis Podlasiak* "pamiškės gyventojas" II 422, *papilionis Podzamczanin* II 444, *Przedmieszczanin* II 601. Tokių darinių yra ir dabartinėje lietuvių kalboje (Urbutis, 1965, 413).

Tokiems naujadarams kurti S.Daukantui didelės įtakos turėjo ir lenkų kalbos priesagos *-(i)anin* vediniai, plg.: *Dunskionis (:Dunskas) Gdańszczanin* "Gdanskos gyventojas" I 337, *Mugapilionis (:Mugapilis) Nowogrodzianin* "Novgorodo gyventojas" II 141, *Socinijonis Socynianin* "socinas, vienos iš reformacijos šakų, įkurtų F.Socinio, pasekėjas" III 211, *armijonis Ormianin* "armėnas" II 285. Du pastarieji pavyzdžiai rodo, kad S.Daukantas vergiškai vertė, net nesiremdamas koku nors pamatinu žodžiu.

Kituose S.Daukanto raštuose su priesaga *-(i)onis*, *-ė* pasitaiko ir naujadarinių veikėjų pavadinimų, pvz.: *pūščionis* "žynys, pūtimu gydęs ligas" BL 126, *žeisčionis* "žynys, žeidęs save Dievui nuraminti" BL 126, *žvalgionis* "žynys, laimę ar nelaimę žmonėms lėmęs" BL 126. Dabartinėje kalboje tai nedarus tipas, kurio V.Urbutis nurodo tik vieną darinį (Urbutis, 1965, 332).

Taigi įvairiuose S.Daukanto raštuose su priesaga *-(i)onis*, *-ė* sudarinėta skirtingų tipų naujadarų. DLL daugelį šios priesagos asmenų pavadinimų pagal gyvenamą vietą bus lėmusi lenkų kalbos priesaga *-(i)anin*.

2.1.2.14. *-yba*. Su šia priesaga DLL esama apie 20 naujadarų. Tai vardažodiniai abstraktai, pvz.: *globyba (:globa) Opiekunstwo* II 273, *nuomyba Najemność* "savybė būti samdomam, nuomojamam" II 24, *patmalyba (:patmala) Młynarstwo* "malūnininko verslas" I 709, *pusgalvyba Połgłowkostwo* "kvailys, kvailumas" II 472, *veltėdyba Darmojedztwo* "veltėdžiavimas" I 183.

Su priesaga *-yba* dažniausiai sudarinėjami daiktavardiniai

ir būdvardiniai abstraktai (Skardžius, 1943, 91). "Tiktai vardažodiniai priesagos vediniai yra senovinis darybos tipas" (S.Ambrazas, 1986, 119). Matyt, dabartinėje bendrinėje kalboje vyraujantys ne vardažodžių, o veiksmažodžių abstraktai yra tik XIX a. gale ir XX a. pradžioje (S.Ambrazas, 1986, 119) bk. naujai išplitęs (Urbutis, 1965, 293) tipas. DLL naujadarų analizė (vardažodžių abstraktų sudarymas) rodo, kad S.Daukanto darybos sistema sutapo su to meto gyvosios kalbos *-yba* darybos tendencijomis. Analogiška latvių kalbos vardažodžių abstraktų priesaga *-iba* irgi galėjo padėti S.Daukanto *-ybai* išlikti liaudiškos sistemos rėmuose (plg. Балтыня, 1979).

Reikšmės skirtumas tarp *-yba* ir *-ybe* sunkiai nusakomas, bet daug — 6 kartus — didesnis *-ybe*s produktyvumas S.Daukanto darybos sistemoje savaime darė *-yba* vedinius išskirtesnius.

2.1.2.15. *-sina* (bk. *-sena*). Tai žemaitiška priesaga (plg. Skardžius, 1943, 234; Zinkevičius, 1966, 58). Naujadarų su ja rasta apie 20, pvz.: *įgysina Nabywanie* "įsigijimas" II 4, *įpilsina Wlewanie* III 554, *krėsina Otrząsanie* II 313, *sprogsina Pękanie* II 349, *šauksina Krzyczenie* I 557. Žemaičiuose (kaip ir DLL) su šia priesaga dažniausiai sudaroma veiksmažodiniai abstraktai (Skardžius, 1943, 234; Urbutis, 1965, 295). Jie DLL sinonimiški priesagos *-imas* vediniams. S.Daukantas *-sina* abstraktus pateikdavo greta *-imas* vedinių, plg. šalia minėtųjų esančius *įgijimas*, *įpylimas*, *krėtimas*, *sprogimas*, *šaukimas*. Pažymėtina, kad minėtajame tekste žodyno autorius yra pats palikęs pastabų ir dėl priesagos *-sina*: "rugsina dirbsina powiększające pro dirbimas rugimas" ir "Dirbsina, augsina ein act einer handlung bezeichnen" (LKLIF F1/SD17. P. 1.) (dar plg. *-imas* 2.1.2.1.). Kaip matyti, čia jis mėgino nusakyti *-sina* skirtumą nuo *-imas* ir išvelgti jų reikšmę (jis pastebėjo dažnesnę *-imas* vartoseną ir *-sina* išskirtinumą).

Yra DLL keletas ir kiek konkretesnės reikšmės *-sina* naujadarų, pvz.: *kaulysinios Negocyowanie* "derybos" II 71, *noksinos Przegon* "lenktynės" II 609, *siųsina Poselka* "pasiuntinė?" II 515.

2.1.2.16. *-ystė*. DLL rasta daugiau kaip 10 šios priesagos

naujadarų. Dabartinėje lietuvių bk. *-ystė* — "tai pati būdingoji daiktavardžių abstraktų darybos priemonė" ir "beveik visi iš daiktavardžių padaryti šios priesagos abstraktai remiasi asmenų pavadinimais ir žymi pagrindiniu žodžiu pasakytam asmeniui būdingą ypatybę, būvį, padėtį, verslą, pasielgimą" (Urbutis, 1965, 310). DLL naujadarų medžiaga rodo S.Daukantą beveik neperžengusį minimo darybos tipo ribų, plg. *gvardijonystė Gwardyaństwo* "vienuolyno viršininko pareigos" I 390, *krauleidystė* "kaimo chirurgo profesija" *Cyrulstwo* I 153, *pu[l]kaunykystė Pułkownikowstwo* II 718. Kitokios darybos yra tik *raginystė* (*:iraginti*) *Czesnikowstwo* "taurininko amatas" I 166 — veiksmazodžio abstraktas*, *perukystė Perukarstwo* "perukų dirbėjo profesija" II 354 — daiktavardžio abstraktas, padarytas ne iš asmens, o iš verslo objekto pavadinimo.

Priesagą *-ystė* S.Daukantas vartojo panašiai kaip ir *-ysta*, tik pastarosios naujadarų DLL yra 3 kartus mažiau (žr. *-ysta* 2.1.2.26.).

2.1.2.17. *-ūnas, -ė*. Šios priesagos naujadarų DLL yra visai mažai — rasta tik keliolika (per 10) šios priesagos vedinių (neskaičiuojant deminutyvų). Dažniausiai tai daiktavardžių vediniai, žymintys asmenis pagal profesiją, pvz.: *gamtūnas Naturalista* "gamtininkas" II 62, *kareivūnas Generaļ* I 339, *žirgūnas Koniuszy* "arklininkas" I 533. Tokio tipo pavadinimai lietuvių kalboje nelabai įprasti: P.Skardžius ir V.Urbutis rado tik du (Skardžius, 1943, 279—280; Urbutis, 1965, 409). O S.Daukantas juos darėsi ir kituose savo raštuose (plg. *abažūnas, sargūnas, vytūnas*, BL 205).

Kiti *-ūnas, -ė* vediniai DLL — daiktavardinės ypatybės turėtojų pavadinimai, pvz.: *barzdūnas Brodal* "seniokas" I 82, *nosūnas Nosal* "kas didele nosimi" II 138, taip pat asmenų pavadinimai pagal gyvenamąją vietą — *prariūnas* (*:pragaras*) *Piekielnik* "pragaro gyventojas" II 363. Tokie

*Veiksmazodžių abstraktai kur ne kur fiksuoti senuosiuose raštuose, tarmėse (plg. S.Ambrazas, 1986, 120).

vediniai nėra būdingi lietuvių kalbai.

Remiantis DLL pavyzdžiais, galima tvirtinti, kad S.Daukantas kiek plačiau suprato priesagos *-ūnas, -ė* darybos išgales, negu yra dabartinėje kalboje.

Be vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų su *-ūnas, -ė* DLL yra sudaryta ir kiek deminutyvų (žr. 2.1.1.1.).

2.1.2.18. *-ūnis, -ė* (gen. *-ies, -ės*). DLL galima rasti apie 10 ir šios priesagos naujadarų, pvz.: *apalūnis* (*:apalus*) *Kraġlak* "apvalus medžio gabalas" I 556, *pakarūnis Wisieleć* "pakaruoklis" III 549, *pragarūnis, -ė Pochlonca* "kas viską naikina (apie laiką)" II 402, *Pochloncielka* II 402, *salūnis Wypiarz* "salos gyventojas" III 626. Kaip matyti iš pavyzdžių, jie labai nevienodi: tarp jų yra daiktavardžių, būdvardžių (vardažodinės ypatybės turėtojai) ir veiksmažodžių (veikėjų pavadinimai) vedinių. Juos vienija tik semantinė priklausomybė tai pačiai asmenų pavadinimų grupei.

Apskritai priesagos *-ūnis, -ė* asmenų pavadinimai iš liaudies kalbos menkai paliudyti, tyrėjų pavyzdžiai dažniausiai nurodomi tik iš S.Daukanto raštų (plg. Leskien, 1891, 396—397; Būga, 1959, II 333; Skardžius, 1937, 129—130; 1943, 281—282). P.Skardžius mano, kad tai yra "specialūs žemaičių dariniai" (Skardžius, 1943, 281—282) ir kad priesagą *-ūnis, -ė* "visų pirma reikia aiškinti fonetiškai", t.y. tik kaip priesagos *-uonis, -ė* tarminių variantą (1937, 129—130).

2.1.2.19. *-ėna* (bk. *-iena*). Ši žemaičių priesaga atitinka aukštaičių *-iena* (Skardžius, 1943, 239; Urbutis, 1965, 415; Vitkauskas, 1974, 138). Žemaičių [ie] atitinkantį aukštaičių [é] S.Daukantas paprastai žymėjo pagal žemaičių tarimą — *ie*. Tad S.Daukantas priesagą rašė *-iena*, nėra reikalo jos laikyti aukštaitišku variantu ir į bk. dera transponuoti *-ėna*.

DLL surasta beveik 10 *-ėna* naujadarų. Tai mėsos pavadinimai (*builėna Bykowina* "buliaus mėsa" I 98), javų augimo vietos pavadinimai (*ryžėna Ryżowisko* "ryžių laukas" III 104, *vizgėna Owsisko* II 318). Šių DLL naujadarų daryba sutinka su liaudies kalbos žodžių darybos tendencijomis. Neaišku, kuriai iš šių dviejų reikšmių priskirtinas *bergždėna Jałowizna* I 420 — S.Ropelevskio žodyne pranc.

yra ir *jeunes bestiaux* "jauni galvijai" (S.Daukanto galėta suprasti kaip "jaunų galvijų mėsa") ir *lieu stérile* "bergždzia, nederlinga vieta".

Bet S.Daukantas kiek plačiau suvokė priesagą *-ėna* ir darėsi dar medienos pavadinimų (*ievėna* "ievos mediena" *Jwina* "blindės [*salix caprea*] mediena, malkos" I 459, *vinkšnėna* "vinkšnos [*ulmus effusa*] mediena" *Ilmina* "guobos [*ulmus*] mediena, malkos" I 443), žuvies mėsos pavadinimų (*stuorėna Jesiotrowina, Jesiotrzyzna* "eršketo mėsa" I 439).

2.1.2.20. *-tuvas, -ė* Tikrai keli naujadarai rasti DLL su šia priesaga. Dalis iš jų — įrankių pavadinimai: *grietuvas (grietuwas, grijtuwas)* *Warzachiew* "samtis" III 512, *smaugtuvas Dusidło* "koks nors įnagis, kuriuo smaugiama" I 248. Priesagos *-tuvas* vediniai yra pats dariausias lietuvių kalbos įrankių pavadinimų tipas (Urbutis, 1965, 381—383, dar plg. Skardžius, 1943, 382—383), tačiau DLL tokių naujadarų maža.

Kita dalis *-tuvas, -ė* naujadarų — tai veikėjų ar veiksmožodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, pvz.: *sukinėtuvas Kręcicki* "kas nenustygsta vietoje, sukinėjasi, laksto" I 559, *vampsotuvus Gap* "vėpla" I 330. Tokia reikšme, nors ir rečiau negu įrankių pavadinimų, yra sudarytų ir liaudiškų *-tuvas, -ė* vedinių (Skardžius, 1943, 383—384; Urbutis, 1965, 333).

2.1.2.21. *-ynas*. Rasta keletas šios priesagos daiktavardinių naujadarų, reiškiančių vietą, pvz.: *kramynas Parchowacina* "šašų pilna vieta" II 336, *nuošlavynas Miecisko* "šiukšlynas" I 688, *Smiecisko* III 203, *vizgynas (wiżginas) Owsisko* "avižiena" II 318.

Priesagos *-ynas* vietos reikšmės vediniai įprasti liaudies kalbai; dabartinėje kalboje jie net daresni už bet kuri kitą tos kategorinės reikšmės afiksą (plg. Urbutis, 1965, 396—397). Kai kurie iš DLL šios priesagos naujadarų (pvz., *kramynas*) gali būti priskirti ir kuopinių pavadinimų kategorijai.

2.1.2.22. *-ėlis, -ė*. DLL šios priesagos naujadarų yra tik keletas, pvz.: *apmaudėlis (apmaudielis) Złoslwięć* "kas vis ginčijasi, prieštarauja" III 784, *ištikėlis (isztikielis) Konfident, ob. poufaleć* "patikėtinis" I 531, *Wiernek* "t.p." III 540,

*neišmiegėlis (neiszmiegielis) Niedospaiek** II 81, *palikėlis (palikielis) Pozostalec* "kas lieka, yra paliktas" II 559.

Dabartinėje kalboje priesaga *-ėlis, -ė* — "tai pati ryškioji veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų priesaga" (Urbutis, 1965, 318). Jos vediniai "paprastai žymi asmenis ir turi menkinamąją reikšmę" (Urbutis, 1965, 318). S.Daukantas šio tipo taip smarkiai suproduktyvinęs nebuvo. Iš esmės jo darybos sistemoje priesagos *-ėlis, -ė* vediniai sutinka su dabartinės kalbos daryba (skiriasi nebent tuo, kad S.Daukantas daugiau sukūrė priesaginių veiksmažodžių naujadarų, nors dabartinei kalbai būdingesni pirminių veiksmažodžių vediniai).

2.1.2.23. *-ynė*. DLL rasti keli *-ynė* naujadarai kategorinėmis vietos ir kuopine reikšmėmis, padaryti iš daiktavardžių bei veiksmažodžių, pvz.: *būrynė Wieszcziarnia* "būrimo vieta" III 543, *eldynė Flota* I 309, *įspaudynė Drukarnia* I 241. Vietos pavadinimai būdingi lietuvių kalbai (Urbutis, 1965, 397—398), rečiau vartojami tik kuopiniai pavadinimai (Urbutis, 1965, 420).

2.1.2.24. *-inys*. Tikslai keletas rasta DLL ir šios priesagos veiksmažodinių darinių, nefiksuotų LKŽ, pvz.: *čiupinys, "čiupinėjimas"* *Macanie* I 656, *Macanka* I 656, *laižinys Lizawica* "druska, kurią duoda avims laižyti" I 636, *smukinys Lgniączka* "vieta, kur grimztama" I 626, *Mokwa* "šlapias laukas" I 715, *stinginys Galereta* "drebučiai, šaltiena" I 326. Tai būdingi lietuvių kalbai veiksmo rezultato, rečiau — paties veiksmo (Urbutis, 1965, 297, 368—369) ar vietos pavadinimai.

I šį darybos tipą S.Daukantas buvo atkreipęs dėmesį jau ne sykį minėtame rankraštyje: "mesgīnys, masgīnys, mīszīnys, Raszīnys, kratīnys, peszīnys, sziupīnys, rėntīnys, dziwne zakonczenie rzeczownikow porownac z temi przymiotnikami

*S.Daukantas čia klydo: lenkų *niedospiaiek*, kurį jis netiksliai nurašė *Niedospaiek* (todėl šis žodis atsirado ne ten, kur turėjo būti pagal abėcėlę), reiškia ne asmenį, bet augalą — šimtūnę (*centunculus*) ir sietinas ne su *spać* "miegoti", o su *spieszyc* (*się*) "skubėti" (Brückner, 1985, 509).

ouginis, molinis, gelžinis, varinis, smilginis, dirsinis, zirninis" (LKLİB F 1/SD 17. P. 3.). Daiktavardžių priesaga *-inys* greta įprastos būdvardžių *-inis*, *-é* jam rodėsi keista. Tas keistumas negalėjo S.Daukanto skatinti kurti naujų *-inys* priesagos daiktavardžių, tas keistumas netiesiogiai rodo, kad tokį darybos tipą jis suvokė esant neproduktyvų ar mažai produktyvų. Tai žinant, keturi LKŽ nefiksuoti šios priesagos vediniai DLL ypač atsargiai skirtini prie naujadarų — galbūt jie (ar bent dalis jų) liaudiški.

2.1.2.25. *-ėnas*, *-é*. Nedaug (tiktai keletas) terasta DLL ir šios priesagos naujadarų. Tai asmenų pagal gyvenamą vietą pavadinimai, pvz.: *Norimbergėnė* (: *Norinbergas*) *Norymberka* II 138, *parusėnė* (: *Parusiai*) *Prusaczka* "prūsė" II 584, *paupėnas* (: *paupys*) *Nadrzeczanin* II 16, *Porzeczanin* II 513. Tokie vediniai, kaip *Norimbergėnė*, *parusėnė*, yra ne vyriškosios priesagos *-ėnas* morfologiniai variantai, bet iš dalies savarankiški dariniai greta vyriškosios giminės priesagos *-(i)onis* vedinių — *Norinbergionis* II 138, *parusionis* II 584. Matyt, priesagą *-ėnė* (bk. *-ienė*, žr. 2.1.2.11.) (pavadinimų pagal lyties skirtumą formantą) S.Daukantas dažnai tapatino su priesagos *-ėnas*, *-é* (asmenų pavadinimų pagal gyvenamąją vietą formanto) moteriškosios giminės variantu. Tad *-ėnė* S.Daukanto individualioje darybos sistemoje galėjo reikšti ir pavadinimą pagal lyties skirtumą (moteriškosios lyties), ir asmenų pagal gyvenamą vietą (taip pat moteriškosios lyties). Toks sutapatinimas atsirado dėl fonetinio dviejų priesagų sutapimo (abi tartos [ien]).

2.1.2.26. *-ysta*. DLL rasta taip pat tik keli šios priesagos naujadarai: *dešimtnykysta* *Dziesiątnikowstwo* "dešimtininko verslas" I 272, *gintysta* *Pokrewienstwo* II 462, *krauleidysta* *Felczerstwo* "felčerio amatas" I 301, *važničysta* *Furmanstwo* "vežėjo verslas" I 321.

Lietuvių kalboje *-ysta* priesagos abstraktai paprastai daromi iš daiktavardžių (kaip ir *-ystė*) (plg. Skardžius, 1943, 368; Urbutis, 1965, 313). Negausūs DLL *-ysta* naujadarai atspindi šią tendenciją (panašiai kaip ir *-ystė* vediniai, žr. *-ystė* 2.1.2.16.).

Neaišku, kaip S.Daukantas skyrė priesagas *-ysta* ir *-ystė* (plg. *krauleidysta* ir *krauleidystė*); galbūt jis kiek ir

jautė mažiau produktyvios *-ysta* išskirtinumą (jau XVI a. vardažodiniai *-ysta* vediniai buvo sudaromi daug rečiau negu *-ystė* — S.Ambrazas, 1986, 120).

2.1.2.27. *-(u)očius*⁴. DLL yra taip pat tiksliai keletas šios priesagos naujadarų, pvz.: *ginkluočius Zbrojownik* "kas ginkluotas; kareivis" III 745, *vilnočius Wełniarz* "vilnos gamintojas ar pirklys" III 521, *rūstočius Gniewosz* I 356. Tai vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, būdingi ir dabartinei lietuvių kalbai (Urbutis, 1965, 355).

2.1.2.28. *-enė*. Nedaug (tiksliai keli) pastebėti ir priesagos *-enė* naujadarai, pvz.: *anyženė (aniżene) Anyżowka* "anyžių degtinė" I 10, *dalyvenė (:dalyvé?) Podzielenie* "padalijimas" II 444. Šios priesagos daiktavardiniai daiktavardžiai žinomi ir iš liaudies kalbos (Skardžius, 1943, 235; dar plg. Urbutis, 1965, 353—354).

Neaiškūs žodis yra *rusenė Zglisko* "vieta, kur kūrenta ugnis" III 766, plg. kitą greta pateiktą naujadarą *rusnė* "t.p.". Galbūt pagal *rusnė* (žinomą iš kitų S.Daukanto raštų ir patekusį į kai kuriuos vėlesnius žodynus), veikiamas veiksmazodžio *rusenti*, S.Daukantas rekonstravo ir *rusenė*. Tokią rekonstrukciją jam galėjo palengvinti priesagos *-enė* žinojimas.

2.1.2.29. *-tis*. Šios priesagos vediniais galima būtų laikyti 2 dabartinėje kalboje nepažįstamo tipo veiksmazodinius kuopinės reikšmės vedinius: *jotis* "kavalerija" I 534, I 543 ir *saugtis Pikieta* "piketininkai" II 374 (dar plg. dažną S.Daukanto raštuose *sargtis* "sargyba"). Antra vertus, juos būtų galima laikyti ir galūnės *-is* vediniais (iš neveikiamųjų būtojo laiko dalyvių).

2.1.2.30. *-yla*. Rasti 2 šios priesagos dariniai naujadarai: *terebyla (:terebyti "terlioti") Gryzmoła* "rašelva" I 382, *zurnyla (:zurnyti) Płaczek* "verksnys" II 381, *Płaksa* II 382. Tai menkinamosios reikšmės veikėjų pavadinimai. Dabartinėje kalboje tokio tipo darinių reta, be to, aiškiai jaučiamas jų tarminis pobūdis.

⁴Dėl priesagos kilmės žr. Skardžius, 1943, 353, Grinaveckis, 1984, 42—45.

2.1.2.31. *-nė*. Ne visai aišku, ar galima laikyti S.Daukanto naujadarais 2 priesagos *-nė* veiksmažodžių abstraktus, esančius DLL, bet nefiksuotus LKŽ: *apgaunė Fortel* "vyčius, apgaulė" I 312, *Oszukanie* II 310 (pažįstamas ir iš kt. S.Daukanto raštų) ir *turba[v]onė (tūrbaone) Niepokoj* "neramumas, trukdymas" II 97. Aišku tik tai, kad šis tipas S.Daukanto darybos sistemoje produktyvus nebuvo.

2.1.2.32. *-smas (-šmas)*. Tai veiksmažodinių abstraktų priesaga (plg. Skardžius, 1943, 203—204; Urbutis, 1965, 294). DLL rasti 2 nefiksuoti LKŽ jos vediniai: *kroksmas Poryk* II 512 (plg. *krioksmas*) ir *kvarkšmas Kwak* "kvarkimas" I 593. Galbūt tai ir gyvosios kalbos žodžiai.

2.1.2.33. *-ulis*. DLL rasti tik 2 šios priesagos vediniai, nefiksuoti LKŽ: *pernykštulis Loński* I 640 ir *skrendulis* "kas priskretęs" *Brudas* I 84. Pirmasis — būdvardžio deminutyvas (plg. Skardžius, 1943, 188), o antrasis — veiksmažodinės ypatybės turėtojo pavadinimas (Urbutis, 1965, 324). Jie abu — žinomų liaudies kalboje tipų atstovai (dar plg. *-ulyš* 2.1.2.37).

2.1.2.34. *-alas*. DLL rasti tik 2 *-alas* naujadarai: *brunzgalas Gędźba* "smuikas" I 338, *klegźdalas (klekźdałas) Klekot* "prastas pianinas" I 505. Tai veiksmažodinės ypatybės turėtojų (daiktų) pavadinimai; būdingas lietuvių kalbai tipas (Skardžius, 1943, 172—173; Urbutis, 1965, 324).

2.1.2.35. *-ūnė*. DLL rasti 2 šios priesagos naujadarai: *ašarūnė* "ašarų surenkamasis indelis" *Łzawica* I 654 ir *lašūnė Kapanina* "koks skystis, surinktas lašas po lašo" I 473. Galbūt S.Daukantas šią priesagą suvokė kaip vietos (indo) reikšmės reprezentantę ir *lašūnei* norėjo suteikti "indo, į kurį lašama" reikšmę, klaidingai interpretuodamas lenkų *kanina*.

Tarmėse taip pat galima rasti *-ūnė* vedinių kategorine vietos reikšme (Urbutis, 1965, 404).

2.1.2.36. *-uma*. Rasti tik 2 šios priesagos naujadarai: *Jansenystuma Jansenizm* I 421 ir *papratumą Przywykłość* "įpratimas" II 710. Tai daiktavardinis ir veiksmažodinis abstraktai, netipiški lietuvių kalbai.

2.1.2.37. *-ulyš*. Tik vienas tepasitaikė priesagos *-ulyš* vedinys, nefiksuotas LKŽ, — *šiukštulyš* (:šiuokšti "šliaužti,

čiuožti") *Sapka* "sloga, šnopavimas" III 124. Tai būdingo lietuvių kalbai tipo (plg. Skardžius, 1943, 186—188; Urbutis, 1965, 292) veiksmožodinis abstraktas.

2.1.2.38. *-inas*. DLL rastas tik vienas ir šios priesagos naujadaras — *stypinas* (:stypa "mirimas"? :stipti?) *Nasmiertnik* "kam lemta mirti, kas mirtingas" II 55. Tai daiktavardinės ar veiksmožodinės ypatybės turėtojo pavadinimas. Iš kitų S.Daukanto raštų žinoma ir daugiau šios priesagos naujadarų — asmenų pavadinimų pagal profesiją, pvz.: *anginas* "pilies vartų (angos) sargas" BL 205, *jūrinas* "jūreivis" BL 221, *žyminas* "valstybės herbo (žymės) saugotojas, kancleris" (Vanagienė, 1976). Tokio tipo asmenų pavadinimų iš gyvosios kalbos nežinoma. Gali būti, kad S.Daukantas DLL įj keitė daug produktyvesniu *-inykas*, *-ė* asmenų pagal profesiją pavadinimų tipu, plg. DLL *žyminykas Pieczętkarz* II 361 ir *žyminas* (Vanagienė, 1976).

2.1.2.39. *-ovas*, *-ė*. Vienas rastas ir šios priesagos vedinys, nefiksuotas LKŽ, — *išmanovas Rozeznawacz* III 44. Tai veiksmožodinės ypatybės turėtojo pavadinimas. Nors toks tipas produktyvus ir dabartinėje kalboje, bet jo darinių maža (Urbutis, 1965, 325). S.Daukanto darybos sistemoje tai beveik visai neproduktyvi priesaga.

2.1.2.40. *-ykla*. Vietos reiškime rastas vienas LKŽ nefiksuotas žodis *purykla Paprzysko* "duobelė, kurią pasidaro višta ar kurapka žemėje kiaušiniams dėti" II 334. Tai būdinga lietuvių kalbai šios priesagos reikšmė (Skardžius, 1943, 195—196; Urbutis, 1965, 399).

2.1.2.41. *-yklė*. Vienas tėra ir LKŽ nefiksuotas priesagos *-yklė* įrankio pavadinimas *badyklė Oscień* "žeberklas" II 288. Būdingas lietuvių kalbai tipas (Urbutis, 1965, 385).

2.1.2.42. *-ijas*. Rastas taip pat vienas šios priesagos naujadaras, asmens pavadinimas pagal profesiją — *svilksnijai* (greta *svilksninykai*) "svaidyklininkai" *Procarstwo* II 573. Dabar lietuvių kalboje *-ijas* retai tevertojama priesaga, žinomas vos vienas kitas asmenų pavadinimas pagal profesiją (Skardžius, 1943, 80; Urbutis, 1965, 409). Be to, pati priesaga visiškai neproduktyvi. DLL *svilksnijai*

gali būti tik spontaniškas darinys.

2.1.2.43. *-tuvis*. Šios priesagos naujadaras DLL irgi vienas (įrankiui reikšti) — *įtemptuvis Naciągadlo* II 6. Tokio tipo dariniai žinomi ir iš liaudies kalbos (Skardžius, 1943, 385). Dėl mažo naujadarų skaičiaus sunku pasakyti *-tuvis* santykį su analogiška priesaga *-tuvas, -ė* (žr. 2.1.2.20.) individualioje S.Daukanto darybos sistemoje.

2.1.2.44. *-enis*. Vienas šios priesagos naujadaras ne visai aiškios darybos — *dalyvenis (:dalyvis?) Podzielna* "dalmuo (mat.)" II 444.

2.2. Būdvardžiai

2.2.0. Iš viso DLL rasta per 800 priesaginių būdvardžių naujadarų. Iš jų santykinių būdvardžių sudaryta apie 68% (dauguma *-inis, -ė* vediniai, o *-ergis, -ė* — tik apie 1%), kokybinių — apie 32% (*-ingas, -a, -(i)okas, -a, -ėtas, -a, -(i)uotas, -a, -(i)otas, -a, -inas, -a* vediniai).

Didžiausias skirtumas nuo dabartinės bk. ir apskritai lietuvių kalbos priesaginių būdvardžių yra naujai S.Daukanto sukurtas daiktavardinių *-(i)okas, -a* kokybinių būdvardžių "panašumo" reikšmė tipas. Kadangi S.Daukantas vengė kurtis priesagos *-iškas, -a* vedinių, kuriems lietuvių kalboje būdingiausia yra "panašumo" reikšmė, matyti tam tikras pakitimas individualioje S.Daukanto darybos sistemoje: *-iškas, -a* vedinių spragą daug kur sistemoje užėmė naujas *-(i)okas, -a* tipas. Dėl šios spragos S.Daukanto darybos sistemoje atsirado ir tam tikrų pergrupavimų — šalutine "panašumo" reikšmė buvo išplėstas ir pagrindinių DLL kokybinės reikšmės priesagų *-ėtas, -a, -(i)otas, -a, -(i)uotas, -a* (dažniau), *-ingas, -a* (rečiau) reikšminis diapazonas (žr. toliau).

2.2.1. *-inis, -ė*. DLL rasta apie 550 *-inis, -ė* priesagos būdvardžių, nefiksuotų LKŽ. Tai produktyviausia DLL būdvardžių darybos priesaga.

Dabartinėje lietuvių kalboje produktyviausi yra daiktavardiniai *-inis, -ė* vediniai (Skardžius, 1943, 246; Valeckienė, 1965, 568; Kniūkšta, 1976, 7), daugiausia tokių (nefiksuotų LKŽ) yra ir DLL — apie 470 (apie 85% visų vedinių).

DLL *-inis, -é* vedintų pamatinius daiktavardžius galima skirti į 2 grupes: 1) paprastuosius žodžius (bei neryškius darinius) ir 2) ryškius darinius (smulkesnę klasifikaciją žr. Kniūkšta, 1976, 8—26). Dabartinėje kalboje su pirmosios grupės daiktavardžiais *-inis, -é* būdvardžiai daromi lengvai, o su antrosios — ne taip lengvai (Kniūkšta, 1976, 12, 54).

Iš paprastųjų daiktavardžių bei neryškių darinių DLL randama apie 170 naujų, LKŽ nepažymėtų *-inis, -é* būdvardžių (apie 30%), pvz.: *arklinis* (:arklas) *Plugowy* II 394, *Pluźny* II 395, *globinis* (:globa) *Opiekowy* II 273, *Protektorski* II 581, *kuilinis* (:kuilys) *Kiernozi* I 496. Didžiąją jų dalį galima laikyti S.Daukanto realizuotais potenciniais dariniais.

Antroji grupė — iš darybiškai skaidžių daiktavardžių sudaryti žodžiai — apie 300 (55%). Jų pamatiniai daiktavardžiai yra labai įvairūs — tai daugiau kaip 30 priesagų ir apie 10 priešdėlių vediniai, taip pat sudurtiniai žodžiai. Neatskleidžiant visos pamatinių daiktavardžių įvairovės, čia pateikiami tik vieno kito jų tipo naujadarai — visų pirma padaryti iš priesaginių (a), o paskui iš priešdėlinių (b) ir sudurtinių (c) daiktavardžių: a) *balninykinis* (:balninykas "balnius, šikšnius") *Siodlarski* III 159, *globėjinis* (:globėjas) *Opiekunski* II 273, *opūninis* (:opūnas "varguolis, elgeta") *Łazarowski* I 614, *siaustuvinis* (:siaustuvė "vystyklas") *Pieluszczany* II 364, *smiltinyčinis* (:smiltinyčia "indelis su smėliu ką tik parašytam tekstui barstyti") *Piasecznikowy* II 357 ir pan., b) *antkalinis* (:antkalis) *Nagórny* II 22, *bekelinis* (:bekelis) *Bezdroźny* I 37, *padebesinis* (:padebesiai) *Podobłoczny* II 427 ir kt.; c) *dvikojinis* (:dvikojis) *Dwunogi* I 255, *laikrašinis* (:laikrašis "metraštis") *Czasopisarski* I 159, *rykžudinis* (:rykžudis "rykto (valdovo) žudikas") *Królobojski* I 565, *teisrodinis* (:teisrodis "teisėjas") *Juristowski* I 458, *vaidvilkinis* (:vaidvilkis "užpuolikas, agresorius") *Napastniczy* II 39 ir pan.

LKŽ nefiksuotų daiktavardinių DLL *-inis, -é* būdvardžių daug daugiau yra tokių, kurie išvesti iš darybiškai skaidžių pamatinių daiktavardžių (300:170). Tai visų pirma rodo, kad S.Daukantas plačiai suprato daiktavardinių *-inis, -é* būdvardžių darybą, plačiau negu dabartinės lietuvių

kalbos vartotojai (dabartinėje kalboje iš ryškių darinių *-inis, -ė* būdvardžiai sudaromi rečiau). Antra vertus, nepamirština, kad su daugeliu paprastųjų daiktavardžių sudaryti *-inis, -ė* vediniai kalboje funkcionuoja ir dabar (žymėti LKŽ), todėl nefiksuotų LKŽ jų ir negalėjo būti labai daug. Matyt, jokių formalių ribų, sudarydamas daiktavardinius *-inis, -ė* būdvardžius, S.Daukantas neįjutė ir kūrė tokio tipo naujadarus iš bet kokio daiktavardžio.

Nedaiktavardiniai priesagos *-inis, -ė* naujadarai DLL sudaro tik apie 15% (iš viso rasta apie 80). Didesnė jų dalis — tai neveikiamosios rūšies dalyvių vediniai (apie 8%), pvz.: *išdalytinis Rozdawniczy III 39, maldautinis Błagalny I 62, padarytinis Autorski I 16, vaikštinėtinis Spacerowy III 216*. Likusius 7% nedaiktavardinių *-inis, -ė* naujadarų sudaro veiksmoždžių (apie 3%, pvz.: *kasinis Grabarski I 368, pasmerkinis Dekretowy I 188*), būdvardžių (apie 2%, pvz., *pilvotinis Kałdunowy I 466*), ir prieveiksmių (apie 2%, pvz., *vakaropinis [vakarop] Podwieczorny II 442*) vediniai. Visi šie nedaiktavardiniai tipai daugiau ar mažiau pažįstami ir dabartinėje kalboje (Valeckienė, 1965, 571—572).

Pačia abstrakčiausia lietuvių kalbos *-inis, -ė* būdvardžių reikšmė galima laikyti apibendrintąją santykinę reikšmę. Ją skaidant dar smulkiau, paaiškėtų, kad "būdvardžių reikšmių skaičius prašoka pamatinių kamienų skaičių" (Kniūkšta, 1976, 56). Priesagos *-inis, -ė* vediniai čia smulkiau pagal reikšmes nenagrinėjami, tik mėginama apžvelgti, kokių lenkiškų priesagų vedinius S.Daukantas jais vertė.

Dažniausiai priesagos *-inis, -ė* vediniais jis vertė lenkiškų priesagų *-owy* (arti 200), *-ny* (beveik 130), *-ski/-cki* (apie 100), *-y/-i* (apie 70), *-owski* (beveik 20) vedinius — tai beveik 95% visų *-inis, -ė* vedinių lenkiškų prototipų. Lenkų kalboje su priesagomis *-ny, -ski/cki, -y/-i, -owski* sudaromi pačios bendriausios reikšmės būdvardžiai (plg. Ułaszyn, 1923, 233). Gana bendrą reikšmę turi ir priesaga *-owy* (smulkiau skaidant priskaičiuojama net 16 jos reikšmių: Gaertner, 1938, 350—351). Kad S.Daukantas įjutė šių lenkų priesagų reikšmių panašumą, rodo ir jo vienodi

naujadarai, sudaryti pagal tų skirtingų priesagų vedinius, pvz.: *nuodėminis* (*Grzechowy* I 383 ir *Grzeszniczy* I 384), *rykinis* (*Królowy* I 565 ir *Krolewski* I 565, *Hetmanski* I 406, *Wodzowski* III 559). Tad, kaip rodo ir lenkiški prototipai, S.Daukantas laikėsi tendencijos kurti *-inis*, *-ė* būdvardžius pačia abstrakčiaja, apibendrintąja santykyne reikšme.

DLL *-inis*, *-ė* vedinių analizė rodo, kad: a) S.Daukantas, kaip įprasta ir dabartinei kalbai, daugiausia darinių darėsi iš daiktavardžių (apie 85%), b) dauguma naujadarinių *-inis*, *-ė* būdvardžių turi, kaip yra ir dabartinėje kalboje, pačią bendrąją santykinę reikšmę, c) daiktavardinių *-inis*, *-ė* vedinių produktyvumo ribos S.Daukanto darybos sistemoje platesnės negu dabartinėje kalboje — apima visus daiktavardžius.

2.2.2. *-ingas*, *-a*. DLL rasta apie 130 *-ingas*, *-a* priesagos naujadarų. Daugiausia tai — daiktavardžių (apie 88%) vediniai, tokie būdingiausi ir dabartinei lietuvių kalbai (plg. Valeckienė, 1965, 556—557). Didesnė jų dalis S.Daukanto sudaryta iš paprastųjų daiktavardžių, pvz.: *kekingas* (: *kekė*) *Grononosny* I 377, *kiautingas* (: *kiautas*) *Łuszczasty* I 651, *žemingas* (: *žemė*) *Ziemisty* III 775, kiek mažesnė dalis — iš išvestinių, pvz.: *Dievoskelbingas* (: *Dievoskelbis* — S.Daukanto naujadaras) *Bogomowny* I 73, *perkūningas* (: *perkūnija*) *Piorunisty* II 376, *pirštukingas* (: *pirštukas*) *Pierscienisty* II 367. Yra ir vienas kitas vedinys, kurį galima pamatuoti dvejopai, pvz.: *laužingas* (: *laužas*, *laužti*) *Łomisty* I 639, *tamsingas* (: *tamsa*, *tamsus*) *Ciemnisty* I 136. Bet kadangi iš daiktavardžių tokie vediniai daug dažnesni, dvigubo pamato darinius tikslingiau skirti ne prie veiksmažodžių ar būdvardžių, o prie daiktavardžių vedinių.

Maždaug po 4% DLL *-ingas*, *-a* naujadarų sudaro būdvardžių (pvz.: *apvalingas* [: *apvalus*] *Bryłowaty* I 87, *dūminingas* [: *dūminis*] *Dymnisty* I 261) ir veiksmažodžių (pvz.: *miningas* [: *minti* "atsiminti"] *Pamiętliwy* II 330, *papeikingas* [: *papeikti*] *Pogardliwy* II 448) vediniai. Tikrai vienas terastas neveikiamosios rūšies dalyvio vedinys: *suktingas* (: *suktas*) *Wykrętny* III 599. Apskritai būdvardiniai

ir veiksmazodiniai* vediniai, nors ir ne tokie darūs kaip daiktavardiniai, būdingi ir dabartinei lietuvių kalbai (Valeckienė, 1965, 558).

Likusius 4% *-ingas, -a* naujadarų sudaro čia su tam tikromis išlygomis priskirti gausūs vertiniai, kuriuos būtų galima laikyti ir periferinio lietuvių kalbai (plg. Urbutis, 1978, 290), mišraus darybos būdo — prefiksacijos-sufiksacijos vediniais, pvz.: *parkareivingas Przewaleczny* II 654, *persvaringas* (ir *parsvaringas*) *Wieloważny* III 538 ir kt.

DLL *-ingas, -a* naujadarų reikšmėms nustatyti taip pat svarbūs lenkiški atitikmenys. Visų pirma minėtini vediniai su tomis priesagomis, kurių S.Daukantas nevertė *-inis, -ė* naujais dariniais — tai *-ysty(-isty), -(i)asty, -liwy*.

Priesagų *-ysty (-isty)* ir *-(i)asty* (jų vedinius verčiant atitinkamai sudaryta net apie 35% ir apie 10% *-ingas, -a* naujadarų) būdinga reikšmė — "gausumo, turėjimo per daug ar padidintais kiekiais" (Ułaszyn, 1923, 235—237), pvz.: *kepeningas Pieczeniasty* "mėsingas" II 361, *skylingas Framużysty* "pilnas skylių" I 314, *stiebingas Głębisty* "daugiastiebis" I 345. Tokia reikšmė būdingiausia ir dabartinės lietuvių bk. *-ingas, -a* būdvardžiams (Skardžius, 1943, 106; Valeckienė, 1965, 556). J.Jablonskis dar nurodė, kad jie "reiškia paprastai daikto vidaus ypatybę, išinančią dažnai arba kartais ir aikštėn" (Jablonskis, 1957, I, 381).

Tačiau lenkų kalboje *-ysty (-isty), -(i)asty* vediniai turi ir kitų reikšmių. Priesagos *-ingas, -a* naujadarais S.Daukantas vertė ir "ko nors turėjimo paviršiuje" ar išorinės ypatybės reikšmės^{xx} vedinius (pvz.: *briauningas Krawędzisty* "aštriomis briaunomis" I 559, *dulkingas Prosznisty* "dulkinas" II 581, *kuodingas Cziubiasty* "su kuodu" I 172) arba vidinio ar išorinio panašumo reikšmės^{xxx} vedinius (pvz.: *bobingas, bobingas veidas Pabiasty, twarz babiasta* "veidas, panašus į

*Veiksmazodiniai atitinkamos latvių priesagos *-igs* vediniai labai darūs latvių kalboje (žr. Mūsdienų lat. lit. val. gr., 1959, 279—284; Celmiņa, 1948, 88—89).

^{xx}Dabartinėje lietuvių bk. ji būdingiausia *-ėtas, -a, -(i)otas, -a, -(i)uotas, -a* būdvardžiams.

^{xxx}Dabartinėje lietuvių bk. ji būdingiausia *-iškas, -a* būdvardžiams.

bobos" I 19, *delningas Dlonisty* "delno pločio" I 193, *pupingas Bobiasty* "pupos formos" I 69).

Dar viena kiek dažnesnė lenkų priesaga, kurios vedinius S.Daukantas vertė *-ingas, -a* naujadarais — *-liwy* (taip išversta apie 8% *-ingas, -a* naujadarų). Jos vediniai paprastai žymi polinkį į ką nors (Gaertner, 1938, 347; Ułaszyn, 1923, 236—237), pvz.: *glausmingas* (:glausmė) *Gamratliwy* "linkęs ištvirkauti" I 329, *tampingas Rozprężliwy* III 73. Šiaip jau šitokia *-ingas, -a* reikšmė lyg ir nėra svetima lietuvių kalbai (plg. Skardžius, 1943, 111—112; Valeckienė, 1965, 557). Tik dirbtinis sinonimų gyvosios kalbos žodžiams kūrimas (pvz., vietoj *tylingas Milkliwy* I 698 liaudies kalboje yra *tylus*, vietoj *tingingas Gnušliwy* I 357 — *tingus* ir pan.) tarsi rodo, kad S.Daukantui čia labiau rūpėjo kaip išversti priesagą, o ne viso žodžio reikšmę.

Mažumą *-ingas, -a* naujadarų S.Daukantas vertė iš vedinių tų priesagų, kurios buvo ir *-inis, -ė* prototipai. Štai priesagos *-ny* vediniai DLL sudaro apie 19% *-ingas, -a* naujadarų prototipų (pvz.: *irbingas Gospodarny* I 366, *suktingas Wykrętny* III 599), *-y/-i* ir *-ski/-cki* — bene 10% (pvz.: *galžudingas, piktadėjingas Rozbojniczy* III 35, *tautingas Narodzki* II 48).

Tai rodytų, kad individualiojoje S.Daukanto darybos sistemoje *-inis, -ė* ir *-ingas, -a* reikšmės kartais kryžiuojasi. "Gausaus turėjimo", "linkimo į ką nors", "panašumo" reikšmėmis DLL *-ingas, -a* naujadariniai vediniai gana ryškiai skiriasi nuo atitinkamų *-inis, -ė* vedinių, bet, kaip matyti, kartais šių dviejų priesagų reikšmės susikryžiuoja: *-ingas, -a* naujadarai pavartojami ir *-inis, -ė* būdvardžiams būdinga "paprastos, negausios ypatybės" reikšme. Pastarąja reikšme abiejų priesagų vediniai ir dabartinėje lietuvių kalboje gali būti sinonimiški (Kniūkšta, 1976, 185), bet tas sinonimiškumas sąlygiškas, nes priesagos *-ingas, -a* "turėjimo reikšmė visada ryškesnė"* (Kniūkšta, 1976,

*Kad *-inis, -ė* ir *-ingas, -a* reikšmės Daukantas dažnai skyrė pagal lenkų priesagas, rodo, pvz., naujadaras *stulpingas Stupisty* III 196 (le. *-isty*), bet greta liaudiškas *stulpinis*, pateiktas prie *Stupny* III 196 ir *Stupowy* III 197 (le. *-ny* ir *-owy*) — lenkų *-isty* DLL dažniau versta priesaga *-ingas, -a*, o *-ny, -owy* — priesaga *-inis, -ė*.

186).

Kaip matyti, DLL *-ingas, -a* naujadarai savo reikšmėmis nėra vienalyčiai. Jie gali, kaip ir liaudies kalboje, reikšti "gausų ypatybės turėjimą", kartais "polinkį į ką nors" (dalis *-ysty/-isty, -(i)asty*, visi *-liwy* atitikmenys).

Bet S.Daukanto *-ingas, -a* naujadarai gali reikšti ir "panašumą" (dalis *-ysty/-isty, -(i)asty* tipo vertinių), kas dabartinei kalbai nėra būdinga^x. Šios reikšmės darinių plitimą DLL lėmė bene 3 pagrindinės priežastys: a) liaudies kalbos poveikis (gal dar nebuvo visai išnykęs toks tipas), b) latvių kalbos įtaka (tokią reikšmę turi ir atitinkamos latvių kalbos *-igs* priesagos būdvardžiai [plg. Celmiņa, 1948, 86]), c) individualios S.Daukanto darybos sistemos pokyčiai jam atsisakius analogiškos reikšmės priesagos *-iškas, -a* (žr. 2.2.3.).

2.2.3. *-(i)okas, -a*. DLL rasta apie 60 šios priesagos naujadarų. Tai daiktavardiniai būdvardžiai, pvz.: *ereliokas Orlikowaty* "ereliškas; kaip erelis" II 285, *lapokas Lisciowaty* "lapo formos" I 633, *maišokas, ing maišą pavėdus Worowaty* III 562, *mauknokas* "šturkštus (kaip maukna, žievė)" *Lykawy* I 653, *prasčiokokas Prostakowaty* "storžieviškas" II 579.

Tokie dariniai lietuvių kalbai nebūdingi. Jų S.Daukantas turbūt kūrėsi iš analogijos pagal liaudiškus *-(i)okas, -a* priesagos tipus: būdvardžius, padarytus iš būdvardžių (*apvalokas* III 507), ir daiktavardžius, padarytus iš daiktavardžių (*berniokas*^{xx}), taip išplėsdamas individualios darybos sistemos ribas. Atsirasti naujam *-(i)okas, -a* tipui S.Daukanto darybos sistemoje turbūt padėjo ir vienas kitas jo paties naujadaras, kurio pamatas — būdvardis, išvestas iš daiktavardžio, pvz.: *kekėtokas (:kekėtas) Gronowity* I 377, *pūslėtoks (:pūslėtas) Pęcherzykowaty* II 348.

Visišką daiktavardinių *-(i)okas, -a* būdvardžių lenkiškų prototipų daugumą sudaro priesagos *-owaty* vediniai su

^xTiesa, senesniuose raštuose ta reikšmė būdingesnė (plg. Skardžius, 1943, 113).

^{xx}Šitok'ia daryba nebūdinga žemaičiams, bet P.Skardžius spėja, kad anksčiau ir jie galėjo taip darytis žodžius (Skardžius, 1943, 133-134).

vyraujančia "panašumo" reikšme (apie 50, t.y. 83%). Vienas kitas DLL esantis kitų lenkų priesagų (-aty, -asty, -owy) vedinių prototipas irgi paprastai turi "panašumo" reikšmę.

Tad naujasis S.Daukanto būdvardžių darybos tipas irgi turi panašumo reikšmę. Jam atsiradus, kažkaip turėjo persigrupuoti kitos individualios S.Daukanto darybos sistemos grandys.

Priesaga, kuriai lietuvių kalboje būdingiausia reikšti panašumą, yra -iškas, -a (Skardžius, 1943, 153; Valeckienė, 1965, 558). Rašydamas apie L.Ivinskio kalendorių, S.Daukantas minėjo ir ją: "P.Iwinski bardzo lubi iszkas np. Egypciszkas, Spartaniszkas, Izraeliszkas, czego Litwini w mowie swojej bardzo unikają, i wyrażają to przez 2 przypadek w liczbie mnogiej np. Dowidas Izraelitů karalůs, Egiptů ziame, Izraelitů karalienės Atalijos" PI 479. Sunku pasakyti, kodėl S.Daukantas manė, kad lietuviai šios priesagos vengią (galbūt ji asociavosi jam su slaviška priesaga -sk-, plg. Kniūkšta, 1976, 184). Bet tokios nuomonės jis laikėsi ir rašydamas DLL. DLL užfiksuoti priesagos -iškas, -a vediniai paprastai yra tik liaudiški žodžiai. Priesaga -iškas, -a S.Daukanto darybos sistemoje visiškai neproduktyvi. Tai, matyt, lėmė jo susidaryta pažiūra, kad lietuviai vengią šios priesagos. Ją individualioje S.Daukanto darybos sistemoje daugiausia pakeitė priesaga -(i)okas, -a.

2.2.4-6. -ėtas, -a, -(i)otas, -a, -(i)uotas, -a. Šios daiktavardinės priesagos dabartinėje lietuvių kalboje paprastai žymi kokių nors paviršinių ypatybių turėjimą (Jablonskis, 1957, I, 382—383; Skardžius, 1943, 350; Valeckienė, 1965, 560).

Paprastai nurodoma, kad jos istoriškai buvę susijusios papildomosios distribucijos santykiu, t.y. -ėtas, -a vediniai daromi iš -ē, -(i)otas, -a — iš -ā, o -(i)uotas, -a — iš -ō kamienų daiktavardžių (Skardžius, 1943, 341—342, 345; Valeckienė, 1965, 560—561). Taip pat pažymima, kad dabar tas ryšys su tam tikru kamieniu ne visada jaučiamas, ir dėl analogijos yra atsiradę vedinių, pažeidžiančių šią sistemą.

2.2.4. -ėtas, -a. DLL rasta beveik 30 šios priesagos naujadarų. Apie 40% jų sudaryti iš -ē kamieno daikt-

tavardžių, pvz., *kaukolėtas* "kaukolės formos" *Czaszkowaty* "taurės formos" I 160, *pakalnėtas* *Plaskoschodzisty* "nežymiai leidžiąs, nuotakus" II 384, likę 60% — iš kitų kamienų, pvz., *-ā* (*sietuvėta* *Koryciasta* "gili [upė]" I 545), *-ijō* (*gylėtas* *Żądłasty* "su gyliu, geluonimi" III 662), *-ō* (*maišėtas* "kaip maišas" *Workowaty* III 562). Kaip matyti, S.Daukantas nesilaikė papildomosios distribucijos principo ir *-ėtas*, *-a* naujadarus sudarinėjo su įvairių kamienų žodžiais.

Didžioji dalis *-ėtas*, *-a* naujadarų (~85%) versta iš lenkiškų vedinių su 3 priesagomis: *-owaty*, *-asty* ir *-ysty* (*-isty*). Dvi iš jų — *-owaty* ir *-asty* turi "panašumo" — nebūdingą dabartinės lietuvių kalbos priesagai *-ėtas*, *-a* — reikšmę, pvz., *eldijėtas* *Łodczasty* "kaip valtis, valtės formos" I 637, *ožėtas* *Kozłowaty* "panašus į ožį" I 555. Ir tik priesagos *-ysty*/*-isty* vediniai turi "paviršiaus ypatybės" reikšmę — būdingiausią ir dabartinės lietuvių kalbos priesagos *-ėtas*, *-a* vediniams, pvz., *antakėtas* *Brwisty* "dideliais antakiais" I 86, *skerkelėtas* *Drożysty* "kelių išraižytas" I 241.

Taigi S.Daukanto darybos sistemoje priesagos *-ėtas*, *-a* naujadariniai vediniai užėmė kiek kitokią vietą nei dabartinėje lietuvių kalboje. Galima manyti, kad jis šią priesagą suvokė kaip išorinės (rečiau vidinės) reikšmės reprezentantę, bet, atsisakęs priesagos *-iškas*, *-a*, "panašumo" reikšmę išplėtė ir priesagai *-ėtas*, *-a* (greta paties sugalvoto daiktavardinių *-(i)okas*, *-a* būdvardžių tipo, kai kurių *-ingas*, *-a* būdvardžių). Tad individuali S.Daukanto *-ėtas*, *-a* būdvardžių darybos sistema platesnė už liaudiškąją.

2.2.5. *-(i)otas*, *-a*. Rasta kiek daugiau kaip 20 šios priesagos naujadarų DLL. Nors matyti, kad S.Daukantas, juos sudarinėdamas, pamatu ėmė įvairių kamiengalių žodžius, vis dėlto vyrauja *-ā* kamieno vediniai (apie pusė), pvz.: *blusotas* *Pchlisty* II 348, *varonkotas* (: *varonka* "piltuvėlis") *Lejkowaty* I 618. Likusi pusė — kitų kamienų vediniai: *-ē* (*kempinotas* "akytas, kaip kempinė" *Gąbkowaty* I 323), *-i* (*iečiotas* [*jetiotas*] *medis* "ieties pavidalo" *Oszczepiste drzewo* II 308), *-ō* (*stabotas* "stabo formos" *Bałwaniasty* I 24). Tai, kad S.Daukantas mažai paisė kamienų, rodo skirtingų priesagų vediniai iš to paties kamieno: *sietuvėtas* I 545 ir *sietuvotas* II 145 (: *sietuva*).

Kaip ir *-(i)okas, -a, -étas, -a*, daugiausia vedinių su *-(i)otas, -a* sudaryta verčiant priesagos *-owaty* būdvardžius (per 50), pvz.: *lankotas Kabłakowaty* "pusapvalis, lanko formos" I 461, *stogotas, vokas tos skrynios yra stogotas* "stogo formos" *wieko u tej skrzyni jest daszkowate* I 183. Tokie naujadarai dažniausiai turi "panašumo" reikšmę.

Kiek mažiau yra naujadarų su liaudies kalbai būdinga "turėjimo paviršiuje" ar "paviršiaus ypatybės" reikšme. Tai priesagų *-isty* ir *-ny* vedinių atitikmenys, pvz.: *iečiotas (jetiotas) medis Oszczepiste drzewo* "bet koks ginklas su geležim ant ilgo koto (pranc. *arme d'hasť*)" II 308, *patarlotas Przypowiestny* II 693.

Taigi priesaga *-(i)otas, -a* S.Daukanto žodžių darybos sistemoje, panašiai kaip ir *-étas, -a*, turi dvejopą reikšmę: neliaudišką "panašumo" ir liaudišką "turėjimo paviršiuje".

2.2.6. *-(i)uotas, -a*. S.Daukantas sukūrė per 20 priesagos *-(i)uotas, -a* naujadarų, daugiausia iš *-õ* ir *-ijõ* kamienų, pvz., *kepaluotas Bochenkowaty* I 70, *migdoluotas Migdałowaty* I 697 ir *kabiuotas (:kabys "kablukas") Hakowaty* I 397, *kamuliuotas Kłabowaty* I 500. Yra vienas kitas ir kitų kamienų (*-ã, -ë*) darinys.

Beveik pusė *-(i)uotas, -a* naujadarų, kaip ir *-(i)okas, -a, étas, -a, -(i)otas, -a*, išversta iš *-owaty* vedinių, reiškiančių panašumą, plg.: *kibekliuotas, kabiuotas Hakowaty* "kaip kablys, kablo formos" I 397, *pumpuotas Gużikowaty* "sagos formos" I 388. Tačiau S.Daukantas sudarinėjo *-(i)uotas, -a* naujadarus ir liaudies kalbai būdingomis reikšmėmis, pvz., "turėjimo paviršiuje" reikšme: *pelėjuotas* "aptrauktas pelėjais" *Zemszony* III 758, *sąmėžiniuotas (:sąmėžinis) Gnojny* I 356 ir kt.

Tad priesaga *-(i)uotas, -a*, panašiai kaip ir *-étas, -a, -(i)otas, -a*, S.Daukanto buvo suprata dvejai — ne tik liaudišką reikšmę.

Lyginant priesagas *-étas, -a, -(i)otas, -a, -(i)uotas, -a* su *-inis, -é*, matyti, kad S.Daukantas jų beveik visiškai nevartoja sinonimiškai. Be to, lenkų priesagos, iš kurių vedinių versta *-inis, -é* bei *-étas, -a, -(i)otas, -a, -(i)uotas, -a* naujadarai — skiriasi, sutapimai labai reti. Toks lietuviškųjų priesagų santykis yra ir dabartinėje kalboje (Kniūkšta, 1976, 187).

Su priesaga *-ingas, -a* priesagos *-ėtas, -a, -(i)otas, -a, -(i)uotas, -a* panašesnės. Jos kartais sinonimiškos su *-ingas, -a* "panašumo", "turėjimo paviršiuje" ar "išorinės ypatybės" reikšmėmis.

2.2.7. *-ergis, -ė*. Tai speciali priesaga amžiui (paprastai gyvūno) nusakyti, jos vediniai — santykiniai būdvardžiai. DLL su *-ergis, -ė* sudaryta per 10 naujadarų, pvz.: *devyniolekergis Dziewiętnastoletni I 275, keturdešimtergis Czterdziestoletni I 170, septyndešimtergis Siedmdziesiątletni III 150*. Tai aiškiai labai suproduktyvinta S.Daukanto priesaga. P.Skardžius nurodo liaudiškais esant vedinius iš skaitvardžių tik iki dešimties (*dešimtergis* imtinai) ir *šimtergis* (Skardžius, 1943, 103). Veitų kaime (visai šalia Daukanto gimtinės) paklausus, žmonės paaikšino, kad *-ergis, -ė* vartojama dar siauriau — *ketvergis, penkergis*, bet su didesniais skaitvardžiais nevartojama. O S.Daukantas sudarinėjo *-ergis, -ė* būdvardžius iš skaitvardžių 11—19 ir žyminčių dešimtis (20, 30, 40 bei kt.).

2.2.8. *-inas, -a*. DLL rastas tik vienas šios priesagos naujadarinis vedinys, — *gaurinas* "apaugęs gaurais" *Kosmatawy I 548*. Juo, kaip ir būdinga lietuvių kalbai, išreikšta paviršiaus ypatybė.

2.3. Veiksmažodžiai

2.3.0. Kaip LKG nurodo I.Jašinskaitė, bk. "pagrindinės veiksmažodžių priesagos yra septynios: *-(i)uoti, -(i)auti, -(i)oti, -ėti, -yti, -inti, -enti*. Su priesagomis *-(i)uoti, -(i)auti, -(i)oti, -ėti, -yti* veiksmažodžiai dažniausiai padaromi iš vardažodžių, o su priesagomis *-inti* ir *-enti* — iš veiksmažodžių (Jašinskaitė, 1971, 247).

DLL priesaginių veiksmažodžių naujadarų analizė rodo, kad daugiausia S.Daukantas jų pasidarė iš vardažodžių su priesagomis *-auti* (apie 40), ir *-inti* (apie 50). Šių dviejų priesagų naujadariniai vediniai sudaro apie 70% (iš viso rasta apie 130 priesaginių veiksmažodžių naujadarų). Lyginant su dabartine bk. matyti, kad iš tų septynių priesagų kaip ypač produktyvias S.Daukantas suvokė tik 2 *-auti* ir *-inti*. Su kitomis priesagomis — *-ėti, -yti, -(i)oti,*

-(i)uoti — jis mažai kūrė naujadarų (su *-enti* naujų darinių iš viso nerasta). Dabartinės bk. atžvilgiu į akis krinta tai, kad priesagą *-inti* S.Daukantas dažniausiai vartojo ne veiksmažodžių, bet vardažodžių vediniams sudarinėti.

2.3.1. *-inti*. DLL rasta beveik 50 LKŽ nefiksuotų šios priesagos veiksmažodžių, padarytų iš vardažodžių, pvz.: *orinties (:orus) Považnič się* "jaustis reikšmingam, oriam" II 541, *plunksninti Pierzyć* "padengti, iškaišyti plunksnomis" II 369, *pusdievinti (:pusdievis) Pólbożyć* "laikyti pusdieviu" II 468.

Daug mažiau (apie 10) DLL yra veiksmažodinių šios priesagos naujadarų, pvz.: *plūdurinti (:plūdurti) Pławiać* II 386, *putodinti (:putoti) Zapieniać* III 702 ir kt. DLL tai dažniausiai priežastiniai veiksmažodžiai, kaip ir bk. (Jašinskaitė, 1971, 263—264).

2.3.2. *-auti*. Daugiausia S.Daukantas DLL darėsi vardažodinių šios priesagos naujadarų, jų rasta per 40, pvz.: *apstauti Nado[b]fitować* "būti gausiam, daug turėti" II 13, *mugauti Jarmarczyć* "dalyvauti mugėje" I 422, *pamotauti Macochować* "būti, tapti pamote" I 657, *skudrauti Nadskakiwać* "merginti, būti paslaugiam" II 16. Tiek liaudies kalboje, tiek bk., kaip ir DLL, su šia priesaga daugiausia sudaryta vardažodinių veiksmažodžių (Skardžius, 1943, 497—501; Jašinskaitė, 1971, 252—253).

Tačiau DLL po vieną kitą yra ir veiksmažodinių naujadarų (padarytų net iš antrinių veiksmažodžių, pvz.: *dalydauti [:dalyti?]* *Podzielać* "dalyti" II 444, *turédauti [:turėti]* *Miewać* I 697), prieveiksminių vedinių (*atgalauti [:atgal]* *Wsteczzyć* "atgal eiti" II 574).

2.3.3. *-ėti* (ir *-terėti, -inėti*). DLL pastebėta apie 10 *-ėti* priesagos vardažodinių veiksmažodžių naujadarų, pvz.: *dantėti Ząbkować* "daryti danties pavidalo įpjovas" III 653b, *girėti Lesnieć* "apaugti giria" I 623, *miltėti Mączec* "pavirsti miltais, dulkėmis" I 658. Priesagos *-ėti* daryba iš vardažodžių būdingiausia ir dabartinėje kalboje (Skardžius, 1943, 521; Jašinskaitė, 1971, 258).

Momentinių ar mažybinį veiksmą reiškiančių deverbatyvinių veiksmažodžių DLL S.Daukantas sudarinėjo su išplėstine priesaga *-terėti* (nors žemaičiai turi ir jos variantą *-telėti*,

plg. Jašinskaitė, 1971, 260), plg.: *palėkterėti podlattywać* II 422, *papūsterėti podwionać* II 441. Nefiksuotų LKŽ *-terėti* priesagos veiksmazodžių DLL nėra daug.

Priesagos *-inėti* vediniai DLL reiškia kartojamą ar tęsiamą mažybinį veiksmą, kaip ir bk. (plg. Jašinskaitė, 1971, 260), pvz.: *liaudinėtis (:liautis) Poprzestać* II 503, *nukaišinėti (:nukaišti) oskrobywać* II 292, *pakirtinėti (:pakirsti) Poscinać* II 515. Tokių veiksmazodžių, nefiksuotų LKŽ, DLL nėra daug (rasta apie 10).

2.3.4. *-(i)uoti*. DLL rasta per 10 šios priesagos daiktavardinių vedinių, nefiksuotų LKŽ, pvz.: *palapiniuoti (:palapinė) Pokoczować "imti klajoti"* II 459, *rečiuoti (retiūti, arba recziūti) (:retis "randas") Kresować "sužeisti, daryti randą"* I 562, *žaliūkuoti (:žaliūkas) Junaczyć "girtis, dėtis narsiam"* I 457.

2.3.5. *-yti*. Su šia priesaga S.Daukantas nelinko sudarinėti naujų daiktavardinių veiksmazodžių; jų galima paminėti tik vieną kitą DLL hibridą, pvz.: *pompyti Pompować "pompuoti"* II 489, *prajovyti (:prajovas) Prorokować "pranašauti, būti pranašu"* II 578.

Dabartinėje kalboje tokių darinių gausu (Jašinskaitė, 1971, 261—262). Galimas daiktas, kad naujiems šio tipo vediniams sudaryti S.Daukantui pakako priesagų *-inti, -auti* (jo darybos sistemoje itin produktyvių) ir todėl su priesaga *-yti* jis daug naujadarų nesukūrė.

2.3.6. *-(i)oti*. Šios priesagos vardažodinių naujadarų DLL galima rasti taip pat tik vieną kitą, pvz.: *atvejoti (:atvejis) Napowtarzać* II 43, *rausvoti (:rausvas) Brunatniec* I 85 ir kt. (plg. *-(i)uoti*). Nedaug tėra ir veiksmazodinių tokio tipo vedinių, pvz., *kvarkščioti (:kvarkšti) Kwakać* I 594.

2.4. Prieveiksmiai

-(i)ai. Nefiksuotų LKŽ formato *-(i)ai*rieveiksmių DLL yra labai daug, jų galima priskaičiuoti kelis šimtus.

S.Daukantas kūrėsi daugrieveiksmių pagal būdingus lietuvių kalbai tipus: a) iš kokybinių būdvardžių, pvz.: *plepiai* II 388, *smiltėtai* II 356, 357, b) iš esamojo ir

būtojo kartinio laiko veikiamųjų ne vienaskaitos vardininko formos dalyvių, pvz., *braškančiai* I 641, *išblėškusiai* I 61, c) iš būtojo ir esamojo laiko neveikiamųjų dalyvių, pvz., *susegtai* II 274, *patariamai* II 505, d) iš reikiamybės dalyvių, pvz., *pridėtinai* I 204 (plg. Ulvydas, 1971, 508—533). Prie būdingų liaudies kalbai (ypač žemaičių tarme) tipų galima paminėti ir aukštesniojo laipsniorieveiksmius, pvz., *smulkesniai* "smulkiau" I 686 (plg. Ulvydas, 1971, 485—486), nors sinchroniškai juos galima laikyti ne priesagos *-iai*, bet *-esniai* (*-esn-* + *-iai*) vediniais.

Svarbiau parodyti tuos tipus ir jų darinius, kuriuos S.Daukantas kūrė pats. Pirmiausia minėtini *-(i)ai*rieveiksmių naujadarai iš daiktavardžių, pvz.: *bertainiai* (: *bertainis* "ketvirtis") *Kwartalnie* I 594, *mukšiai* (: *mukšis* "kas nerimtas, kvailioja") *Lekkomyslnie* I 619, *Pierzchliwie* II 369, *pagoniai* (: *pagonis*) *Pogansko* II 448, *šunkakliai* (: *šunkaklis* "šmeižikas") *Oszczerczo* II 308. Tarp šios rūšies naujadarų yra ir tokių, kurie sudaryti iš paties S.Daukanto sukurtų daiktavardžių, pvz.: *trumpraščiai* (: *trumpraštis* "epigrama") *Epigramatycznie* I 286, *viendieviai* (: *viendievis* "deistas") *Po deistowskù* I 187.

S.Daukantas nemažai kūrėsi naujųrieveiksmių ir iš priesagos *-ingas* būdvardžių (tarp jų ir iš savo paties sukurtų), pvz., *tingingai* (: *tingingas*) *Gnusliwie* I 357. Jis, matyt, suvokė tokių darinių pabaigą *-ingai* kaip specifinįrieveiksmių darybos formantą. Tai rodo iš analogijos sukurti dariniai, neturį tarpinės būdvardžio su priesaga *-ingas* formos, pvz., *potinyčingai* (: *potinyčia* "karčema") *Karczemie* I 479; čia skirtini ir haplologiškai sutrumpėję (dezintegruotų kamienų?) dariniai, pvz.: *mergingai* (: *mergina*) *Dziewiczo* I 274, *pražodingai* (: *pražodinė* "etimologija") *Etymologicznie* I 287.

Netipiškais laikytini taip pat iš kelių priesagų vedinių padarytirieveiksmiai, pvz., *Dievmeldingteliai* *Nabožniuchno* II 3 vestinas iš *Dievmeldingtelys* II 3, o šis savo ruožtu iš *Dievmeldingas* II 3.

Reikia paminėti dar ir aiškius vertinius, pvz., *bevaikingai* *Bezdziemie* I 38, *pryšgamčiai* *Przeciwnaturalnie* II 596, *vismėčiai* *Całorocznie* I 104 (nuosekliai elgiantis, juos galima būtų

interpretuoti kaip periferinių mišriųjų darybos būdų — prefiksacijos-sufiksacijos ir kompozicijos-sufiksacijos darinius). Svarbūs ir iš vertinių padarytirieveiksmiai, pvz.: *parkareivingai* (:parkareivingas; par- = bk. per-) *Przewalecznie* "labai kovingai" II 654, *pargalvingai* (:pargalvingas) *Wiarołomnie* "atsimetėliška" III 528. Negalima nepaminti ir iš S.Daukanto paties sukurtų darybos tipų darinių išvestųrieveiksmių, pvz., *maišokai* (:maišokas "panašus į maišą") *Worowato* III 562.

Apskritai DLL naujadarinių -(i)airieveiksmių yra įvairių tipų, tarp jų ir nebūdingų liaudies šnekamajai kalbai, susidarytų nusižiūrėjus į lenkiškus modelius. S.Daukantorieveiksmių darybos sistemos produktyvumui iliustruoti dar galima pateikti panašios reikšmės gretutinių naujadarų pavyzdžių: *bendriai* "draugiškai" *Przyiaznie* II 676 ir *bendringai* "t.p." *Przyjacielsko* II 675, *putlotai*, *putlingai* abu "išdidžiai" *Nadęto* II 10, *šunkakliai* "šmeižikiškai" *Oszczerczo* ir *šunkaklingai* "bjauriai, nekilniai" *Potwarczo* II 537.

2.5. Nepriesaginiai veiksmažodžiai

DLL yra keletas ir nepriesaginių veiksmažodžių, naujai sudarytų iš daiktavardžių ar būdvardžių su bendraties formantu -ti, pvz.: *kaulti* "į kaulą pavirsti" *Kiescieć się* I 546, *tęvti* (:tęvas) *Cienczec* "plonėti" I 137. Dabartinėje bk. toks darybos tipas (pirminiai veiksmažodžiai iš vardažodžių) yra neproduktyvus (Jašinskaitė, 1971, 219).

3. PRIEŠDĒLINIAI NAUJADARAI

3.1. Vardažodžiai

3.1.0. Ir priešdėliniai daiktavardžiai, ir būdvardžiai šiame darbe nagrinėjami greta, kad geriau išryškėtų, kiek S.Daukantas skyrė jų darybą ir kiek ją tapatino.

Iš viso DLL rasta apie 200 priešdėlinių (ir mišriųjų darybos būdų su priešdėliais) vardažodžių naujadarų: apie 80 daiktavardžių ir apie 120 būdvardžių. Pastebėta su dvylika priešdėlių (neskaičiuojant neįtraukto ne-) sudarytų

naujų vardažodžių. Lygindami su dabartinės bk. 17 daiktavardžių priešdėlių ir kiek mažiau būdvardžių (Urbutis, 1965, 423; Valeckienė, 1965, 587—591), matome, kad S.Daukantas nekūrė naujadarų su dabar dariais priešdėliais *ap-* (*apy-*), *į-*, *iš-*, *prie-* (daiktavardžių) ir *apy-*, *prie-* (būdvardžių). Antra vertus, jis kūrėsi tokių priešdėlinių darinių tipų, kurie nebūdingi dabartinei kalbai (pvz., veiksmazodinių *be-* būdvardžių, aukštesniojo ir aukščiausiojo laipsnio *pa-* būdvardžių, *par-* (bk. *per-*) ir *už-* būdvardinių būdvardžių). Taip pat S.Daukanto sukurti ir kai kurie mišriosios darybos tipai, pvz., prefiksacijos-sufiksacijos su *ant-* + *-inis*, *nū-* + *-inis*, *pas-* + *-inis*, *pryš-* (bk. *prieš-*) + *-inis*, *už-* + *-inis*, prefiksacijos-paradigmacijos su *pryš-* (bk. *prieš-*) + *-a*, prefiksacijos-kompozicijos (*pryšstalkampė*). S.Daukantas kelis daiktavardžius sudarė ir su iš lenkų kalbos pasiskolintu priešdėliu *arcy-*, nors vėliau jo ėmė vengti.

Pagal priešdėlinių daiktavardžių pavyzdį S.Daukantas bus susidaręs ir priešdėlinius *par-* (bk. *per-*), *už-* būdvardžių tipus.

Apskritai didžioji priešdėlinių DLL vardažodžių naujadarų dauguma sudaryta remiantis būdingais liaudies kalbai tipais.

3.1.1. *be-* Daiktavardžiai. DLL rasti tik 5 šio priešdėlio daiktavardžiai, nefiksuoti LKŽ, pvz.: *beaudrė Bezburze* "laidotarpis be audros" I 35, *bekelias Bezdrože* "neišvažiuojama vietovė" I 37, *bevandė (bewunde) Bezwodzie* "vandens nebuvimas, sausa vietovė" I 50. Tai abstraktūs daiktavardžiai, reiškiantys pamatiniu žodžiu nusakyto dalyko nebuvimą. Toks darybos tipas yra liaudiškas, nors dabartinėje bk. retas (Urbutis, 1965, 431).

Būdvardžiai. Daug daugiau DLL yra *be-* priešdėlio naujadarinių būdvardžių — beveik 50. Didžioji jų dalis — daiktavardžių vediniai (per 30), pvz.: *bedaržis Bezogrodny* I 43, *bedebesis Bezobłoczny* I 42, *bevakaris Bezwieczorny* I 50, *bezmėnesis (sic!) Bezmiesięczny* I 41. Tai labai darus tipas ir dabartinėje lietuvių kalboje (Valeckienė, 1965, 590). Žymiai mažiau DLL yra šio priešdėlio naujadarinių būdvardžių, padarytų iš būdvardžių (bene 5), pvz.: *beįvairis*

Bezodmienny I 42, *belinksmis Bezradosny* I 46. Dabartinėje lietuvių kalboje šis tipas žinomas, bet irgi retas (plg. Valeckienė, 1965, 589).

Apie dešimt naujadarų yra ir veiksmažodinių būdvardžių, pvz.: *begaudis Bezechowy* I 38, *beskambis Bezdzwieczny* I 38, *bevenčias Bezslubny* I 48. Tai dabartinei lietuvių kalbai visai neįprasti dariniai.

Galima paminėti ir ne visiškai aiškios darybos naujadarų, pvz., *beprivalis* "kuris be privalumų" *Bezprzymiotny* I 46.

Iš pavyzdžių matyti, kad S.Daukantas, remdamasis liaudies kalba, DLL yra apščiai prikūres įvairių *be-* priešdėlio naujadarų, tarp jų ir tokių, kurie nesutiko su lietuvių kalbos žodžių darybos dėsniais.

3.1.2. *pa-* Daiktavardžiai. DLL rasta apie 40 daiktavardinių šio priešdėlio daiktavardžių naujadarų. Jie reiškia: a) vietą (apie 15 vedinių), pvz., *parotužis* (:rotužė "rotušė") *Przedratusze* "rotušės prieangis" II 603, b) asmenį, einantį žemesnes pareigas negu pamatiniu daiktavardžiu nusakytas asmuo (irgi apie 15 vedinių), pvz., *pavirėja* (*pawirije*) *Kuchcich* "virėjo mokinys, pagalbininkas" I 583, c) laiką (keletas žodžių), pvz., *padienis Przeddzien* "išvakarės" II 600. Vienas kitas yra ir dar kitokios reikšmės, pvz.: *paalės* "prastas, antro leidimo alus" *Półpiwek* II 479, *pavainikas* "vyro dovana žmonai (susituokus)" *Przywianek* II 707.

Iš visų priešdėlinių daiktavardžių dabartinėje lietuvių kalboje dariausi yra *pa-* vediniai (Urbutis, 1965, 424—426), greičiausiai S.Daukantas bus laikęsis gyvosios kalbos tendencijų.

Būdvardžiai. DLL surasta apie 10 naujadarinių priešdėlio *pa-* būdvardžių, sudarytų iš būdvardžių, pvz., *paankštas* "apykankštis" *Przyciasniejszy* II 667, *paartimas* "gana artimas" *Poblizki* II 398, *pažvarbus* "apyžvarbis" *Przychłodny* II 665. Nors dabartinėje bk. toks dalinį ypatybės kiekį reiškiantis būdvardžių tipas retas ir neproduktyvus (Valeckienė, 1965, 589), bet S.Daukanto laikais žemaičių tarmėje, kaip ir kai kuriose dabartinėse tarmėse, jis buvo darus (plg. ir į DLL patekusių liaudiškus žodžius *pajuodas*, *patankus*, *patru[m]pas* ir kt.). Tad jo produktyvumas DLL paremtas gyvąja kalba (įtakos galėjo turėti ir analogiškas latvių

kalbos darybos tipas, plg. *pamiksts* "apyminkštis" ir pan.).

Čia reikia paminėti ir *pa-* būdvardžių verstinį potipį (per 30 darinių), pvz.: *papaikesnis Przygorszy* II 673, *páput-
lotesnis Przypusznieszy* II 694, *paskaidresnis Przyjasniejszy*
II 676, *paūkanotesnis Przychmurnieszy* II 665. Jų laikyti
aukštesniojo laipsnio būdvardžiais iš nesančių **papaikas*,
**paskaidrus* ir pan. neleidžia semantika — priešdėlis *pa-*
rodo mažesnę ypatybės kiekį negu nusakyta pamatiniu
būdvardžiu, o aukštesniojo laipsnio formantas *-esnis* —
didesnį. Priešdėlis ir priesaga prieštarauja vienas kitam,
gyvojoje kalboje toks tipas negalimas — tai jau S.Daukanto
pamorfemiui verčiant lenkų kalbos būdvardžius sukurtas
tipas (yra vienas kitas vertinys ir su aukščiausiojo laipsnio
priesaga, pvz., *pažvarbiausias [pažwarbiausis] Przychłodny* II
665).

Galima paminėti ir vieną daiktavardinį *pa-* būdvardį
— *pavandinis (pawundinis) Nadwodny* II 18. Tai, nors retas,
bet ir dabartinėje kalboje žinomas tipas.

Darinį *papapinis Podcycowy* "esantis po krūtimi(s)" II
413 galima laikyti priešdėlio-priesagos vediniu.

Apibendrinant dera pasakyti, kad kurdamas *pa-* priešdėlio
daiktavardžius S.Daukantas laikėsi lietuvių kalbos darybos
polinkį, o darydamas būdvardžius jų paisė tik iš dalies.

3.1.3. *par-* (bk. *per-*). Daiktavardžiai. DLL rasta tik 5
par- (bk. *per-*) daiktavardiniai daiktavardžiai naujadarai,
pvz.: *pardžiova Przesusza* "didelė sausra" II 647, *parmokesnis*
Nadpłat II 14, *parorumas Przepoważność* II 634. Nors
daiktavardžiai su priešdėliu *per-* pažįstami ir dabartinėje
kalboje, bet visi sudaryti iš paprastųjų daiktavardžių
(Urbutis, 1965, 434). S.Daukantas, matyt, bus išplėtęs
tokių darinių formaliąsias ribas ir ėmėsis darytis jų iš
išvestinių daiktavardžių.

Būdvardžiai. DLL rasta ir apie 20 būdvardinių šio
priešdėlio naujadarų, padarytų iš būdvardžių, pvz.:
parbjaurus Przebrzydły II 591, *parmaldingas Przenabożny*
II 626, *parmandagus Przesliczny* II 643. Toks tipas lietuvių
kalboje nežinomas, matyt, jis paties S.Daukanto sukurtas
(prielinksnis *par* [bk. *per*] paverstas priešdėliu *par-*).

Taigi S.Daukantas yra išplėtęs daiktavardžių su priešdėliu

par- (bk. per-) darybą ir sukūręs par- (bk. per-) būdvardžių tipą.

3.1.4. *pryś-* (bk. *prieš-*). Daiktavardžiai. DLL rasta beveik 10 naujadarinių daiktavardžių su priešdėliu *pryś-*, pvz.: *pryśkrūtiné Przedpiersie* II 602, *pryśletinis Przeciwkostop* "antipočas" II 596, *pryśsandara Przedugoda* "preliminarinis susitarimas, derybos" II 604.

Galima pažymėti ir prefiksacijos-paradigmacijos būdu sudarytą veiksmažodinį *pryśparausa Przeciwpodkop* "mina, skirta sunaikinti priešo minai" II 596.

Dabartinėje kalboje retai sudaromi *pryś-* daiktavardžiai iš morfologiškai skaidaus kamieno (Urbutis, 1965, 432), o S.Daukanto dauguma naujadarų išvesti būtent iš tokių. Tai vergiški vertiniai.

Būdvardžiai. Iš beveik 10 DLL naujadarų būdvardžių su priešdėliu *pryś-* didesnė dalis sudaryta mišriaisiais darybos būdais, pvz., prefiksacija-sufiksacija (*priešvėliavinis Przechorągiwny* II 600) ir prefiksacija-kompozicija (*pryśstatkampé [priszstalkampe] Przeciwprostokątna* II 596). Taip pat keli yra priešdėlio *pryś-* vediniai, pvz.: *pryśpaskuojis Przedostatni* II 602. Ne visai aiškios darybos yra *pryśgulis* (?) (*priszgulis*) *Naprzeciwległy* II 45 — neaišku, ar tai būdvardis, ar dalyvis (*pryśgulis?*).

3.1.5. *uż-*. Daiktavardžiai. DLL rasti 3 šio priešdėlio LKŽ nefiksuoti daiktavardžiai: *użgasis Zarynek* III 714, *użkamaré Zakomerek* III 679, *użmedis Zalesie* III 686. Tai būdingi ir dabartinei kalbai vietos reikšmės dariniai (Urbutis, 1965, 426).

Būdvardžiai. Rasti DLL ir 4 naujadariniai būdvardžiai. Du iš jų — daiktavardžių vediniai (*użkaulis Zakostny* "esantis už kaulų" III 681, *użpasaulis Nadswiatny* "transcendentinis" II 17), vienas — veiksmažodžio (*użżinus* [jei tai ne dalyvis *użżinaş*, originale yra *użżinùs*] *Zawiadowca* "administratorius, viršininkas" III 734) ir dar vienas — bene prefiksacijos-sufiksacijos būdu sudarytas — daiktavardinis būdvardis (*użpylinis Nadszancowany* "esantis žemiau pylimo" II 17). Dabartinėje kalboje būdvardžių su priešdėliu *uż-* iš viso nėra, tokiu tipu S.Daukantas praplėtė savo darybos sistemą paveiktas lenkiškų prototipų. Kurtis

priešdėlio už- būdvardžius jam palengvino ir liaudiškas to paties priešdėlio daiktavardžių tipas.

3.1.6. *arcy-*. Daiktavardžiai. DLL S. Daukantas susidarė kelis šio iš lenkų kalbos pasiskolinto priešdėlio daiktavardžius (bene 6), pvz.: *arcygriėšnykas Arcygrzesznik* I 13, *Arcyragintojas (Arcyragintos)* "vyriausias taurininkas" *Arcyczesnik* I 12, *Arcyvyskupas Arcybiskup* I 12. Tačiau taip jis vertė tik 6 pirmuosius lenkų priešdėlio *arcy-* vedinius. Toliau einančius jau ėmė versti kitaip, kompoziciniu būdu su pirmuoju sandu *did(ž)-* (plg. *didkunegis arba didžkunegis Arcykapłan* I 13 ir kt.). Matyt, S. Daukantas, sudaręs kelis *arcy-* priešdėlio vedinius, liko nepatenkintas ir surado būdą, kaip lietuviškiau juos pakeisti.

Būdvardžių su *arcy-* priešdėliu nesudarinėta.

3.1.7. *ant-*. Daiktavardžiai. DLL rasta apie 5 šio priešdėlio naujadarinius daiktavardžius, visi jie padaryti iš daiktavardžių, pvz.: *antkakalis, antpečis Nadpiecek* "vieta ant pečiaus" II 14, *antposnagis, antnagys Nadkopicie* "žemesnioji arklio čiurnos dalis" II 12. Toks tipas būdingas ir dabartinei lietuvių kalbai (plg. Urbutis, 1965, 426—427).

Būdvardžiai. Rastas tik vienas šio priešdėlio būdvardis, nefiksuotas LKŽ — *antaltorinis Naoltarzny* II 38, jis laikytinas priešdėlio-priesagos vediniu, t. y. mišraus darybos būdo reprezentantu.

Yra vienas ir nelabai aiškios darybos (veiksmažodinis ?) būdvardis — *antstotas Naparty* "priremtas, prispaustas" II 39.

3.1.8. *pra-*. Daiktavardžiai. DLL yra keli šio priešdėlio hibridiniai daiktavardžiai, nepažymėti LKŽ, pvz.: *praprobočius Napradziad* II 15, *pratoncaunykas Przedtanecznik* "šokėjas, pradėdantis balių pirmuoju šoku" II 604. Vienas iš tokių daiktavardžių laikytinas priesagos-priešdėlio vediniu — *pražodinė Etymologia* I 287.

3.1.9. *po-*. Daiktavardžiai. DLL rastas vienas naujadarinis šio priešdėlio daiktavardis *potiltis Podmoście* "vieta po tiltu" II 425. Tokio tipo vediniai būdingi ir dabartinei kalbai (Urbutis, 1965, 431). Kai kurių iš S. Daukanto susidarytų *po-* priešdėlio vedinių gal net negalima laikyti tikrais žodžiais, o tik lenkų prototipo pavyzdžiu sudarytais

prielinksnio *po* ir daiktavardžio junginiais (suaugtiniais žodžiais), pvz.: *popietų (popietù) Poobiedzie "popietė" II 494, povakarynės Powieczere II 543.*

Būdvardžiai. Pastebėtas tik vienas *po-* priešdėlio daiktavardinis būdvardis, neužfiksuotas LKŽ — *pobliūdis Podmisny II 425.* Tokio tipo darinių, nors retai, pasitaiko ir dabartinėje lietuvių kalboje.

3.1.10. *pro-*. Daiktavardžiai. DLL yra vienas kitas šio priešdėlio LKŽ neužfiksuotas daiktavardis, pvz.: *promotina Pramatka II 564, proprobotė Praprababa II 564.* Tai pirmykštį asmenį žymintys vediniai, įprasti ir dabartinei kalbai (Urbutis, 1965, 434). Jų negausumą DLL ribojo specifinė semantika.

3.1.11. *pas-* (?). Būdvardžiai. DLL rasti du nefiksuoti LKŽ žodžiai: *paskapinis, pasgrabinis Przygrobny II 674.* Jie galbūt laikytini priešdėlio-priesagos vediniais. Šiaip ar taip, tai nebūdingas lietuvių kalbai tipas (iš viso nėra priešdėlio *pas-*).

3.1.12. *nū-* (bk. *nuo-*). Būdvardis. Tikro priešdėlinio *nū-* vedinio DLL nepastebėta. Vienas čia pateikiamas netipiškos lietuvių kalbai darybos būdvardis laikytinas mišraus darybos būdo — prefiksacijos-sufiksacijos — reprezentantu: *nūvidurinis Excencyzny I 289.*

3.2. Veiksmažodžiai

3.2.0. Priešdėlinių veiksmažodžių, nefiksuotų LKŽ, daugumą derėtų laikyti realizuotais potenciniais dariniais, tad visiško tikrumo, kad jie S.Daukanto naujadarai, nėra. Tačiau ir realizuotų potencinių darinių analizė gali parodyti individualios S.Daukanto darybos sistemos polinkius

DLL rasta apie 600 priešdėlinių veiksmažodžių, nesančių LKŽ ir jo kartotekoje. Tai 14 priešdėlių vediniai: *par-* (bk. *per-*), *pri-*, *pa-*, *iš-*, *ap-*, *į-*, *su-*, *už-*, *ant-*, *nu-*, *pra-*, *at-*, *par-* (bk. *par-*), *pryš-* (plg. bk. *prieš-*). DLL produktyviausia yra priešdėlių *par-* (bk. *per-*) (apie 150), *pri-* (apie 110), *pa-* (per 70), *iš-* (per 50), *ap-* (apie 50), *į-* (per 40), *su-* (per 30), *už-* (apie 30), *ant-* (apie 20), *nu-* (apie 20) daryba.

Mažiau produktyvi ji yra su priešdėliais *pra-* (apie 10), *at-* (apie 10), *par-* (bk. *par-*) (1), *pryš-* (bk. *prieš-*) (1). Atkreiptinas dėmesys, kad *at-* ir *par-* (bk. *par-*) yra vieninteliai priešdėliai, neturintys juos atitinkančių prielinksnių (plg. Paulauskas, 1958, 325). Galbūt tai yra viena iš priežasčių, kodėl S.Daukantui jie buvo mažai produktyvūs (*par-* [bk. *par-*], be to, turi daug mažiau reikšmių negu kiti priešdėliai, plg. Paulauskas, 1958, 375).

Nenurodant kiekvieno priešdėlio atskirų reikšmių, galima pasakyti, kad paprastai S.Daukantas laikėsi lietuvių kalbai būdingų priešdėlinių veiksmažodžių tipų darybos, kad dauguma tų tipų jo darybos sistemoje yra produktyvūs. Tačiau esti ir aiškių vertinių, paveiktų lenkiškojo prototipo.

3.2.1. *par-* (bk. *per-*). DLL rasta apie 150 šio priešdėlio veiksmažodžių, nefiksuotų LKŽ, pvz.: *parbibsoti* "išdrysoti, išgulėti tam tikrą laiką" *Przeleżeć* II 620, *parišeigauti*, *pariškilminti* *Przeparadować* "išsikvėpti nuo didelio puikavimosi" II 630, *partilti* "nutilti" *Przecichać* II 595. Per 95% jų versta pagal atitinkamą lenkų veiksmažodžių su priešdėliu *prze-* prototipą, dalis jų — aiškūs vertiniai. Tik vienas kitas sudarytas kitaip, pvz.: *neparmestuotas* *Nierozmierzony* "neišmatuotas" II 105, *parvartalioti*, *pervartalioti* *Poprzewracać* II 503.

3.2.2. *pri-*. DLL yra apie 110 priešdėlio *pri-* naujadarinių veiksmažodžių, pvz.: *priburniuoti* *Nazłorzeczyć* "prakeikti" II 70, *prisiguosti* *Nazalić się* II 69, *prismilinti* *Przychęcać* "privilioti" II 665, *prizebelioti* "pritaulyti" *Nabajać* II 1. Apie 80% jų versta iš lenkų kalbos veiksmažodžių su priešdėliu *na-*.

3.2.3. *pa-*. Per 70 DLL veiksmažodžių su priešdėliu *pa-* nefiksuoti LKŽ, pvz.: *pagūžuoti* (:gūžuoti "keliauti") *Popielgrzymować* II 498, *patrejopinti* *Potrojać*, *potroić* "patrigubinti" II 535, *paūksmėti* *Przycieniać* "pritemti" II 667, *paužkuluoti* "užkula į valgį įdėti" *Podsadlić* *podsadlać* II 434. Tai paprastai liaudiškų tipų dariniai.

3.2.4. *iš-*. DLL surasta per 50 šio priešdėlio veiksmažodžių, neįtrauktų į LKŽ, pvz.: *išgeltoninti* (*iszgéltoninti*) *Wyżółcić* III 643, *išmandyti* "išmėginti" *Wyprobować* III 615, *išsigunkloti* "susiraukšlėti, susikreivinti" *Popaczyć się* II 496, *išskomėti*

"išragauti" *Wykosztować* III 598. Didžioji dalis jų S.Daukanto yra versti iš lenkų kalbos *wy-* tipo veiksmažodžių (per 30).

3.2.5. *ap-*. Apie 50 DLL šio priešdėlio veiksmažodžių nefiksuota LKŽ, pvz.: *apgudinti* "truputį įgudinti" *Oswajać* II 305, *apkaspinuoti* "aprišti kaspinais" *Otaszować* II 311, *apsviestinti* *Namaslić* II 33, *apžiogrinti* (:žiogrinti — S.Daukanto naujadaras) *Oparkanić* II 269 ir kt. Daugiau kaip pusė (~30) jų versta iš lenkų kalbos priešdėlio *o-* veiksmažodžių.

3.2.6. *į-*. Iš viso DLL pavyko rasti per 40 veiksmažodžių su šiuo priešdėliu, neįtrauktų į LKŽ, pvz.: *įpydyti* "įnešti" *wnosić* III 557, III 558, *įpūliuoti* *Rozropić* III 76, *įstumlioti* *Powpychać* II 548, *įturtauti* "darytis turtingesniais" *Zbogacać* III 743. Dažniausiai tai būdingų liaudies kalbai tipų vediniai.

3.2.7. *su-*. DLL rasta per 30 LKŽ nepateiktų šio priešdėlio veiksmažodžių, pvz.: *susiergloti* *zblaznić się* "apsijuokti" III 743, *susvetmoterauti* (:svetmoterauti) *Scudzołozzyć* III 134, *sualginėti* *Pozjadać* II 556. Dažniausiai tai liaudiškos darybos reprezentantai, nors kartais jaučiasi ir lenkiško prototipo įtaka.

3.2.8. *už-*. DLL surasta apie 30 šio priešdėlio veiksmažodžių, kurių nėra LKŽ, pvz.: *užalgauti* *Zadziałać* "pradėti algauti, tarnauti" III 665, *užgėdinti* *Pozawstydzać* II 555, *užmaižioti* *Zasikać* "apšlapinti" III 717, *užsišniukščioti* *zaszlochać się* "pradėti verkti" III 726. Priešdėlis *už-* DLL retai vartojamas reikšme, kuri aukštaičių tarmėse ir bk. yra viena iš pagrindinių — "veiksmažodžio krypties ant ko nors" reikšmė. DLL ir kituose S.Daukanto raštuose (plg. Kalnius, 1937, pratarmė) šiai reikšmei žymėti vartojamas žemaičių priešdėlis *ant-* (plg. *ant-* 3.2.9.). Tačiau dalis priešdėlio *už-* naujų vedinių yra verstinio pobūdžio.

3.2.9. *ant-*. DLL yra apie 20 priešdėlio *ant-* vedinių, nefiksuotų LKŽ, pvz.: *antmaustyti* "užmaustyti" *Zadziać* III 665, *antpusti* *napuchnąć* "ištinti" II 46, *antšluoti* *Namiotać* "užšluoti" II 35. Priešdėlis *ant-* būdingas tik žemaičiams. Jis "atitinka [aukštaičių ir] literatūrinės kalbos priešdėlį *už-*, rodantį kryptį ant ko nors, virš ko nors ar kurią nors kitą šio priešdėlio reikšmę" (Paulauskas, 1958,

318). Antra vertus, kai kurie priešdėliniai *ant-* DLL veiksmožodžiai yra verstinio pobūdžio, jaučiamas lenkų kalbos prototipų su priešdėliu *na-* poveikis.

3.2.10. *nu-*. Rasta apie 20 *nu-* veiksmožodžių DLL, nefiksuotų LKŽ, pvz.: *nudailydauti Wymajstrować* III 604, *nudanguoti "nudengti" rozkrywać* III 55, *numiginti Pospicé* II 522, *nusiprakaitauti Zapotnieć* III 705.

3.2.11. *pra-*. DLL rasta kiek daugiau nei 10 šios priegagos vedinių, kurie nefiksuoti LKŽ, pvz.: *prairbinti Przegospodarować "išūkininkauti kiek laiko"* II 609, *prakaišti Przeskrobać "perskusti, pergremžti (kiaurai)"* II 642, *prauosti Przewąchać "išuostyti, išuostinėti"* II 654.

3.2.12. *at-*. Šio priešdėlio veiksmožodžių, nefiksuotų LKŽ, DLL yra apie 10, pvz.: *atgainioti "dažnai atginti, atvaryti" Poodpędzać* II 495, *atkaitalioti Poodmieniac* II 495, *atplūdurinti przyplawić* II 691, *atsisiekt' "atsisakyti priesaikos" Abjuować* I 1.

3.2.13. *par-* (bk. *par-*). Galima paminėti tik vieną šio priešdėlio DLL naujadarą — *pardupšioti* (: *dupšioti* "žygiuoti, marširuoti") *Przymaszerować* II 683. Tose DLL vietose, kur galima būtų tikėtis *par-* naujadarų (pvz., greta lenkų *prze-* priešdėlio veiksmožodžių), paprastai randama tik *pa-*, *pri-* priešdėlių vedinius.

3.2.14. *pryš-* (bk. *prieš-*). Tik vienas rastas ir priešdėlio *pryš-* naujadaras — *pryšstembti Przeciwdziałać "priešingai veikti"* II 596. Tokio priešdėlio vediniai dabartinėje bk. nekuriami (keletas kalboje egzistuojančių darinių, pvz.: *priešgyniauti, prieštarauti* yra sinchroniškai neproduktyvaus tipo reprezentantai).

4. GALŪNINIAI NAUJADARAI

4.1. Daiktavardžiai

4.1.0. Naujadarų daiktavardžių DLL S.Daukantas darėsi su 5 galūnėmis: *-(i)a*, *-as*, *-ė*, *-is/-ys* ir *-(i)us*, *-ė*. Jos visos yra dariausios ir dabartinėje lietuvių kalboje (Urbutis, 1961b, 29—57). Iš viso jis buvo sudaręs apie 60 galūninės darybos daiktavardžių, apie pusė jų yra galūnės *-is/-ys*

vediniai.

S.Daukantas nebuvo linkęs sudarinėti daug naujų galūninės darybos žodžių, daug dažniau jis kūrėsi dūrinių ir priesagų vedinių. Dabartinėje lietuvių bk. V.Urbutis suskaičiavo maždaug tiek pat galūnių darybos daiktavardžių kaip ir sudurtinių (Urbutis, 1961b, 28), o DLL galūnių darybos daiktavardžių naujadarų yra apie 15 kartų mažiau negu naujų sudurtinių žodžių (tiesa, DLL dūriniai skaičiuoti ne tik daiktavardžiai, bet visi, tad atrinkus tik daiktavardžius šis santykis sumažėtų).

Daugiausia S.Daukantas sukūrė veikėjų ir veiksmazodinės ypatybės turėtojų pavadinimų (per 20) bei vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų (apie 20), mažiau — veiksmo rezultato ir veiksmazodinių abstraktų pavadinimų (abiejų apie 10), vieną kitą skirtumo pagal lytį pavadinimą, taip pat vedinių iš skaitvardžio,rieveiksmio. Lyginant juos su priesaginiais daiktavardžių naujadarais, matyti, kad galūnių darybos daiktavardžių beveik nekurta su kategorinėmis abstraktų (veiksmazodžių ir vardažodžių) reikšmėmis, nors būtent šiomis reikšmėmis sudaryta daugiausia priesaginių daiktavardžių naujadarų — daugiau nei pusė.

Baigiant reikia pasakyti, kad galūninė daiktavardžių daryba DLL, palyginti su priesagine, yra menkai produktyvi — priesaginių naujadarų daiktavardžių yra net 18 kartų daugiau nei galūninių (1100:60).

4.1.1. *-is/-ys* (ir *-is*, *-ė*). Daugiausia galūninės darybos daiktavardinių naujadarų rasta su galūne *-is/-ys* — apie 30. Maždaug pusė jų yra veiksmazodžių vediniai — tai daugiausia veikėjų, veiksmazodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, pvz.: *draudys Smierzyciel* "draudėjas, ramintojas" III 204, *grumzdys Groziciel* "grasintojas" I 377, *vainis Czerniciel* "šmeižikas" I 163, ir (rečiau) veiksmo rezultato pavadinimai, pvz.: *įtėmis (:įsitėmyti?) Przywidzenie* "vaizdinys, sapnas" II 708, *pagrobis Połup* "grobis" II 481. Be to, rastas vienas veiksmazodinis abstraktas — *ipirkis Wkupno* "pirkimas, įpirkimas" III 552. Visų šių 3 veiksmazodinių tipų esama ir dabartinėje kalboje (Urbutis, 1961b, 40—43).

Kitą pusę galūninės darybos daiktavardinių naujadarų su galūne *-is/-ys* sudaro vardažodžių vediniai. Iš būdvardžių

padaryta būdvardinės ypatybės turėtojų pavadinimų, pvz.: *atšiauris* "kas atšiaurus" *Hardasz* I 400, *guvis* (:guvus) *Przebieglec* "guvus, apskrus žmogus" II 589, *mandagis*, -ė *Fryerka* I 317, *Grzecznis* I 384, o iš daiktavardžių — daiktavardinės ypatybės turėtojų, pvz.: *nagys Gmeracz* "kas rausiasi, tiria kokį reikalą" I 354, *smuikys* "grojėjas" *Gracz* I 370. Šiedu vardažodiniai *-is/-ys* galūnių darybos tipai gana darūs ir dabartinėje bendrinėje kalboje (Urbutis, 1961b, 45).

Apibendrinant galima pasakyti, kad *-is/-ys* galūnės naujadarus S.Daukantas darėsi remdamasis liaudies kalba.

4.1.2. *-(i)a*. Su šia galūne DLL rasta mažiau nei 10 naujadarų. Dauguma jų yra padaryti iš veiksmažodžių ir reiškia veiksmo rezultata (pvz., *susiauta Nasep* "žemių krūva" II 52), be to, yra veiksmažodžių abstraktų (pvz., *sąsieka Poprzysięganie* "užkeikimas, kerėjimas" II 504). Tokie iš seno žinomi tipai yra darūs ir dabartinėje kalboje (Urbutis, 1961b, 29—36; dėl veiksmažodinių abstraktų senumo žr. S.Ambrasas, 1987, 90—91, 99).

DLL rastas tik vienas daiktavardinis *-ia* galūnės vedinys *kerdzia* (:kerdzius) *Skotarka* "piemenė, ganytoja" III 173. Tai pagal vyriškosios lyties asmenį pasidarytas moteriškosios lyties asmens pavadinimas.

4.1.3. *-as*. DLL rasta mažiau nei 10 *-as* galūnės naujadarų. Daugiausia jų padaryta iš veiksmažodžių ir reiškia veikėjus, pvz.: *antveizas* "prižiūrėtojas, valdytojas" I 233, I 234, I 282, I 414, II 12, II 701, III 214, III 555, *jodas* (:jodyti?) *Bies* "velnias" I 58, *zaunas* (:zaunyti) "plepys" *Bzdura* I 100. Tokio tipo dariniai būdingi ir dabartinei kalbai (Urbutis, 1961b, 51).

DLL rastas ir visai netipiškas darinys — *esas* (:es "s raidės pavadinimas") *Esownik* "atbraila, karnizas" I 287.

4.1.4. *-ė*. DLL rasta tik keletas šios galūnės naujadarų. Tai veikėjų pavadinimai, pvz., *klaidė* (:klaidžioti) "valkata" I 614, II 493, II 549, III 554, moteriškosios lyties asmenų pavadinimai, pvz., *erglė* (:ergla) *Błaznica* "kuri maivosi, draikosi" I 64, patelių pavadinimai, pvz., *kniuise* (:kniuisis) *Komorzyca* "uodo patelė" I 526, netgi skaitvardžio vedinys — *vienė* (:vienas) *Jednostka* "vienetas, egzempliorius" I 433.

Dalis šios galūnės naujadarų netipiški, pvz.: *erglė* (pamatinis *ergla* ir taip jau yra bendrosios giminės daiktavardis), *vienė* (iš skaitvardžių paprastai galūnių vediniai nesudaromi).

4.1.5. *-(i)us, -ė* DLL terasta keli šios galūnės daiktavardžiai, nefiksuoti LKŽ. Tai ir daiktavardinės, ir veiksmazodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, pvz., *burnius, -ė Bluznierca* I 68, *Gębacz* I 338, *Gębaczka* I 338, *mylius, -ė "meilužis"* *Kochanek* I 514, *Kochanica* I 514, *Kochanka* I 514. Abu tipai būdingi dabartinei bk. (Urbutis, 1961b, 56; 1965, 340, 365—366).

4.2. Būdvardžiai

4.2.0. Būdvardžių galūninės darybos naujadarų DLL sudarinėta tik su galūnėmis *-us, -is* ir ypač retai — su *-as* : iš viso apie 20 būdvardžių, nefiksuotų LKŽ. Taigi galūninės darybos būdvardžių DLL S.Daukantas susidarė 40 kartų mažiau nei priesaginių (20:800). Palyginus dar galūnių ir priesaginių naujadarų daiktavardžių santykį DLL (60:1100), matyti, kad S.Daukanto darybos sistemoje galūnių daryba užėmė periferinę vietą, o vyravo priesaginis darybos būdas. Jis S.Daukantui turbūt rodėsi aiškesnis, išraiškesnis.

4.2.1. *-us*. DLL yra apie 10 šios galūnės naujadarinių būdvardžių. Dauguma jų — tai daiktavardžių vediniai, pvz.: *nelaikus (:nelaikas) Niewczesny* II 120, *pamokslus (:pamokslas) Nauczliwy* II 63. Tokie vediniai būdingi ir dabartinei lietuvių kalbai, savo reikšme jie adekvatūs *-ingas* priesagos būdvardžiams (Valeckienė, 1965, 568). Tarp tokių pasitaiko ir mišrios darybos, t.y. prefiksacijos-paradigmacijos būdu sudarytų vedinių, pvz.: *neirbus (:irba "ūkis") Niegospodarny* II 85a, *nenuodėmus (:nuodėmė) Nieprzestępny* II 102.

Minėtini taip pat keli veiksmazodiniai vediniai, pvz.: *jungus Łączny "jungias, jugiantis"* I 601, *skardus Drapiężny "plėšrus, skerdziantis"* I 236. Bet dėl Daukanto grafikos (čia jis rašė pagal savo tarmės fonetiką) dažnai sunku pasakyti, ar toks vedinys yra dalyvis, ar *-us* būdvardis, nes S.Daukantas ir dalyvius gale dažnai žymėjo *-ūs* (*essūs "esąs", nykstūs "nykstaš"* ir t.t.). Todėl veiksmazodinių

būdvardžių skaičiaus tiksliai nurodyti neįmanoma.

4.2.2. *-is*. DLL rasta keletas daiktavardinių *-is* būdvardžių naujadarų, pvz.: *drobulis* (:drobulė) *Przescieradłowy* II 640, *jaukuris* (:jaukurai "jaujos kuriava") *Opalny* II 269, *plonimis* (:plonima "smilkiny") *Skroniony* III 177. Tokios darybos būdvardžiai pažįstami ir dabartinėje kalboje (Valeckienė, 1965, 578—579).

Taip pat rasti du veiksmazodiniai vediniai *pargalis* (:pargalėti) *Nadmożny* II 13, *paržinis* (:paržinoti) *Przewiadziány* "numanomus iš anksto" II 656.

4.2.3. *-as*. Šios galūnės būdvardžių daryba DLL ne-produktyvi: rasti tik du naujadarai. Vienas — veiksmazodinis: *neattiesas* (:neattiesti) *Nierzetelny* "nesąžiningas, nedoras" II 107, kitas — prielinksninis: *pryšas* (:pryš) *Przeciwległy* "priešais esantis" II 596. Abu jie yra netipiški lietuvių kalbai.

5. IŠVADOS

5.1. DLL rasta apie 3800 naujadarų. Tradiciškai nurodomos S.Daukanto naujadarų kūrimo priežastys — poreikis pavadinti naujas sąvokas ir tai, kad ilgai gyvendamas svetur, už Lietuvos ribų, jis galėjo kai kuriuos žodžius būti pamiršęs. Tačiau žinant, kad nemažai naujadarų S.Daukantas kūrė neatidžiai, neįsigilindamas į sudaromo žodžio reikšmę (plg. *międzyczasie* — *tarpmakaulis*), nežiūrėdamas, ar kalbai reikalingas naujasis žodis (plg. *tingingas*), sunku nurodyti dar vienos priežasties — bet kokia kaina sudaryti kuo daugiau naujadarų lietuvių kalbos prestižui remti. Tai turėjo ir tolesnių tikslų — kurti sunormintą, vadinasi, tautos (ne liaudies) kalbą, ugdyti valstybinę sąmonę.

Šiandien turimais duomenimis S.Daukantą galima laikyti bene didžiausiu lietuvių kalbos naujadarų kūrėju per visą jos gyvavimo laiką.

5.2. Daugiausia naujadarų S.Daukantas kūrė su priešagomis (per 2000), mažiau — durdamas žodžius (apie 900), dar mažiau — priešdėline (apie 800) ir mažiausia — galūnine daryba (apie 80). Lyginant su dabartinės bk.

daiktavardžių darybos polinkiais (yra duomenų tik apie daiktavardžių darybos būdų proporcijas), matyti, kad S.Daukantas daug mažiau nei įprasta dabartinėje bk. naudojosi galūninės darybos būdu: DLL net 11 kartų mažiau galūnių vedinių naujadarų, o dabartinėje bk. — sudurtinių daiktavardžių gal net kiek mažiau negu galūnių vedinių.

5.3. S.Daukanto individualioji darybos sistema kiek skyrėsi nuo liaudinės. Nors jo epochos žodžių darybos produktyviusius ir neproduktyviusius tipus sunku nustatyti, vis dėlto galima teigti, kad nuo liaudiškų tendencijų S.Daukantas daug kur nukrypavo. Jį dažnokai veikė lenkiškas darinys prototipas (pvz., *daugžinumas Wielowiedztwo* III 538, *kastretmetinis Cotrzecioletni* I 144, *lašinėjas Słonik* III 192, *paūkanotesnis Przychmurniejszy* II 665, *pryšparausa Przeciwpodkop* II 596, *pusmūrgriaunė Półmurołom* II 476, *veikalraštinis Dziejopisny* I 270). Toks lenkiško prototipo poveikis buvo galimas dėl S.Daukanto laisvai suvoktos žodžių darybos. Raštu savo naujadarų kūrimo principų jis nėra suformulavęs, bet aišku, kad liaudies darybos sistemos ribų jis dažnai nepaisė. Tiksliau sakant, S.Daukantas kaip kalbininkas mėgėjas turėjo manyti, jog svarbiausia yra tai, kad naujadaras būtų suprstas, o ne tai, kokios yra gyvosios kalbos žodžių darybos tendencijos. Todėl ir kūrė naujų darybos tipų, pvz., daiktavardinių *-(i)okas* būdvardžių (*maišokas* "panašus į maišą, maišo formos"), sudurtinių dalyvių (*auksospindąs, viskušąs* "sukelias visa ko judėjimą, priverčiaš visa ką judėti"), priesagos *-inės* daiktavardžių mokesčiams pavadinti (*kirvinės* "mokestis už medžių kirtimą miške") ir kt.

Vilnius, 1986—1987, 1990

LITERATŪRA

1. S.Ambrazas, 1983 — Ambrazas S. Dėl veiksmažodžių abstraktų su priesaga *-imas/-ymas* darybos raidos // Baltistica. 1983. T. 19(1). P. 66—70.
2. S.Ambrazas, 1986 — Ambrazas S. Lietuvių kalbos veiksmažodžių ir vardažodžių abstraktų istorinė sąsaja // LTSR MA darbai. Ser. A.

1986. T. 3. P. 115—126.

3. S.Ambrasas, 1987 — Ambrasas S. Lietuvių kalbos galūnių darybos veiksmazodžių abstraktų raida // LTSR MA darbai. Ser. A. 1987. T. 2. P. 90—103.

4. Balašaitis, 1966 — Balašaitis A. Simonas Daukantas — lietuviškos gramatinės terminijos pradininkas // Lietuvių kalbotyros klausimai. 1966. T. 8. P. 203—210.

5. BL — Łaukys J. [Daukantas S.] Budą Senowę—Lėtuwiū Kalnienū ir Żamajtiū ... Petropilie, 1845.

6. Brückner, 1985 — Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa, 1985.

7. Būga, 1958, 1959, 1961 — Būga K. Rinktiniai raštai. V., 1958, 1959, 1961. T. 1—3.

8. Buttler, 1962 — Buttler D. Neologizm i terminy pokrewne // Poradnik Językowy. 1962. Nr. 5—6. S. 235—244.

9. Celmiņa, 1948 — Celmiņa I. Adjektivi ar izskapu -igs un -isks // Latvijas PSR Zinātnu Akadēmijas Vēstis. 1948. Nr. 7. Lpp. 85—89.

10. DLL — Didysis S.Daukanto lenkų—lietuvių kalbų žodynas. T. 1—3 [LKLİB esantis rankraštis, F1 /SD 12].

11. Doroszewski, 1954 — Doroszewski W. Z zagadnień leksykografii Polskiej. Warszawa, 1954.

12. Drotvinas, 1957 — Drotvinas V. XVI—XVIII a. lietuviškų raštų sudurtinių daiktavardžių daryba dėmenų atžvilgiu // Vilniaus pedagoginio instituto mokslo darbai. 1957. T. 3. P. 203—220.

13. Drotvinas, 1963 — Drotvinas V. Lietuvių literatūrinės kalbos sudurtinių būdvardžių struktūriniai-semantiniai tipai (remiantis XVI—XVIII a. raštų medžiaga) // Kalbotyra. 1963. T. 6. P. 75—97.

14. FrnW — Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. Heidelberg, Göttingen, 1962—1965. Bd. 1—2.

15. Gaertner, 1934 — Gaertner H. Gramatyka współczesnego języka Polskiego. Lwów, Warszawa, 1934. T. 3(1).

16. Gaertner, 1938 — Gaertner H. Gramatyka współczesnego języka Polskiego. Lwów, Warszawa, 1938. T. 3(2).

17. Grinaveckis, 1984 — Grinaveckis V. Ar priesaga -očius yra slaviškos kilmės // Mūsų kalba. 1984. Nr. 1. P. 42—45.

18. Jablonskis, 1957, I — Jablonskis J. Rinktiniai raštai. V., 1957. T.1.

19. Jašinskaitė, 1971 — Jašinskaitė I. Veiksmazodžių struktūriniai tipai ir daryba // Lietuvių kalbos gramatika. V., 1971. T. 2. P. 218—269.

20. Kalnius, [1937] — Kalnius A. Simano Daukanto raštų žodynas. K., 1937 [rankraščio nuorašą turi LKI Žodynų skyrius].

21. Kalnius, 1939 — Kalnius A. Daukanto pažiūros į kalbos ir tautos santykius // Židinys. 1939. Nr. 11. P. 515—528.

22. Kniūkšta, 1976 — Kniūkšta P. Priesagos -inis būdvardžiai. V., 1976.

23. Kruopas, 1961 — Kruopas J. S.Daukanto leksikografiniai darbai // Lietuvių kalbotyros klausimai. 1961. T. 4. P. 301—317.

24. Kurschat, 1876 — Kurschat F. Grammatik der littauischen Sprache. Halle, 1876.

25. Laurinaitis, 1936 — Laurinaitis V. S.Daukanto jaunatvės kūryba. K.,

1936.

26. Leskien, 1891 — Leskien A. Die Bildung der Nomina im Litauischen // Abhandlungen der königlich Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften. Leipzig, 1891. Bd. 28. S. 153—618.

27. Lhomond, 1838 — Lhomond C.F. Epitome historiae sacrae. Petropoli, 1838. 63 ir 42 p.

28. LKG — Lietuvių kalbos gramatika. V., 1965—1976. T. 1—3.

29. LKŽ — Lietuvių kalbos žodynas. V., 1956—1986. T. 1—14.

30. Mūsdienu lat. lit. val. gr., 1959 — Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika. Rīga, 1959. D. 1.

31. NdŽ — Niedermann's M., Senn's A., Brender's F., Salys A. Lietuvių rašomosios kalbos žodynas. Heidelberg, 1932—1968. T. 1—5.

32. Paulauskas, 1958 — Paulauskas J. Veiksmažodžių priešdėlių funkcijos dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje // Literatūra ir kalba. 1958. T. 3. P. 301—453.

33. PI — S.Daukanto pastabos dėl L.Ivinskio kalendorių, arba metkaitlių, kalbos / Paruošė J.Kruopas // Literatūra ir kalba. 1958. T. 3. P. 478—487.

34. PN — S.Daukanto pastabos dėl G.Neselmano žodyno / Parengė J.Kruopas // Lietuvių kalbotyros klausimai. 1962. T. 5. P. 227—237.

35. Ropelewski, [1847] — Słownik polsko—francuzki. Berlin: Behr, [1847]. T. 1—3. 3412 s.

36. Sereiskis, 1933 — Sereiskis B. Lietuviškai—rusiškas žodynas. K., 1933.

37. Sirvydas, 1979 — Pirmasis lietuvių kalbos žodynas / Parengė K.Pakalka. V., 1979.

38. Skardžius, 1931a — Skardžius P. Die slavischen Lehnwörter im Altlitauischen. K., 1931.

39. Skardžius, 1931b — Skardžius P. Smulkmenos. VI // Archivum Philologicum. K., 1931. T. 2. P. 197.

40. Skardžius, 1937 — Skardžius P. Šis tas iš žodžių darybos // Archivum Philologicum. K., 1937. T. 6. P. 129—132.

41. Skardžius, 1943 — Skardžius P. Lietuvių kalbos žodžių daryba. V., 1943.

42. Subačius, 1987 — Subačius G. Dėl S.Daukanto lenkų—lietuvių kalbų žodynų genezės // Lietuvių kalbotyros klausimai. 1987. T. 26. P. 151—157.

43. Ułaszyn, 1923. — Ułaszyn H. Gramatyka języka Polskiego. Kraków, 1923.

44. Ulvydas, 1971 — Ulvydas K. Prieveiksmis // Lietuvių kalbos gramatika. V., 1971. T. 2. P. 425—542.

45. Urbutis, 1961a — Urbutis V. Dabartinės lietuvių kalbos sudurtinių daiktavardžių daryba // Dabartinė lietuvių kalba. V., 1961. P. 65—121.

46. Urbutis, 1961b — Urbutis V. Dabartinės lietuvių kalbos galūnių darybos daiktavardžiai // Kalbotyra. 1961. T. 3. P. 27—60.

47. Urbutis, 1965 — Urbutis V. Daiktavardžių daryba // Lietuvių kalbos gramatika. V., 1965. T. 1. P. 251—473.

48. Urbutis, 1978 — Urbutis V. Žodžių darybos teorija. V., 1978.

49. Valeckienė, 1965 — Valeckienė A. Būdvardis // Lietuvių kalbos gramatika. V., 1965. T. 1. P. 474—603.

50. Vanagienė, 1976 — Vanagienė B. Žodynėlis // S.Daukantas. Raštai. V.,

1976. T. 1. P. 759—777.

51. Vitkauskas, 1974 — Vitkauskas V. Žemaičių dūnininkų šnektų morfofoneminiai dialektizmai: Filol. m. kand. dis. V., 1974. [VUB esantis rankraštis, F 76 / Ds 2024].

52. Zinkevičius, 1966 — Zinkevičius Z. Lietuvių dialektologija. V., 1966.

53. Английские неологизмы, 1983 — Английские неологизмы. Киев, 1983.

54. Балтыня, 1979 — Балтыня М.К. Суффиксальное словообразование отлагольных существительных в латышском письменном языке (на -šana, -ums, -iba, -iens): Автореф. дис. канд. филол. наук. Рига, 1979.

55. Клепиков, 1959 — Клепиков С.А. Филиграни и штемпели. На бумаге русского и иностранного производства XVII—XX вв. Москва, 1959.

56. Котелова, 1978 — Котелова Н.З. Первый опыт лексикографического описания русских неологизмов // Новые слова и словари новых слов. Ленинград, 1978. С. 5-26.

TRUMPINIMAI

acc. — accusativus, galininkas.

adj. — adjectivum, būdvardis.

adv. — adverbium, prieveiksmis.

bk. — bendrinė kalba.

S.Dauk.— Simono Daukanto raštai.

gen. — genitivus, kilmininkas.

LKI — Lietuvių kalbos institutas.

LKLİB — Lietuvių kalbos bei Literatūros ir tautosakos institutų biblioteka.

MAB — Lietuvos Mokslų Akademijos centrinė biblioteka.

nom. — nominativus, vardininkas.

num. — numerale, skaitvardis.

part. — participium, dalyvis.

praep. — praepositio, prielinksnis.

pranc. — prancūzų, prancūziškai.

pron. — pronomen, įvardis.

prt. — particula, dalelytė.

sub. — substantivum, daiktavardis.

t. — ir tolesni puslapiai.

verb. — verbum, veiksmažodis.

VUB — Vilniaus Universiteto biblioteka.

ž. — žemaičių, žemaitiškai.

PRIEDAS

[Simono Daukanto pastabos apie kalbą, rankraštis saugomas LKLIB F1 / SD 17 (nelabai tiksliai kažkieno pavadintas "Lietuvių ir latvių kalbų lyginimas")*].

[p.1] Co Łotysze wymawiają ou, to Litwini ą i tak kousti kənsti, lecz że niemcom ciężko było wymowic ou więc wprowadzili w pisowni oh. Jakoz Saksoczyk pierwszy tłumacz pisma Świętego wprowadził pierwszą ortografią w łotewski język.

Ejtī^{xx}, ejdinti

Paskāndon, Dāngon pro paskāndosna, Dāngosna
Skubīnimos aliud skubieiemas, Kékszawīmos, alias kékszawīmas.

parinktī, pałasytī, pakeltī, paszesztī,

rugsīna dirbsīna powiększajāce pro dirbimas rugīmas

Derimas, derieiemas. degimas deginīmas deginīmas

auksztin, tolin, gerin, didin pro auksztesnej, didesnej, tolesnej

Linksmintos, palinksmintos,

raszoties, raszieties, raszytījs, sakoties, saketies, sakytījs

darós darānsis pismie [?], praszós proszāsis, sakós sakāsis,

łajkós, łajkānsis pismie [?].

kajp antaj išzejnama kélausint

tolintī tolindautī

griuti, griautī

Daugumas, daugybe, kåntrumas, kåntrybe

Dirbsīna, augsīna ein act einer handlung bezeichnen.

Kajstó } mīrsztó { mirtī Rūkti

Kajtó } kajsti

Kajtó } mīrsztó { mīrszti Rūkti

*Remiantis S.Daukanto rašybos tyrimais, pagal raides *i, ó* ir dvibalstius *aj, ej* galima nustatyti, kad šis rankraštis rašytas po 1838 m. ir prieš 1850 m., vadinasi, S.Daukantui gyvenant Petrapilyje. Popierius turi ovalų antspaudą su užrašu "И.И.П.Б.Ф." (Императорская Петергофская бумажная фабрика). S.A.Klepikovas mano, kad toks popierius gamintas 1833–1834 m. (plg. Клепиков, 1959, 74, № 75).

**Šiame rankraštyje S.Daukantas, kai kuriuose kituose raštuose jam įprastą raidę *i* (su panašiu į riestinių kirčio ženklą diakritiku), reiškiančią žemaitišką garsą *ę* (vadinasi, dabartinėje bk. tai būtų trumpasis *Ń*), kartais rašė panašiai į *l* (su lankeliu). Bet dėl sistemos visur laikyta tikslinga žymėti *i*.

nepakrutintas nepakrutimas

Spaudamas, spausdamas, a spausti

Biržoutas, Beržinis, Beržingas, Beržiszkas uti Poniszkas v
beržok

Paswajgis paswajgiele, Padukielis, padukiele, paswajges.

lystī, karwe sólyso-

linsti kiaule lindo

numaj akmininej domus lateritia, plitinej cimentitia

mienesinis, lunaris mienesingas, mienesiszkas mienesijna,
mienesijno.

[p.2] Joudas warnas krąkterieię wissą pota kinkterieię v
tinkterieię [linkterieię]

grąžós e natura dąjłós ex arte, pujkós

Płonumas, płonīnys, płoninius pradieię werptī storinis storas,
storingas, storokas

Gilumas, gilme, gilybe — storumas, storis, storybe

jedni mowią rajszós, drudzy rajszas.

Dactylus pirsztīnis — vv kap pirsztas

szalintī szaldyti

Iszretiejemas iszretīnimas.

Klibintī wisgintī, judietī, kusziete, zywa i niezzywa rzecz

Widać dawniej ce mowili pro cze, Szirwid pisze wszdz
[wszędzie?] itak Ciekas loco Czekas Bohemus f 35

Dīgós u Dauksza î zamiast y Greckie fol. 31.

Jnpersonaliter rejkia', auszta', temsta' sninga szała, naktī
żįjbawa, skausta',

Jezus Kristus ateję i swiętą.

siunstī, sóstī, skunstī, skósti, pårweżó, parweżó

eswa wedo v modó

esma mes

Względem języka prz czytać Heerena T. II. sect. I. pag. 116.

atsiras, atsitrauks

kłautī, kłausyti, klausyset o ne sópraset.

piedosna, numosna, pareię numosna

Egyptan nie Egypton

Sawesp pro pas sawes

gajlim pro gajło mon

gajłò mon pro gajlem.

iszmikłausinieię ap. XXVII cap. 18

nusilejđant ne óssilejđant saulej.
Eje dó zmogó i baźnicę idant melstus
Grivīna. swaras, siunsti, siuti siùsti sósti
sakyti rozkazac kalbieti, byłoti.
trinulti, kuturti, gromulti, wobulti, łukórti, snudórti, korulti,
kiburti, swimburti.

aj manas Diewe!, stoti, stowieti.

[p.3] muszys muszina muszimas

blajwti, muna barwa nubłajwa

Kłoniojes, Kłonioies { jò jos { Pełnāntys ana

{jo jòs {Pełnāntis anij

mesgīnys, masgīnys, mīszīnys, Raszīnys, kratīnys, peszīnys,
sziupīnys, rēntīnys, dziwne zakonczenie rzeczownikow porownac
z temi przymiotnikami ougīnis, molīnis, gelźīnis, warinīs, smilgīnis,
dirsinīs, zirnīnis.

Bałtum, bałtas, jūdum joudas.

Radusešis, dirbusešis, łaukta besólaukta modus dicendi, Tolin
tolesnej, Gerin geresnej item mīnemaj.

Pra significat inchoativum.

Sakȳti mowic, sākyti źiwicą mazac.

szī, szī